

ที่ระลึกงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี (อะสีติวัสสายุกาล)

และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ณ ศาลาการเปรียญวัดบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

ที่ระลึกในงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี (อะสีติวัสสายุกาล) พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

ที่ระลึก

งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี (อะสีติวัสสายุกาล)

และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ณ ศาลาการเปรียญวัดบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

****

ชื่อหนังสือ ที่ระลึกงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี
และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
สาขาวิชาพุทธศาสตร์
พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)
เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑
สิงหาคม ๒๕๕๕

ที่ปรึกษา พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)
บรรณาธิการ พระครูอาทรธรรมานุวัตรและคณะ
คณะทำงาน พระมหาประวิทย์ วุฑฺฒิญาโณ
พระมหาวิษณุ ธมฺมรตโน
นายสนั่น บุญรักษา

พิมพ์ที่ เทพประทานการพิมพ์
๖๐/๓๓ หมู่ ๕ ซ.นนทบุรี ๑๑/๔ ถ.นนทบุรี ๑
ต.บางกระสอ อ.เมือง จ.นนทบุรี ๑๑๐๐๐
โทร. ๐๒-๕๒๖-๒๔๔๙, ๐๒-๙๖๘-๐๐๙๓
นายสุมิตร อุไรลักษณ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๕๕

บรรณาธิการแถลง

งานที่สำคัญเกี่ยวกับบุญกุศลของวัดบางขวาง ไม่ว่าจะเป็นงานทักษิณานุปทานถวายแด่อดีตเจ้าอาวาส งานบูรณปฏิสังขรณ์โบสถ์ เป็นต้น มักจะจัดพิมพ์หนังสือเป็นที่ระลึกมอบแด่ท่านที่รับนิมนต์/เรียนเชิญ หรือท่านที่เป็นพุทธศาสนิกชน ทั้งที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาของวัดบางขวางและทั่วไปเสมอ และเนื้อหาในหนังสือก็พยายามเสาะแสวงหาสารธรรมเป็นส่วนใหญ่ คราวนี้ก็เช่นกัน พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) เจ้าอาวาสวัดบางขวาง นนทบุรี เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธ) จะทำบุญอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕ และสมโภชปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ คณะศิษยานุศิษย์ อุบาสกอุบาสิกาวัดบางขวางต่างปีติโสมนัสอย่างยิ่ง เห็นว่าในโอกาสอันเป็นมงคลยิ่งนี้ สมควรจะทำหนังสือเกี่ยวกับวัดบางขวาง และบางส่วนของพระธรรมเทศนาในโอกาสต่างๆ ของท่านเจ้าคุณเผยแพร่ เพื่อน้อมถวายพระมหาเถระ พระเถรานุเถระพระภิกษุสามเณร เป็นบรรณาธิการแก่สาธุชนทั่วไปที่มาร่วมงานมุทิตาสักการะ

หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ ก็ด้วยศิษยานุศิษย์ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ สาธุชนของวัดบางขวางร่วมแรงร่วมใจช่วยกันอย่างสุดกำลัง เพื่อถวายเป็นกตัญญูกตเวทีที่น้อยนิด มุทิตาสักการะอื่นใดคงไม่ดีเท่ากับพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “**สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ** การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง”

ในนามคณะผู้จัดทำหนังสือ ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยให้ปกป้องคุ้มครองรักษาบรรดาท่านทั้งหลายที่มีส่วนช่วยเหลือในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ จงมีแต่ อายุ วรรณะ สุขะ และพละ ทุกที่ ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อ

พระครูอาทรธรรมานุวัตร
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางขวาง
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม
ในนามคณะผู้จัดทำหนังสือและ
บรรณาธิการ

สารบัญ

คำสั่ง

วัดบางขวาง

ที่พิเศษ/๒๕๕๕

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์ พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

****

เพื่อให้งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต) เป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุผลตามประสงค์จึงแต่งตั้งให้ผู้มีนามหลังคำสั่งนี้เป็นคณะกรรมการ คือ

๑. **<u>ประธานที่ปรึกษา</u>**

๑.๑ พระครูอาทรธรรมานุวัตร

มีหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการจัดงานฯ ทั้งหมด

๒. **<u>คณะกรรมการอำนวยการ</u>**

๒.๑ พระครูอรรถสาธิต

๒.๒ พระครูปลัดเกษม หาสจิตฺโต

๒.๓ พระมหาประวิทย์ วุฑฺฒิญาโณ

๒.๔ พระมหาวิษณุ ธมฺมรตโน

มีหน้าที่อำนวยการ สั่งการ ควบคุม วางแผน และตรวจสอบการทำงานทั้งหมด ให้งานดำเนินด้วยความเรียบร้อย ลุล่วงไปได้ด้วยดี

๓. คณะกรรมการจัดเครื่องไทยธรรมและของที่ระลึก

๓.๑ พระครูปลัดเกษม หาสจิตฺโต

๓.๒ พระมหาประวิทย์ วุฑฺฒิญาโณ

๓.๓ พระพงษ์อนันต์ จิรวํโส

๓.๔ สามเณรวิทวัฒน์ ใจขาน

มีหน้าที่จัดทำและจัดเตรียมของที่ระลึก สำหรับถวายพระที่มาร่วมงานฯ กำกับดูแลของที่ระลึก ถวายของที่ระลึกพระที่มาร่วมงานฯ ในวันงานฯ

๔. คณะกรรมการอาคารสถานที่และศาสนพิธี

๔.๑ พระนักศึกษา มมร.สธ. นครปฐม

๔.๒ พระครูปลัดเกษม หาสจิตฺโต

๔.๓ พระมหาบรรจง ชุติวณฺโณ

๔.๔ พระมหากำธร โกสลธโร

๔.๕ พระมหาสมศักดิ์ ธมฺมโชติโก

๔.๖ พระสงกรานต์ สนฺตจิตฺโต

๔.๗ พระอานนท์ อานนฺโท

๔.๘ พระวิภาสกร วิมโล

๔.๙ สามเณรวิชิต ศิริ

๔.๑๐ สามเณรจักรพันธ์ แซ่ลี

๔.๑๑ สามเณรศรัณย์ แซ่ย่าง

๔.๑๒ สามเณรวิทวัฒน์ ใจขาน

๔.๑๓ สามเณรสุรเดช สัตบุรุษ

๔.๑๔ สามเณรรัชชานนท์ พันทอง

๔.๑๕ สามเณรฤทธิเดช พ่วงประเสริฐ

๔.๑๖ สามเณรปัญญา ภูจอมแก้ว

มีหน้าที่จัดเตรียมสถานที่พระสวดมนต์ พระรับทักษิณานุปทาน พระฉันภัตตาหารเพล และสถานที่สรงน้ำหลวงพ่อ เพื่อให้ศิษยานุศิษย์สรงน้ำและถวายมุทิตาสักการะ จัดผูกผ้าประดับตกแต่งศาลาการเปรียญ จัดเตรียมโต๊ะบริจาค และคอยกำกับดูแลขั้นตอน/วิธีการศาสนพิธี ในวันงานฯ

๕. **คณะกรรมการฝ่ายภัตตาหาร**

๕.๑ พระมหาสมศักดิ์ ธมฺมโชติโก

๕.๒ พระสงกรานต์ สนฺตจิตฺโต

๕.๓ พระมหาวงเดือน ฐิตปญฺโญ

๕.๔ พระมหาปัญญา ฐาวโร

๕.๕ พระพงษ์อนันต์ จิรวํโส

๕.๖ พระชิษณุพงษ์ สุธมฺโม

๕.๗ พระอานนท์ อานนฺโท

๕.๘ พระวิภาสกร วิมโล

๕.๙ และวิสูตรโภชนา นครปฐม

มีหน้าที่จัดเตรียมภัตตาหารที่ถวายพระพุทธฯ จัดเตรียมโตกถวายพระพิธีโดยประสานงานกับโยมที่ทำอาหาร พร้อมทั้งรับประเคนอาหารทั้งหมด โดยแบ่งประจำศาลาทั้ง ๔ คือ ศาลาใหญ่ พระพิธี, ตึกสุมนานุสรณ์ชั้น ๑ พระรับทักษิณานุปทาน, ศาลาพูนทรัพย์ด้านในพระที่นิมนต์มาร่วมฉัน, ศาลาพูนทรัพย์ด้านนอก พระนวกะและพระวัดบางขวาง, ศาลาไตรนาค พระที่มาร่วมงานจาก มมร.สธ. จ.นครปฐม

6. **คณะกรรมการฝ่ายเครื่องดื่ม**

๖.๑ พระครูอรรถสาธิต

๖.๒ พระบุญเหลือ สุมงฺคโล

๖.๓ พระมหาอภิภพ อภิวฑฺฒโน

๖.๔ สามเณรวิชิต ศิริ

๖.๕ สามเณรจักรพันธ์ แซ่ลี

๖.๖ สามเณรศรัณย์ แซ่ย่าง

๖.๗ สามเณรวิทวัฒน์ ใจขาน

๖.๘ สามเณรสุรเดช สัตบุรุษ

๖.๙ สามเณรรัชชานนท์ พันทอง

๖.๑๐ สามเณรฤทธิเดช พ่วงประเสริฐ

๖.๑๑ สามเณรปัญญา ภูจอมแก้ว

มีหน้าที่จัดเตรียมเครื่องดื่มชา กาแฟ น้ำเปล่า น้ำปานะถวายพระพิธีและพระที่มาร่วมงาน

๗. <u>**คณะกรรมการฝ่ายปฏิคม**</u>

๗.๑ พระครูสังฆรักษ์เอณก

๗.๒ พระครูวินัยธรทินกร อิสฺสโร

มีหน้าที่ต้อนรับพระพิธี พระที่นิมนต์มาร่วมงานทั้งหมด พร้อมทั้งแนะนำสถานที่ที่จัดงาน แนะนำที่ฉัน และที่รับรอง

๘. <u>**คณะกรรมการฝ่ายเหรัญญิก**</u>

๘.๑ พระมหาประวิทย์ วุฑฺฒิญาโณ

๘.๒ นายสนั่น บุญรักษา

มีหน้าที่จัดตั้ง/จัดเตรียมงบประมาณที่จะใช้จ่ายในงานทั้งหมด เช่น ค่าใช้จ่ายของที่ระลึก ปัจจัยถวายพระ ค่าพานหะ ซื้อเช็คถวายพระ เป็นต้น รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่น ๆ พร้อมทั้งรับผิดชอบปัจจัยที่สาธุชนบริจาคในวันงานฯ

๙. <u>**คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์**</u>

๙.๑ พระมหาบรรจง ชุติวณฺโณ

๙.๒ พระมหากำธร โกสลธโร

๙.๓ พันเอกเกรียงไกร เทพนิมิต

ผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์

๙.๔ นาวาอากาศเอกประทีป เรืองทรัพย์

มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี และฉลองปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) ประชาสัมพันธ์ขั้นตอน วิธีการ กำหนดการในการจัดงานฯ และเรื่องอื่น ๆ ที่เห็นสมควร

๑๐. คณะกรรมการฝ่ายเลขานุการ

๑๐.๑ พระมหาวิษณุ ธมฺมรตโน

๑๐.๒ พระชิษณุพงษ์ สุธมฺโม

๑๐.๓ พระพงษ์อนันต์ จิรวํโส

๑๐.๔ พระอานนท์ อานนฺโท

๑๐.๕ สามเณรวิชิต ศิริ

๑๐.๖ สามเณรจักรพันธ์ แซ่ลี

๑๐.๗ สามเณรศรัณย์ แซ่ย่าง

๑๐.๘ สามเณรสุรเดช สัตบุรุษ

มีหน้าที่จัดเตรียมเอกสารทุกชนิด ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฯ เช่น รายชื่อพระพิธี พระรับทักษิณานุปทาน พระฉันเพล ประวัติหลวงพ่อ ประวัติวัด เป็นต้น ประสานงานกับคณะกรรมการทุกฝ่าย

สั่ง ณ วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕

(พระเทพวรเมธี)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง

วัดบางขวาง ต.สวนใหญ่
อ.เมือง จ.นนทบุรี ๑๑๐๐๐

๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๕

เรื่อง การจัดสร้างเหรียญที่ระลึก เพื่อแจกในงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ฯ

กราบเรียน พระเทพวรเมธี ที่เคารพอย่างสูง

ในนามศิษยานุศิษย์ สัทธิวิหาริก อันเตวาสิก อุบาสกอุบาสิกา ของวัดบางขวาง มีความสำนึกในความเมตตาสำนึกในความเป็นบุพพการี เมื่อโอกาสอันเป็นมงคลมาถึงคือ งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี และสมโภชน์ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ ในวันที่ ๑๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕ นี้

จึงอยากจะจัดสร้างเหรียญที่ระลึก โดยด้านหน้าเป็นพระพุทธรูปประจำวันศุกร์ซึ่งเป็นวันเกิดของพระเดชพระคุณ ด้านหลังมีฉายา สุมโน อยู่ตรงกลาง มีคำว่าครุณ อยู่ขอบฉายา ๔ ทิศ เป็นตัวอักษรว่า ค ร ุ ณ มีรายละเอียดอยู่ส่วนบนว่า ฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี และสมโภชปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ พระเทพวรเมธี เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดธรรมยุต (ธ) วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕ ส่วนล่างมีตัวเลขว่า ๒๔๗๕ - ๒๕๕๕

เพื่อถวายพระเดชพระคุณไว้แจกแก่ท่านสาธุชนทั่วไป โดยค่าใช้จ่ายการจัดสร้าง คณะศิษยานุศิษย์จะรับผิดชอบทั้งหมด เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีอันน้อยนิดที่มีโอกาสได้แสดงออกต่อพระเดชพระคุณที่มีจนหาที่สุดมิได้

สุดแท้จะพิจารณาว่าควรมากน้อยประการใด

ขอถวายความเคารพอย่างสูง

(พระครูอาทรธรรมานุวัตร)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางขวาง

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม

ในนามคณะศิษยานุศิษย์ ฯ

อนุญาต

พระเทพวรเมธี

กำหนดการ

งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี

และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ณ ศาลาการเปรียญวัดบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี

****

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เวลา ๐๙.๐๐ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๓๐ รูป รับทักษิณานุปทาน

เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ ธัมมจักกัปปวัตนสูตร

เวลา ๑๑.๐๐ น. พระสงฆ์ ๘๑ รูป เจริญสามัคคีรสเพล

เวลา ๑๒.๐๐ น. สรงน้ำแสดงมุทิตา

เวลา ๑๒.๓๐ น. รับประทานอาหารร่วมกัน

เวลา ๑๓.๐๐ น. เปิดประชุม โครงการอบรมถวายความรู้ พระนวกสัญจร ปีที่ ๑๑

พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี

และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ณ ศาลาการเปรียญวัดบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

****

	สมเด็จพระธีรญาณมุนี	วัดเทพศิรินทราวาส	เจ้าคณะภาค ๑-๒-๓, ๑๒-๑๓
๑.	**พระพรหมมุนี**	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	เจ้าคณะภาค ๑๔-๑๕
๒.	**พระธรรมกิตติมุนี**	วัดเฉลิมพระเกียรติฯ จ.นนทบุรี	จจ.นบ.
๓.	**พระธรรมวราภรณ์**	วัดเครือวัลย์วรวิหาร	เจ้าคณะภาค ๑๑
๔.	**พระธรรมไตรโลกาจารย์**	วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม	รองภาค ๑-๒-๓, ๑๒-๑๓
๕.	**พระเทพวราภรณ์**	วัดตรีรัตนาราม จ.ระยอง	จจ.ระยอง (ธ)
๖.	**พระเทพปริยัติวิมล**	วัดบวรนิเวศวิหาร	อธิการบดี มมร.
๗.	**พระเทพเจติยาจารย์**	วัดโสมนัสวิหาร	กรรมการ สพธต.
๘.	**พระราชนันทมุนี**	วัดละหาร จ.นนทบุรี	รอง จจ.นบ. (ม)
๙.	**พระโสภณนนทสาร**	วัดบางไผ่ จ.นนทบุรี	จล.
๑๐.	**พระโสภณสุตาลังการ**	วัดบัวขวัญ จ.นนทบุรี	รอง จอ.เมือง นบ. (ม)

พระสงฆ์รับทักษิณานุปทาน

งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี

และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ณ ศาลาการเปรียญวัดบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

****

๑.	**พระเทพกิตติเมธี**	วัดอาษาสงคราม
๒.	**พระราชวิสุทธิมุนี**	วัดราษฎร์บำรุง
๓.	**พระราชสารโมลี**	วัดนาควัชรโสภณ (วัดช้าง)
๔.	**พระราชปฏิภาณโกศล**	วัดเขมาภิรตาราม
๕.	**พระราชมุนี**	วัดเทพศิรินทราวาส
๖.	**พระโสภณคณาภรณ์**	วัดบวรนิเวศวิหาร
๗.	**พระชินวงศเวที**	วัดตรีทศเทพ
๘.	**พระกิตติญาณเมธี**	วัดกลาง จ.ลพบุรี
๙.	**พระโสภิตกิตติธาดา**	วัดเฉลิมพระเกียรติ
๑๐.	**พระพิมลศีลาจาร**	วัดลาดปลาดุก
๑๑.	**พระอุดมธีรคุณ**	วัดราชบพิธฯ
๑๒.	**พระครูวิสุทธิสีลวัฒน**	วัดโสมนัสวิหาร
๑๓.	**พระครูวินัยสารโสภณ**	วัดราษฎร์นิยม
๑๔.	**พระครูศรีมหาเจติยาภิมณฑ์**	วัดพระศรีมหาธาตุ

๑๕.	**พระครูโพธิชยาภิรักษ์**	วัดกระทุ่มปี่ จ.สิงห์บุรี
๑๖.	**พระครูอิสรธรรมโสภณ**	วัดศรีสำราญ จ.สิงห์บุรี
๑๗.	**พระครูเกษมธรรมนิวิฐ**	วัดเขมาภิรตาราม
๑๘.	**พระครูธีรสารปริยัติคุณ**	วัดมัชฌันติการาม (วัดน้อย)
๑๙.	**พระครูสุนทรจริยาภิวัฒน์**	วัดแจ้งศิริสัมพันธ์
๒๐.	**พระครูนนทการโกศล**	วัดบางรักใหญ่
๒๑.	**พระครูสุธีกิตติวัฒน์**	วัดสมรโกฏิ
๒๒.	**พระครูศรีสิทธิการ**	วัดแคนอก
๒๓.	**พระครูกิตติสิทธิวัฒน์**	วัดบางระโหง
๒๔.	**พระครูศรีนนทวัฒน์**	วัดบางแพรกใต้
๒๕.	**พระครูนนทธรรมาภรณ์**	วัดเตย ปากเกร็ด
๒๖.	**พระครูกิตติวิริยาภรณ์**	วัดราษฎร์ประคองธรรม
๒๗.	**พระครูวิสุทธินนทคุณ**	วัดมะสง
๒๘.	**พระมหากำพล คุณงฺกโร**	วัดบางอ้อยช้าง
๒๙.	**พระมหามนตรี เขมชาโต**	วัดเขมาภิรตาราม
๓๐.	**พระอธิการวิเชียร กตปุญฺโญ**	วัดสโมสร
๓๑.	**พระอธิการอำนวย จิตฺตสํวโร**	วัดป่ามณีกาญจน์

พระสงฆ์เจริญสามัคคีรสเพล

งานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี
และสมโภชปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์
พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)
เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)
ณ ศาลาการเปรียญวัดบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี
วันอาทิตย์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕
****

๑.	พระครูวินัยธรทินกร อิสฺสโร	วัดราษฎร์นิยม
๒.	พระทวิช เขมโก	วัดราษฎร์นิยม
๓.	พระครูวุฒิการโกศล	วัดท่าบันเทิงธรรม
๔.	พระประสิทธิ์ ติกฺขปญฺโญ	วัดท่าบันเทิงธรรม
๕.	พระครูสิทธิกิจจาภรณ์	วัดผาสุกมณีจักร
๖.	พระครูสังฆรักษ์ณัฐธรรม โฆสิตธมฺโม	วัดผาสุกมณีจักร
๗.	พระสมุห์หว่าน ธมฺมสาโร	วัดยุคันธราวาส
๘.	พระครูปลัดปุณยวิชญ์ ปุญฺญวโร	วัดเขมาภิรตาราม
๙.	พระมหาจามร พฺรหฺมจาโร	วัดพระศรีมหาธาตุ
๑๐.	พระครูสิริธรรมภาณ	วัดละหาร
๑๑.	พระครูสิทธิธรรมานุกูล	วัดละหาร
๑๒.	พระครูศรีกิตติธาดา	วัดตำหนักใต้

๑๓.	พระมหาบุญยิ่ง ธมฺมธโร	วัดตำหนักใต้
๑๔.	พระมหาญาณพงศ์ ถิรปุญฺโญ	วัดกำแพง
๑๕.	พระอนันต์ ฐานากโร	วัดกำแพง
๑๖.	พระครูภัทรนนทคุณ	วัดลานนาบุญ
๑๗.	พระมหาประทีป ปทีโป	วัดพุฒิปรางค์ปราโมทย์
๑๘.	พระครูสังฆรักษ์ธงชัย ชยธมฺโม	วัดโบสถ์ดอนพรหม
๑๙.	พระปลัดศรีมอย พุทฺธิสาโร	วัดกลางบางซื่อ
๒๐.	พระครูวินัยธรสุรศักดิ์	วัดลาดปลาดุก
๒๑.	พระอาจารย์มาณพ ธมฺมเมธี	วัดเวตวันธรรมาวาส (เชิงหวาย)
๒๒.	พระพีรศรี ภทฺทโก	วัดแหลมพ้อ จ.สงขลา
๒๓.	พระครูสิทธิวัฒนคุณ	วัดกระจัง
๒๔.	พระครูวินัยธรอารยพงษ์	วัดราชประดิษฐฯ
๒๕.	พระมหาจีระพันธ์	วัดเทพศิรินทราวาส
๒๖.	พระทองเพียร ปภสฺสโร	วัดสโมสร
๒๗.	พระครูศรีนนทการ	วัดท้ายเมือง
๒๘.	พระครูไพบูลย์อาทรกิจ	วัดไทรน้อย
๒๙.	พระมหานภชล โฆสิตเมธี	วัดราชบพิธฯ
๓๐.	พระมหาสายัณห์ โชติธมฺโม	วัดน้ำวน
๓๑.	พระสมรัก ภทฺทปญฺโญ	วัดน้ำวน
๓๒.	พระประทีป โอภาโส	วัดน้ำวน

๓๓.	พระมหานิรันดร์ โสภปุญฺโญ	วัดธรรมบูชา
๓๔.	พระมหามงคล ฐิตเมโธ	วัดอาวุธฯ
๓๕.	พระมหาวีระพงษ์ วีรวํโส	วัดอาวุธฯ
๓๖.	พระครูสังฆรักษ์นิกร	วัดสิตาราม
๓๗.	พระมหาบัณฑิต ปญฺญาวุโธ	วัดเฉลิมพระเกียรติ
๓๘.	พระครูอุดมศีลาจาร	วัดเขมาภิรตาราม
๓๙.	พระครูโสตถิธรรมาภรณ์	วัดเขมาภิรตาราม
๔๐.	พระมหาเกียงไกร สิริวฑฺฒโน	วัดมัชฌันติการาม

คำปรารภ

สภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ เป็นประธาน มีมติ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕ เป็นเอกฉันท์ ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ แด่พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน (กล่อมจิตต์)) เจ้าอาวาสวัดบางขวาง นนทบุรี เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธ) นับเป็นครั้งแรกของวัดบางขวาง ซึ่งเจ้าอาวาสได้รับการถวายปริญญาระดับสูงสุด

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ได้เสด็จแทนมาประทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาศาสนศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๕๗ ศาสนศาสตรบัณฑิต สมัยที่ ๑๙ และศาสนศาสตรบัณฑิต สมัยที่ ๓ ณ ห้องประชุมอาคารสุชีพ ปุญญานุภาพ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เป็นเรื่องยากอย่างยิ่งที่บุคคลใดจะได้รับ เพราะคณะกรรมการประจำวิทยาเขตของแต่ละวิทยาเขตจะต้องตรวจสอบคุณสมบัติจากเหล่าบุคคลเกียรติยศที่พรั่งพร้อมด้วยคุณูปการต่อชาติ พระพุทธศาสนาและมหาวิทยาลัย ซึ่งมีอยู่มากมายให้เลือกเฉพาะที่เด่นที่สุดแล้วนำเสนอต่อกรรมการวิทยาเขตฯ สภาวิชาการฯ กลั่นกรองเหลือสุทธิแล้วจึงนำเสนอสภามหาวิทยาลัยฯ

พระเทพวรเมธี มีคุณสมบัติครบถ้วนมาตั้งแต่ต้นและได้รับการคัดเลือกมาตามลำดับ ดังปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ดังนั้นในฐานะเป็น

อันเตวาสิก ได้รับการเลี้ยงดูประดุจเป็นบุตรในสายเลือดมาตั้งแต่อยู่ที่วัดบางขวาง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ แล้ว จึงยืนยันว่า พระเดชพระคุณหลวงพ่อพระเทพวรเมธี เป็นพระมหาเถระผู้เป็นแบบอย่างอันประเสริฐ เป็นผู้มีคุณูปการต่อชาติ ต่อพระพุทธศาสนาและต่อมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง

พระครูอาทรธรรมานุวัตร
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางขวาง
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม

มติที่ประชุม

๑. มีมติเป็นเอกฉันท์อนุมัติให้ปริญญากิตติมศักดิ์ตามที่คณะกรรมการพิจารณาการให้ปริญญากิตติมศักดิ์ ประจำปี ๒๕๕๔ ได้พิจารณาเลือกสรรและรวบรวมประวัติ และผลงานโดยย่อของบุคคลผู้มีคุณสมบัติตามข้อ ๗ แห่งข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการให้ปริญญากิตติมศักดิ์ พ.ศ. ๒๕๔๕ และเสนอบุคคลผู้สมควรได้รับปริญญากิตติมศักดิ์ต่อสภาวิชาการเพื่อกลั่นกรอง และสภาวิชาการได้พิจารณากลั่นกรอง มีมติเห็นชอบ และนำเสนอสภามหาวิทยาลัยพิจารณาอนุมัติ ดังรายนามต่อไปนี้

๑. ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จำนวน ๑๗ รูป/คน

ที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ระดับชั้น/สาขาวิชา/ประเภท
		ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
๑	**พระเทพวรเมธี (ดรุณ)**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติ
๒	**พระเทพพุทธิมุนี (สันติ์)**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติ
๓	**พระราชญาณโสภณ (วิ) (จรัล)**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย และพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ระดับชั้น/สาขาวิชา/ประเภท ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
๔	**พระราชวิริยาลังการ (แย้ม)**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติ
๕	**พระครูพิเนตศาสนคุณ (สมศักดิ์)**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา
๖	**พระมหาอดิศร ถิรสีโล**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา
๗	**ศาสตราจารย์มารุต บุนนาค**	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ พระพุทธศาสนา
๘	**พันตำรวจเอกเดชชาติ วัฒนพนม**	รัฐศาสตร์การปกครอง ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย สังคมและประเทศชาติ
๙	**นายสัมพันธ์ ทองสมัคร**	การบริหารการศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม และประเทศชาติ

ที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ระดับชั้น/สาขาวิชา/ประเภท ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
๑๐	นายพิชัย บุณยเกียรติ	รัฐศาสตร์การปกครอง ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม และประเทศชาติ
๑๑	นายพัลลภ ไทยอารี	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติ
๑๒	นายสุชาติ โคตรทุม	รัฐศาสตร์การปกครอง ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา สังคม
		และประเทศชาติ
๑๓	นายนุชากร มาศฉมาดล	รัฐศาสตร์การปกครอง วิชาการ
๑๔	นางสาวสุธาสินี พงศกรวิวัฒน์	รัฐศาสตร์การปกครอง ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย และพระพุทธศาสนา
๑๕	นางสาวสนธยา กล่อมเปลี่ยน	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ระดับชั้น/สาขาวิชา/ประเภท
		ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
๑๖	นางเบญจวรรณ ไตรกิตติภูมิ	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา
๑๗	คุณหญิงสุจิตรา มงคลกิติ	พุทธศาสตร์ ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติ

๒. ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จำนวน ๖ รูป

ที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ระดับชั้น/สาขาวิชา/ประเภท
		ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
๑	พระราชเมธาจารย์ (ศรีบัว)	พุทธศาสน์ศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ พระพุทธศาสนา
๒	พระราชสุทธาจารย์ (สมดี)	พุทธศาสน์ศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย
๓	พระญาณดิลก (ปัญญา)	พุทธศาสน์ศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย
๔	พระวินัยสุนทรเมธี (บัลลังก์)	พุทธศาสน์ศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ พระพุทธศาสนา
๕	พระสุทธิสารสุธี (ฉาย)	พุทธศาสน์ศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม และประเทศชาติ
๖	พระครูอนันตสารคุณ (จุหา)	พุทธศาสน์ศึกษา ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ พระพุทธศาสนา

กำหนดการ
พิธีประทานปริญญาบัตร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๔

ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สมัยที่ ๓

ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สมัยที่ ๑๙ และศาสนศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๕๗

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ณ ห้องประชุมอาคารสุชีพ ปุญญานุภาพ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

วันศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เวลา ๑๘.๐๐ น. บัณฑิตผู้เข้ารับประทานปริญญาบัตร ลงทะเบียนเข้าที่พัก

วันเสาร์ที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เวลา ๐๗.๐๐ น. บัณฑิตผู้เข้ารับประทานปริญญาบัตร (ภาคเช้า) เข้าห้องประชุม

- ปฐมนิเทศ
- ฝึกซ้อมวิธีการเข้ารับประทานปริญญาบัตร
- ถ่ายภาพหมู่

เวลา ๑๒.๐๐ น. บัณฑิตผู้เข้ารับประทานปริญญาบัตร (ภาคบ่าย) เข้าห้องประชุม

- ปฐมนิเทศ
- ฝึกซ้อมวิธีการเข้ารับประทานปริญญาบัตร
- ถ่ายภาพหมู่

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ (ภาคเช้า)

เวลา ๐๗.๐๐ น. บัณฑิตผู้รับประทานปริญญาบัตร ภาคเช้า เข้าห้องประชุม

เวลา ๐๘.๐๐ น. กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้มีเกียรติ คณะผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พร้อมกัน ณ ห้องประชุมอาคารสุชีพ ปุญญานุภาพ

เวลา ๐๘.๓๐ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถา ขึ้นสู่อาสน์สงฆ์ ผู้บริหารมหาทยาลัย ถวายเครื่องไทยธรรม

เวลา ๐๙.๐๐ น. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานในพิธีเดินมาถึงห้องประชุม

- อุปนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นายอำเภอพุทธมณฑล ถวายการต้อนรับ
- ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

- พระเทพปริยัติวิมล อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ถวายสักการะ และสูจิบัตร แล้วกล่าวถวายรายงาน
- คณบดี ขอประทานโอกาสเบิกบัณฑิตใหม่เข้ารับประทานปริญญาบัตรในภาคเช้าตามลำดับ
- พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
- ผู้แทนบัณฑิตเข้าถวายสักการะ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานในพิธี
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประทานโอวาทแก่บัณฑิตใหม่
- เสร็จพิธีภาคเช้า

(ภาคบ่าย)

เวลา ๑๒.๐๐ น. บัณฑิตผู้รับประทานปริญญาบัตร ภาคบ่ายรอบแรกเข้าห้องประชุม

เวลา ๑๒.๓๐ น. กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้มีเกียรติ คณะผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องพร้อมกัน ณ ห้องประชุมอาคารสุชีพ ปุญญานุภาพ

- อุปนายกสภามหาวิทยาลัย มอบผ้าไตร พัด ครุย และประกาศเกียรติคุณแก่บัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

เวลา ๑๓.๐๐ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถา ภาคบ่ายรอบแรก ขึ้นสู่อาสน์สงฆ์

- ผู้บริหารมหาวิทยาลัย ถวายเครื่องไทยธรรม

เวลา ๑๓.๓๐ น. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานในพิธีเดินมาถึงห้องประชุม

- อุปนายกสภามหาวิทยาลัย กรรมการสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นายอำเภอพุทธมณฑล ถวายการต้อนรับ
- ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
- พระเทพปริยัติวิมล อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ถวายสักการะ และกล่าวถวายรายงาน
- รองอธิการบดีฝ่ายบริหารขอประทานโอกาสอ่านประกาศเกียรติคุณผู้ที่ได้รับปริญญากิตติมศักดิ์ และเบิกท่านที่ได้รับปริญญากิตติมศักดิ์เข้ารับประทานปริญญากิตติมศักดิ์ ตามลำดับ
- พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
- คณบดี ขอประทานโอกาสเบิกบัณฑิตใหม่เข้ารับประทานปริญญาบัตร ในภาคบ่ายรอบแรก ตามลำดับ

เวลา ๑๕.๓๐ น. พัก ๓๐ นาที บัณฑิตผู้เข้ารับประทานปริญญาบัตรภาคบ่ายรอบสองเข้าห้องประชุม

เวลา ๑๕.๓๕ น. พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถาภาคบ่ายรอบสอง ขึ้นสู่อาสน์สงฆ์

- ผู้บริหารมหาวิทยาลัยฝ่ายคฤหัสถ์ ถวายเครื่องไทยธรรม

เวลา ๑๖.๐๐ น. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เข้าสู่ห้องประชุม

- คณบดี ขอประทานโอกาสเบิกบัณฑิตใหม่เข้ารับประทานปริญญาบัตร ในภาคบ่ายรอบสอง ตามลำดับ
- พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
- ผู้แทนบัณฑิตเข้าถวายสักการะ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ประธานในพิธี

- ประทานโอวาทแก่บัณฑิตใหม่
- เสร็จพิธีภาคบ่าย

หมายเหตุ : - พระภิกษุห่มผ้าเป็นปริมณฑลเฉวียงบ่า พาดผ้าสังฆาฏิและใช้ผ้ารัดอก (ใช้สีพระราชนิยม)

- อาจารย์คฤหัสถ์แต่งกายปกติขาว และสวมครุยเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยแต่งเครื่องแบบปกติขาว
- ประชาชนทั่วไปแต่งกายสุภาพ

สำนักงานอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คำประกาศเกียรติคุณ
พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)
ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์

ด้วยสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๕ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕ ได้พิจารณาเห็นว่า **พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) อายุ ๗๙ พรรษา ๕๗** สำเร็จการศึกษาศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา จากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นพระเถระกอปรด้วยศีลาจารวัตรอันดีงาม มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส รับภารธุระพระพุทธศาสนา บำเพ็ญคุณูปการแก่คณะสงฆ์ สังคมและประเทศชาติ ดังนี้

ด้านการปกครอง เป็นเจ้าอาวาสวัดบางขวาง พระอุปัชฌาย์ และเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ด้านการศึกษา เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม กรรมการสอบธรรมสนามหลวง กรรมการตรวจธรรมสนามหลวง กรรมการอบรมพระนวกะประจำจังหวัดนนทบุรี

ด้านการเผยแผ่ จัดให้มีการอุปสมบทหมู่เพื่อเทิดพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคมเป็นประจำทุกปี จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาบรรยายธรรมแก่ข้าราชการ พ่อค้า นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปเป็นประจำตลอดปี จัดให้มีการอบรมศีลธรรมให้กับประชาชนในพิธีต่าง ๆ ทุกวันอาทิตย์ตลอดปี ให้ความร่วมมือและสนับสนุนกับคณะสงฆ์ในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี

ด้านสังคมสงเคราะห์ ให้ความร่วมมือและสนับสนุนหน่วยงานราชการ เพื่อให้ใช้สถานที่วัดจัดกิจกรรมสาธารณ ประโยชน์

นับได้ว่า **พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)** เป็นพระเถระที่ได้บำเพ็ญหิตานุหิตประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา การศึกษา สังคมและประเทศชาติ เป็นอเนกประการ ควรแก่การยกย่องประกาศเกียรติคุณ

สภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงมีมติถวาย**ปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์** เพื่อประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏไพศาล เป็นทิฏฐานุคติแก่อนุชนสืบไป

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕

(สมเด็จพระมหามุนีวงศ์)
นายกสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

โดยอนุมัติสภามหาวิทยาลัย ให้ปริญญาบัตรฉบับนี้ไว้แก่

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เพื่อแสดงว่า เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ สมควรแก่ปริญญา

ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชา พุทธศาสตร์

มีศักดิ์และสิทธิ แห่งปริญญานี้ ทุกประการ

ตั้งแต่วันที่ ๒๓ เดือน มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕

นายกสภามหาวิทยาลัย

อธิการบดี

คณบดี

สัมโมทนียกถา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของพระรัตนตรัย คือ เป็นหนึ่งในรัตนะที่พึ่งอันเอกอุดมของชาวพุทธ เรียกกันว่า "พระสังฆรัตนะ" หมายถึงว่า พระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่สามารถเป็นแบบอย่างแห่งความดีงาม เป็นพุทธศาสนทายาท ที่แม้พระพุทธองค์ก็ทรงยอมรับให้ความสำคัญ ดังจะเห็นได้ว่า ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารพระศาสนา และทรงยกย่องทานที่บุคคลประดิษฐานไว้ในสงฆ์ว่ามีอานิสงส์มากกว่าทานประเภทอื่น ๆ

การที่พระสงฆ์ได้รับความยกย่องในฐานะที่สูงส่งเช่นนั้น ก็เพราะพระสงฆ์ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นกลุ่มบุคคลอุดมเพศที่ซึ่งมีความสมบูรณ์ด้วยสุจริตธรรมรอบด้าน ทั้งด้านกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ควรที่จะเป็นที่พึ่ง ที่ไว้วางใจ และควรเพื่อเป็นแบบอย่างแห่งความดีงามสำหรับทุกวิถีชีวิตได้โดยตลอด

พระเดชพระคุณ พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) เป็นพระเถระที่ดำรงตนเพื่อความบริบูรณ์ในพระสังฆคุณตลอดมา กล่าวคือ เป็นผู้ที่ผ่านการฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ ให้เป็นสุจริต และผ่านการใช้สุจริตกรรมตามสามช่องทางนั้น บำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนาและประชาชนมาตลอดกาลยาวนาน จนบัดนี้ อายุของท่านได้วัฒนามาถึงปีที่ ๘๐ แล้ว นับว่าได้เข้าสู่เขตแห่งความเป็นพระเถระรัตตัญญูผู้อุดมพร้อมไปด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ ควรเป็นที่เคารพ เป็นที่นับถือ และเป็นที่สักการบูชาของบรรดาคฤหัสถ์และบรรพชิตทั่วไป

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา มีพันธกิจหลักในการผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ได้ตระหนักในความเสียสละอุทิศตนที่ พระเดชพระคุณพระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) ได้มุ่งมั่นทุ่มเทเพื่อการรับใช้พระศาสนา และพัฒนาสังคมให้ร่มเย็นเป็นสันติสุข โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ในการสร้างสรรค์ประโยชน์ตนและบุคคลอื่น มีผลงานที่ยังคุณประโยชน์ให้เกิดแก่สังคมส่วนรวม เป็นที่ปรากฏชัด ประเมินในภาพรวมแล้วเห็นว่า คุณค่าแห่งความรู้และความสามารถของพระเดชพระคุณท่านอยู่ในระดับดุษฎีบัณฑิต

ดังนั้น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยอนุมัติของสภามหาวิทยาลัย จึงมีมติถวายปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสนา เพื่อรับรองความรู้ความสามารถ ในทางที่จะเป็นเกียรติประวัติทั้งแก่พระเดชพระคุณ ฯ ผู้รับ และแก่มหาวิทยาลัยผู้ให้ สืบไป

ในโอกาสที่คณะสงฆ์และคณะศิษย์ได้สมานสามัคคี แสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมจัดงานบำเพ็ญกุศลฉลองอายุครบ ๘๐ ปี และ ฉลองปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ของพระคุณพระคุณพระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต) และ เจ้าอาวาสวัดบางขวาง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ขอน้อมถวายสักการะ และขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย ได้อภิบาลประทานพร ให้ พระเดชพระคุณพระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) จงมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง เจริญยั่งยืนในธรรมายุ เพื่อเป็นขวัญและบุญเขตของคณะศิษย์ และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดไป.

(พระธรรมธัชมุนี)

กรรมการมหาเถรสมาคม

รักษาการอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วัดปทุมวนาราม

เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

นิยมกถา

ของพระเทพวรเมธี(ดรุณ สุมโน) น.ธ.เอก

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง และเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี(ธ)

ท่านเจ้าคุณพระเทพวรเมธี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก ท่านเป็นพระที่ทันสมัยมีระเบียบเรียบร้อยทั้งส่วนตัวท่านเอง และอบรมพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดภายใต้การปกครองของท่าน ให้มีความประพฤติดีและเป็นคนมีระเบียบเรียบร้อยเช่นเดียวกับท่าน เพราะบางครั้งข้าพเจ้าไปพบพระในต่างถิ่นที่ไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัว แต่ในใจคิดว่าน่าจะเป็นพระจากวัดบางขวาง เมื่อเข้าไปถามจึงทราบว่า มาจากวัดบางขวาง จังหวัดนนทบุรี ก็ตรงกับที่คิดไว้ไม่มีผิด ที่ยกตัวอย่างมานี้ไม่ใช่นึกพูดเอาเอง เพราะข้าพเจ้ากับท่านเจ้าคุณเป็นคนปูนเดียวกันโดยอายุ ข้าพเจ้าเกิดวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๗๕ ท่านเจ้าคุณเกิดวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๔๗๕ วัดก็ตั้งอยู่ใกล้กัน คืออยู่ข้างถนนประชาราษฎร์สายหลักเดียวกัน ไปมาหาสู่กันสะดวกสบาย เพราะวัดอยู่ใกล้กันจึงได้รู้จักนิสัยใจคอกันได้เป็นอย่างดี

คณะศิษยานุศิษย์และอุบาสกอุบาสิกาวัดบางขวาง จะได้ร่วมกันจัดงานฉลองครบรอบอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี และฉลองปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ถวายท่านเจ้าคุณพระเทพวรเมธี เจ้าอาวาสวัดบางขวาง และเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี(ธ) ในวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕

ขออานุภาพบุญกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติที่ท่านเจ้าคุณได้บำเพ็ญมาและบุญกุศลที่คณะศิษยานุศิษย์ และคณะอุบาสกอุบาสิกาวัดบางขวางได้ร่วมกันจัดงานในครั้งนี้ถวาย จงดลบันดาลประทานพรให้ ท่านเจ้าคุณพระเทพวรเมธี มีความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในพระศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดกาลเป็นนิตย์เทอญ ฯ

(พระธรรมวโรดม)

เจ้าคณะภาค ๙ (ม)

เจ้าอาวาสวัดทินกรนิมิต

สุมนมุทิตาสักการะ

ก่อนอื่นต้องขออนุโมทนาต่อคณะศิษยานุศิษย์ ของท่านเจ้าคุณพระเทพวรเมธี ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ได้จัดงานทำบุญอายุและฉลองปริญญาบัตร ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยมหามกุฎราชวิทยาลัย ถวายพระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน) เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี ฝ่ายธรรมยุตในครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อท่านแล้ว ยังได้ชื่อว่ามาร่วมกันบูชาคุณงามความดีของผู้ควรแก่การบูชา ซึ่งผลของการบูชาดังกล่าว จัดว่าเป็นมิ่งมงคล อันจะมีผลนำความสุขความเจริญมาสู่ตน ทั้งในปัจจุบันและในกาลต่อไป ตามนัยที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า **ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมํคลมุตฺตมํ** แปลความว่า การบูชาผู้ควรบูชา จัดเป็นมงคลอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

พระเทพวรเมธี เป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมไปด้วยศีลาจารวัตร เคร่งครัดในพระวินัย มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีย์มีน้ำใจ เป็นที่เคารพรักใคร่เลื่อมใสศรัทธาของบุคคลทั่วไป ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ปฏิบัติงานในหน้าที่ด้วยดีเสมอต้นเสมอปลายตลอดมา ส่งผลให้เจริญก้าวหน้างอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าในหน้าที่การงาน เป็นเจ้าอาวาส เป็นเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด ในส่วนสมณศักดิ์นั้น เป็นพระครูฐานานุกรม เป็นพระราชาคณะ ชั้นสามัญ ชั้นราช และพระราชาคณะ ชั้นเทพ ในราชทินนาม พระเทพวรเมธี ในปัจจุบัน ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะอาศัยคุณงามความดีความรู้ความสามารถเป็นสำคัญ

ขอให้เจ้าคุณ พระเทพวรเมธี เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป อย่ามีทุกข์อย่ามีโศกอย่ามีโรคอย่ามีภัย ปรารถนาสิ่งใดในทางที่ชอบ ขอความปรารถนานั้น ๆ จงสำเร็จทุกประการ จงมีอายุยั่งยืนนานเกินร้อยปีปลาย เป็นร่มโพธิ์ของมวลศิษย์ต่อไปอีกนานเท่านาน.

(พระธรรมกิตติมุนี)
เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี

วัดเฉลิมพระเกียรติ นนทบุรี

๑ มิถุนายน ๒๕๕๕

คำนิยม

กระผมในนามของเทศบาลนครนนทบุรี และประชาชนชาวชุมชนเทศบาลนครนนทบุรี ขอกราบนมัสการแสดงมุทิตาจิตแด่พระคุณท่านพระเทพวรเมธี ในโอกาสอันเป็นเกียรติเป็นมงคลยิ่ง ที่พระคุณท่านได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย และงานฉลองครบรอบอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๕

พระเทพวรเมธีเป็นศูนย์รวมแห่งความดีของจังหวัดนนทบุรี พระคุณท่านนำมาซึ่งความรัก ความเลื่อมใส ศรัทธา ความร่วมมือร่วมใจจากประชาชน ในการสร้างงานเพื่อก่อให้เกิดการเสียสละ ในการพัฒนาชุมชนคนท้องถิ่น พระคุณท่านมีเมตตาไม่ทอดทิ้งที่จะอบรมสั่งสอนให้การศึกษาเป็นที่พึ่ง ต่อกันและเป็นที่พึ่งทางใจแก่ประชาชน พัฒนาจิตให้เป็นกุศลซึ่งจะนำไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถสร้างครอบครัวให้มีความสุขความเจริญ ตลอดจนทำให้สังคมและประเทศชาติมั่นคงร่มเย็นเป็นสุข

นับได้ว่าพระเทพวรเมธี คือแบบอย่างของพระราชาคณะที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่ง สมควรที่ฆราวาสทั้งหลายจะหยิบยกปณิธาน และวัตรปฏิบัติของพระคุณท่านมาเผยแพร่เชิดชูให้ปรากฏเกียรติแก่อนุชนสืบต่อไป

กระผมขอแสดงความชื่นชมยินดี ขอให้พระคุณท่านจงเจริญซึ่งธรรมะ ได้ปฏิบัติสั่งสอนประชาชนสืบต่อไปชั่วกาลนาน

นายสมนึก ธนเดชากุล
นายกเทศมนตรีนครนนทบุรี

คำนิยม

ท่านเจ้าคุณพระเทพวรเมธี เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี ฝ่ายธรรมยุต เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เป็นพระภิกษุที่กระผมยอมรับนับถือว่าเป็นพระที่เป็นพระนักพัฒนาทั้งในด้านศาสนา และสังคมทั่วไปอย่างมากมาย

ในด้านศาสนาท่านส่งเสริมทางด้านการเรียนพระปริยัติธรรม โดยเป็นผู้สอนเอง และเป็นกรรมการด้านการสอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง ทั้งยังหาทุนทรัพย์มาก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ อาคารเรียนให้แลดูสวยงามและคงทนถาวรอีกด้วย

ทางด้านสังคม ท่านส่งเสริมทางด้านวัสดุอุปกรณ์สื่อการเรียนต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องเสียงและส่งพระภิกษุในวัดบางขวางไปช่วยสอนจริยธรรม ตามโรงเรียนต่างๆ ในบริเวณรอบๆ วัดบางขวางด้วยโดยเฉพาะโรงเรียนรัตนาธิเบศร์ได้รับอุปการะจากท่านมากมาย เช่น ท่านมอบกล้องถ่ายรูป เครื่องเสียงและสื่อการสอนให้แก่โรงเรียนเป็นอันมาก เป็นต้น นับว่าท่านมีอุปการคุณแก่พวกเราคณะครูอาจารย์และศิษย์ทุกคน ของโรงเรียนรัตนาธิเบศร์ อย่างมาก

ในวาระที่เป็นวันคล้ายวันเกิดของท่าน คือ 19 สิงหาคม และในโอกาสที่ท่านได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหามกุฏราชวิทยาลัยในปีนี้ พวกเราคณะครูอาจารย์และศิษย์โรงเรียนรัตนาธิเบศร์ ขออาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย อันมีพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ เป็นต้น ตลอดจนคุณงามความดีที่ท่านได้ปฏิบัติบำเพ็ญมา จงดลบันดาลให้ท่านมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย และอยู่สืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปอีกนานแสนนาน

ดร.วิทยา ศรีชมพู

ผู้อำนวยการ โรงเรียนรัตนาธิเบศร์

มุทิตาคุณ

พระเดชพระคุณท่าน เจ้าคุณพระเทพวรเมธี เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)ในวาระมงคลชีวิต 80 ปี ที่เวียนบรรจบครบในวันที่ 19 สิงหาคม 2555

ท่านเจ้าคุณมีความเจริญด้วยศีลจริยวัตร ที่มีความสงบเป็นที่ตั้งก่อให้เกิดสติต่อผู้ที่ได้มาใกล้ชิด ท่านมีความมุ่งมั่นส่งเสริม สนับสนุนมอบทุนการศึกษาแก่เด็กเยาวชน บุตรหลานที่เรียนดี มีคุณธรรมจริยธรรมทุกปี แสดงให้เห็นว่าท่านเจ้าคุณ มีแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิต นั้นต้องให้โอกาสการศึกษาเป็นประการแรก ด้วยภาระหน้าที่ปฏิบัติในการครองตน ครองงาน ครองคน เป็นไปอย่างสมณะ เรียบง่าย พอเพียง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ อันแบบอย่างที่ดีแก่พุทธสาสนิกชนทั่วไป

ขอบุญบารมีแห่งคุณงามความดีที่ท่านเจ้าคุณได้บำเพียร จงมาเป็นตบะเดชะบารมี คุ้มครองป้องกันแด่ท่านเจ้าคุณพระเทพวรเมธีมีความสุขกาย สุขใจ ตลอดกาลนานเทอญ

นายบังเอิญ **อิ่ม**จิตร

ผู้อำนวยการโรงเรียนเทพประทานพร

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

มหาวิทยาลัย		เกริกไกลกึกก้องเกียรติงาม
มหามกุฏราชนาม		จอมประชาฉายาเย็น
	ทรรศนวิสัยส่อง		สอดส่ายมองมุ่งมาเห็น
	ผู้ชี้นำและบำเพ็ญ		ประโยชน์ชาติ ศาสน์ ประชา
ใครๆ ในแผ่นดินทอง		ควบคุมครองกายวาจา
ใจดีแท้แผ่เมตตา		ปรกประชาหน้าสราญ
	มมร. มิรอช้า		เทียบเชิญมาอย่างอาจหาญ
	ยกย่อก่อเกียรติประกัน		ป่าวประกาศก้องโลกา
พระเทพวรเมธี		บำเพ็ญศรีเสมอมา
อุปถัมภ์รัตนา		ธิเบศร์เบื้องระบือบาน
	มิครองแท้แต่ในวัด		ครอบจังหวัดสมัครสมาน
	ถึงต่างแดนแสนกันดาน		ยังไปหว่านเสร็จ เมล็ดบุญ
ควรที่สุดดุษฎี		ด้วยวลีมีดรุณ
ว่าบัณฑิตเรืองฤทธิ์พูน		กิตติมศักดิ์หนุน สุมโน.

พระครูอาทรธรรมานุวัตร
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางขวาง
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม
ร้อยกรอง
๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕



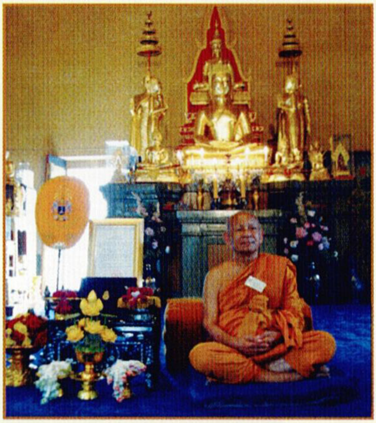
พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธรรมยุต)

ทำเนียบศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) และ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
ศน.ด. (สาขาวิชา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๕๐



พระเทพวรเมธี
ศน.ด. (สาขาวิชา พุทธศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๕๔

ผศ.ลดาวัลย์ นุตสติ
ศน.ด. (สาขาวิชา การบริหารการศึกษา)
พ.ศ. ๒๕๔๖

รศ. สมใจ ฤทธิสนธิ
ศน.ด. (สาขาวิชา พุทธศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๔๗

ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศน.ด.)

วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม

พระราชวิริยาลังการ
ศน.ด. (สาขาวิชา พุทธศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๕๔

พระครูปริยัติวราทร
ศน.ด. (สาขาวิชา พุทธศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๕๐

นายสมศักดิ์ ขวัญเมือง
ศน.ด. (สาขาวิชา รัฐศาสตร์การปกครอง)
พ.ศ. ๒๕๕๓

นายพัลลภ ไทยอารี
ศน.ด. (สาขาวิชา พุทธศาสตร์)
พ.ศ. ๒๕๕๔

ประวัติวัดและเจ้าอาวาส

วัดบางขวาง จังหวัดนนทบุรี

การสร้างวัดและที่ตั้งวัด

วัดนี้เป็นวัดเก่า ใครเป็นผู้สร้างไม่ปรากฏ ปรากฏว่าได้เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นวัดไม่สู้ใหญ่โตนัก และเห็นจะไม่สู้เจริญรุ่งเรืองเท่าไร สิ่งที่ให้เห็นเป็นหลักฐานจึงมีน้อย สิ่งที่จะแสดงให้เห็นได้ว่าเป็นวัดเก่ามี โบสถ์ วิหาร หอระฆังและสะพานช้างข้ามคลอง แต่สะพานช้างข้ามคลองนั้นในบัดนี้ได้รื้อเสียแล้ว โบสถ์เดิมเป็นรูปทรงสมัยโบราณ มีพาไลเตี้ยๆ อยู่ด้านหลัง วิหารเก่าชำรุดมาก หอระฆังน่าจะมีขึ้นในภายหลัง สิ่งเหล่านี้ใช้ก่อด้วยอิฐแผ่นหนาๆ ในโบสถ์มีพระประธานเป็นพระทรงเครื่อง ซึ่งเรียกกันว่า ปางทรมานท้าวมหาชมพู หน้าตักกว้าง ๗๘ เซ็นต์ สูงจากที่นั่งถึงยอดพระรัสมี ๑ เมตร ๓๖ เซ็นต์ พระอัครสาวกซ้ายสูง ๑ เมตร ๒๗ เซ็นต์ นอกจากนี้ยังมีต้นยางอีกมากต้น แต่ละต้นมีอายุจำนวนร้อยๆ ปี.

วัดนี้ตั้งอยู่ปลายคลองบางศรีทอง[๑] เรียกกันว่า วัดบางยาง[๒] ซึ่งในสมัยนั้นแม่น้ำเจ้าพระยาตอนจากวัดเขมาภิรตาราม ถึงปากลำแม่น้ำอ้อมยังไม่ได้ขุด ใช้เดินเรือทางลำแม่น้ำเก่า คือ เข้าทางปากคลองตลาดแก้ว (บางกรวย) ใต้วัดค้างคาว ตรงไปออกปากคลองบางกรวย ๑ เหนือวัดชลอ

---

[๑] เดิมชื่อ บางสิงห์ทอง แต่มาเปลี่ยนเป็นบางศรีทองในสมัยไหนไม่ทราบ.

[๒] น่าจะชื่อว่า วัดยาง เพราะมีต้นยางมาก. คำว่า บาง แปลว่า ตำบลหรือคลอง คลองนี้ก็ชื่อว่า บางศรีทองหรือบางสิงห์ทองแล้ว ไม่น่าเรียกว่า บางยางอีกหรือจะว่าเป็นชื่อของตำบล ก็ไม่มีปรากฏ เพราะฉะนั้นคำว่าที่ บาง น่าจะเติมขึ้นภายหลัง เดิมคงจะเรียกว่า วัดยางเท่านั้น.

แล้วเลี้ยวไปทางเหนือ ออกปากลำแม่น้ำอ้อม คลองบางสีทองกับคลองบางขวางในบัดนี้ ชั้นเดิมจึงเป็นคลองเดียวกัน.

ถึงสมัยพระเจ้าปราสาททองทรงปกครอง ทรงเห็นว่าการเดินเรือตามลำแม่น้ำที่มีอยู่นั้น เป็นการอ้อมค้อม ทำให้เปลืองเวลามาก จึงโปรดให้จัดการขุดผืนแผ่นดินระหว่างจากวัดเขมาถึงปากลำแม่น้ำอ้อม เดิมเมื่อขุดไม่ใช่กว้างใหญ่เท่าไรนัก ต่อมาน้ำเดินตรงมีกระแสแรงจึงกัดกว้างออกไปกลายเป็นแม่น้ำใหญ่ เมื่อได้ขุดผืนแผ่นดินตอนนี้แล้ว คลองบางศรีทองจึงถูกตัดขาดไป คลองตอนต้นยังคงเรียกว่า คลองบางศรีทองตามเดิม ส่วนตอนปลายได้เรียกชื่อว่า คลองบางขวาง เห็นจะเป็นด้วยเหตุที่ขวางหน้าในการตัดขุดแม่น้ำนั่นเอง จึงตั้งชื่ออย่างนั้น เมื่อเปลี่ยนชื่อคลองเป็นบางขวาง วัดก็คงเรียกชื่อไปตามชื่อของคลอง จึงมีชื่อเรียกว่า วัดบางขวาง ดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้.

ตามคำบอกเล่าว่า ในการขุดตัดแม่น้ำนั้น ได้ผ่านคลองอีกหลายคลอง คลองเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคลองที่แยกออกจากคลองบางกรวยซึ่งเป็นแม่น้ำเก่า เช่น คลองบางไผ่ใหญ่ บางไผ่น้อย ซึ่งตรงกันกับคลองบางตะนาวศรี บางขุนเทียน ต้นคลองของบางไผ่ใหญ่เรียกว่า คลองธรรมบาลจนในบัดนี้ แต่คลองตอนต้นที่ต่อกันกับคลองบางกรวยในบัดนี้มักดอน เพราะไม่ได้ใช้กัน มาใช้เดินเรือเสียทางลำแม่น้ำเจ้าพระยา.

เมื่อได้กล่าวมาถึงตอนนี้แล้ว จะได้ขอกล่าวเรื่องของเมืองนนทบุรีแซกไว้ด้วย แม้ไม่ใช่เป็นจุดประสงค์ของประวัติวัดบางขวาง แต่เพื่อผู้ที่ยังไม่ทราบ จักได้ทราบไว้เป็นเครื่องประดับความรู้ตามสมควร.

เมืองนนทบุรี ในสมัยก่อนยังไม่ได้จัดตั้ง ได้มาจัดตั้งขึ้นในรัชชสมัยแห่งสมเด็จพระเจ้าจักพรรดิ์ทรงปกครอง ราว พ.ศ. ๒๐๙๒ ยกบ้านตลาดขวัญขึ้นเป็นเมือง ชื่อ เมืองนนทบุรี ตัวเมืองเดิมในบัดนี้ เรียก

ว่า ตำบลบางกระสอ ตั้งตัวเมืองทางฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำ[๑] มีวัดหัวเมือง[๒] เป็นเขตเหนือ วัดท้ายเมืองเป็นเขตใต้ ศาลหลักเมืองอยู่กลางระหว่างวัดทั้งสองนั้น ต่อมา พ.ศ.๒๑๗๙ ในรัชชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปกครอง โปรดให้ขุดคลองแต่ปากแม่น้ำอ้อมมาทะลุปากคลองบางกรวย ถึง พ.ศ. ๒๒๐๘ สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงโปรดให้สร้างป้อมขึ้นไว้ตรงปากลำแม่น้ำอ้อม (ฝั่งใต้ของแม่น้ำอ้อม) แล้วจึงย้ายเมืองนนท์ไปตั้ง ณ ที่นั้น อยู่ตรงฝั่งขวา แห่งแม่น้ำเจ้าพระยา ยังมีศาลหลักเมืองปรากฏอยู่ ป้อมนี้ได้รื้อเสียในรัชชกาลที่ ๓ นัยว่าใช้อิฐไปสร้างวัดเฉลิมพระเกียรติ และสร้างป้อมไว้ที่วัดเฉลิมพระเกียรติ ทางมุมหน้าวัดด้านเหนือและด้านใต้ บัดนี้น้ำเซาะพังไปหมดแล้ว.

เมื่อได้ขุดเป็นแม่น้ำขึ้นแล้ว ประชาชนก็พากันปลูกบ้านเรือนอยู่มากยิ่งขึ้น ประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน เครื่องปั้นดินเผาเป็นพื้น โดยเฉพาะภูมิประเทศในย่านนี้ เป็นที่ราบ เป็นสวนใหญ่ ไม้ยืนต้น

ตามตำนานเมืองนนท์แสดงว่า

ไทยชาวเมืองตะนาวศรี นั้น มีรายงานอำเภอสอบสวนได้ความว่า ได้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ ตำบลบางตะนาวศรี อำเภอเมืองนนทบุรี ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ พ.ศ. ๒๓๐๒ ครั้งไทยยกกองทัพไปรวมพลอยู่ที่แก่งตูม ต้นแม่น้ำตะนาวศรี ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของไทย พม่ายกกองทัพมาจะตี ชาวตะนาวศรีจึงหนีตามกองทัพไทยมาด้วย พระเจ้าเอกทัศที่นั่งสุริยามรินทร์ จึงโปรดให้มาตั้งบ้านเรือนที่แขวงเมืองนนทบุรี เรียกกันว่า บ้านบางตะนาวศรี.

---

[๑] เรียก ฝั่งตะวันออกว่า ฝั่งซ้าย ฝั่งตะวันตกว่า ฝั่งขวา.

[๒] วัดหัวเมืองได้ร้างไปแล้ว.

ส่วนประชาชนที่ได้มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผากันขึ้นนั้น ตามทางสันนิษฐานว่า น่าจะสืบเชื้อสายมาจากชาวบ้านหม้อ ที่คลองสระบัว พระนครศรีอยุธยา ครั้งนั้นชาวบ้านบางส่วนได้อพยพหนีภัยจากพม่าเมื่อคราวกรุงแตก ราว พ.ศ. ๒๓๑๐ ลงมาทางใต้ มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำในย่านบางตะนาวศรี ประกอบอาชีพทำหม้อหรือเครื่องปั้นดินเผาตามพื้นเพเดิมของตน สืบเชื้อสายมาจนบัดนี้ ด้วยเหตุนี้บ้านบางตะนาวศรี จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บ้านหม้อบางตะนาวศรี.

ไทยอิสลาม ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบางกระสอ และที่บ้านตลาดแก้ว บางเขน พวกนี้มีเชื้อสายชาวปัตตานี มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา.

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชชกาลที่ ๕ เมื่อการปกครองมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน เจ้าเมืองนนท์คนแรกไปจอดแพอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าบ้านพระรัษฎานุกูล (นายอากรอิน) จึงเลื่อนศาลากลางไปตั้งปากคลองบางซื่อฝั่งใต้ ที่เป็นท่าเรือบ้านตลาดขวัญในบัดนี้ พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงย้ายศาลากลางมาตั้งอยู่ที่ตำบลตะนาวศรี ซึ่งเดิมเป็นโรงเรียนราชวิทยาลัย ติดต่อกับวัดบางขวาง.

ในเรื่องขุดแม่น้ำก็ดี ตำนานเมืองนนท์ก็ดี ท่านผู้ประสงค์ทราบความพิสดาร พึงตรวจดูตามหนังสือที่แสดงตำนานต่างๆ เช่นคำบรรยายพงศาวดารสยาม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และตำนานเมืองนนท์ ปทานุกรมเมืองต่างๆ เป็นต้น จะทราบได้ ที่นำมากล่าวไว้ในที่นี้เป็นเพียงเนื้อความสังเขปแซกลงไว้ พอให้ทราบได้บ้างความสมควรเท่านั้น.

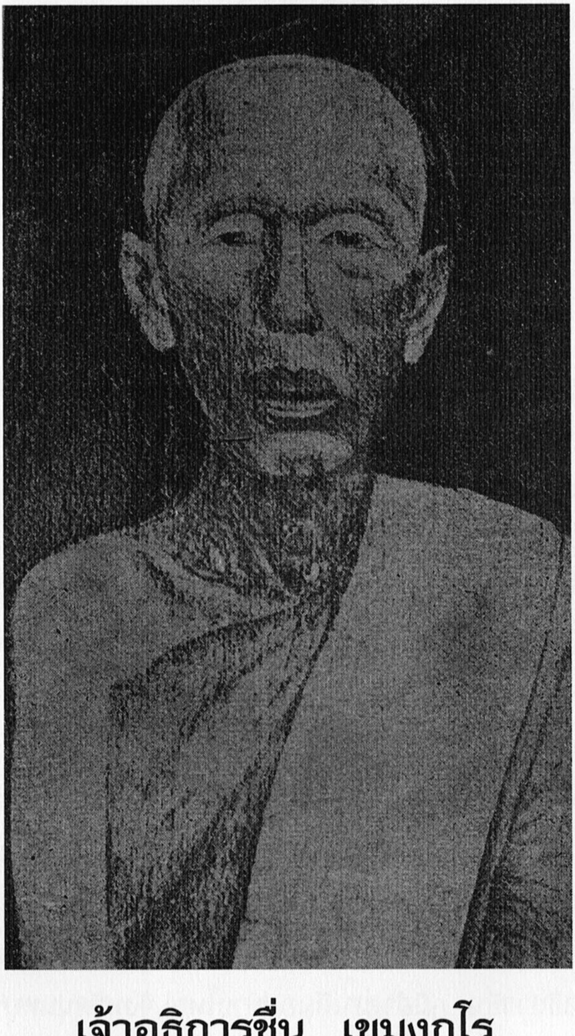
ต่อจากนี้ไปจักได้กล่าวถึงเรื่องของวัดบางขวาง ซึ่งเป็นข้อประสงค์ของหนังสือนี้

เขตของวัด

วัดนี้มีเนื้อที่รวมทั้งที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ ประมาณ ๒๐ ไร่เศษ จะมีมาแต่เดิมทั้งหมดหรือจะมีใครถวายเพิ่มขึ้นในภายหลังบ้างไม่ทราบ ยังไม่พบหลักฐาน มีเขตดังนี้

ทิศเหนือจดที่หลวง มีแนวคูแถวถนนประชาราษฎร์เป็นเขต บัดนี้คูดอนมากเกือบจะเป็นที่ราบแล้ว. ทิศตะวันออกจดที่หลวง มีคูเป็นเขต. ทิศใต้หักเลี้ยวจากคูทิศตะวันออกมาตามแนวคลองบางขวาง ตรงไปทางทิศตะวันตก ถึงใกล้สะพานข้ามคลองริมสระน้ำ หักเลี้ยวข้ามฝั่งคลองไปตามแนวคูสวน ตรงไปทางทิศใต้จดที่สวนของเอกชน แล้วหักเลี้ยวไปทางทิศตะวันตกตรงไปผ่านคลองจามจุรี แล้วหักเลี้ยวไปตามคูสวน ตรงไปทางทิศเหนือ ข้ามฝั่งคลองหักเลี้ยวไปตามแนวคลองบางขวาง ตรงไปทางทิศตะวันตก จดแม่น้ำเจ้าพระยา. ทิศตะวันตก ด้านปากคลองติดแม่น้ำเจ้าพระยา. ทิศเหนือจดที่หลวงมีแนวคูเป็นเขต ตรงมาจากแม่น้ำจดคูวัดด้านทิศตะวันตก. ทิศตะวันตกด้านใน จดที่หลวงมีคูเป็นเขต ตรงไปทางทิศเหนือ แล้วหักเลี้ยวไปทางทิศตะวันออกนิดหน่อย แล้วหักเลี้ยวไปทางทิศเหนือตรงไปบรรจบคูห้องแถวถนนประชาราษฎร์.

เนื้อที่ภายในบริเวณนี้ เป็นเขตของวัดบางขวาง.



เจ้าอธิการชื่น เขมงฺกโร

เจ้าอาวาสยุคที่ ๑

(ถ่ายจากรูปเขียน)

เจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสครองวัดนี้ ได้เปลี่ยนกันมากี่องค์แล้วไม่ทราบยากที่จะสืบให้ทราบได้ เพราะเป็นวัดเก่าดังกล่าวแล้ว ในที่นี้จักกล่าวตั้งแต่สมัยที่วัดนี้ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมยุตต์สืบมาจนบัดนี้.

เจ้าอาวาสยุคที่ ๑

สมัยเจ้าอธิการชื่นครองวัด ในสมัยนั้น วัดนี้ยังเป็นวัดมหานิกาย เจ้าอธิการชื่อเป็นเจ้าอาวาส ทางการปกครองฝ่ายคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับวัดเฉลิมพระเกียรติ พระปรีชาเฉลิม (เกตุ) เป็นเจ้าคณะ.

ประวัติของท่านเจ้าอธิการชื่นนั้น เป็นการยากที่จะกล่าวให้สมบูรณ์ได้ เพราะไม่มีใครได้จดไว้ ทั้งไม่ได้ไต่ถามท่านผู้ใหญ่ที่พอจะรู้เรื่องไว้ให้ชัดเจน มาบัดนี้ ท่านผู้ที่พอจะรู้เรื่องได้โดยละเอียดก็ไม่มีเสียแล้ว ได้แต่เพียงจำกันได้คนละเล็กละน้อยเท่านั้น.

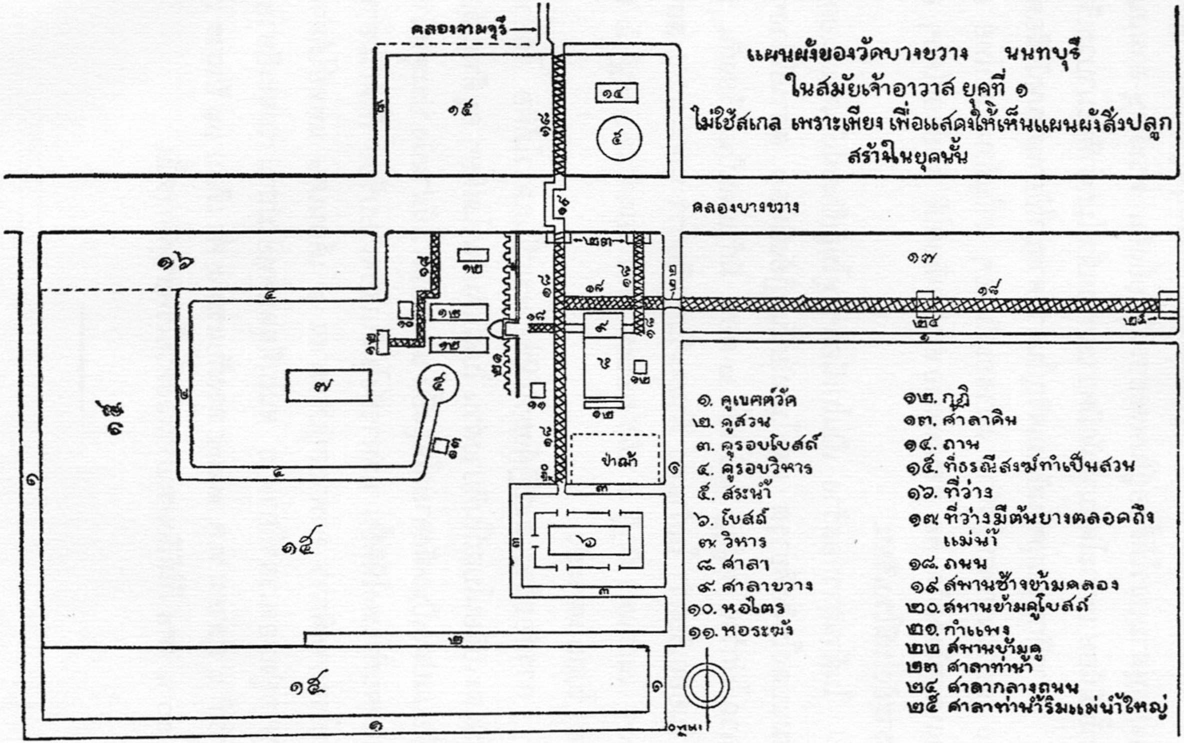
ท่านพระครูศีลาภิรม และผู้อื่นซึ่งเคยเป็นศิษย์อุปสมบทอยู่กับท่านเคยเล่าให้ฟังเป็นบางท่อนบางตอน แต่ก็เป็นเพียงคอยฟังท่านเล่าเท่านั้นไม่ได้ไต่ถามเพิ่มเติมให้ละเอียด เพราะไม่สู้จะได้สนใจเท่าไรนัก ครั้นมาถึงคราวต้องการเรียนรู้เรื่องจริงๆ บ้าง ก็ออกรู้สึกเสียดาย ในที่นี้ จักได้ประมวลความจากคำบอกเล่านั้นๆ มากล่าวพอให้ทราบตามสมควร.

เจ้าอธิการชื่น ภูมิลำเนาเดิมอยู่บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี อุปสมบทวัดบางศรีเมือง พระปรีชาเฉลิม (เกตุ) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อได้รับการบรรพชาอุปสมบทแล้ว ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดบางขวางนี้เป็นผู้ใคร่ในการศึกษา ฝักใฝ่ในพระธรรมวินัย ในสมัยนั้น วัดพระสงฆ์

วงศ์ยุตต์ในที่ใกล้เคียงได้มีขึ้นแล้ว เช่น วัดเขมาภิรตาราม วัดมัชฌันติการาม (วัดน้อย) บางเขน ได้ไปมาติดต่อกันอยู่เนืองๆ โดยมากติดต่อทางวัดเขมาภิรตารามมากกว่าวัดมัชฌันติการาม เพราะการไปมาสะดวกกว่ากัน เมื่อได้เห็นการปฏิบัติบางอย่างผิดแผกกัน จึงไต่ถาม เมื่อได้ฟังคำตอบและคำอธิบายแล้วเป็นเหตุให้สนใจยิ่งขึ้น ได้ค้นหาหลักฐานจากตำราต่างๆ แต่ในสมัยนั้น หนังสือที่จะแสดงข้อวินัยบัญญัติยังไม่สู่แพร่หลาย หาได้ยาก มีอยู่บ้างเป็นหนังสือใบลานจานเป็นอักษรขอม เรียกว่า วินัย ๑๐ ผูก เมื่อได้อ่านแล้วตอนไหนไม่เข้าใจก็ไต่ถามท่านผู้รู้ ต่อมาได้ศึกษาจากหนังสือบุพพสิกขาวัณณนาบ้าง มหาขันธกวัณณนาบ้าง เมื่อมีความรู้อย่างไร ก็มุ่งปฏิบัติไปตามความรู้ แนะนำสั่งสอนภิกษุ-สามเณรเช่นนั้น ได้เริ่มจัดระเบียบต่างๆ ซึ่งยังไม่เคยมีให้มีขึ้น เช่น จัดให้มีการทำวัตสวดมนต์ เช้าเย็น มีการแสดงธรรมฟังธรรมในวัดธรรมสวนะวันอุโบสถ ประชุมฟังและสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน สิ้นเดือน ทั้งนอกพรรษาและในพรรษา ซึ่งในเวลานั้นบรรดาวัดต่างๆ นิยมทำกันอยู่เฉพาะภายในพรรษาเท่านั้น หัดสวดภาษามคธและฝึกหัดพระสงฆ์ให้สวดภาษามคธ คอยฝึกหัดติดต่อกันอยู่กับทางวัดเขมาภิรตารามแลวัดมัชฌันติการาม สังเกตุศึกษาในเรื่องขนบธรรมเนียมต่างๆ ตลอดจนการรับกฐินกราลกฐิน มีความพอใจในลัทธิขนบธรรมเนียมในฝ่ายธรรมยุตต์มากขึ้น ต่อมาจึงปรารถนาจะเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมยุตต์ แต่ยังหาใครช่วยขวนขวายอุปการะในการแปลงยังไม่ได้ ทั้งยังมีความเกรงต่อท่านผู้ใหญ่ เช่น เจ้าคณะ เป็นต้น จึงเป็นอันชงักไป.

ในเรื่องการแปลงเป็นธรรมยุตต์ได้เป็นผลสำเร็จนั้น ท่านพระครูศีลาภิรมเล่าให้ฟังว่า ชื่อเสียงของท่านเจ้าอธิการชื่น ในด้านการมุ่งข้อ

วินัยปฏิบัตินั้นได้แผ่ไปในที่ต่างๆ เมื่อครั้งหนึ่ง เจ้าพระยารัตนาธิเบศร (พุ่ม) ได้มาจองกฐินไว้ ดูเหมือนจะทำเป็นการทดลอง คือ เมื่อถึงกำหนดวันที่จะทอด เจ้าพระยารัตนาธิเบศรไม่มา ใช้ให้คนนำผ้าขาวขึ้นมาพับหนึ่ง บริขารอื่นไม่มี เจ้าอธิการชื่นจึงประชุมสงฆ์ทำการรับผ้ากฐิน เสร็จแล้วผู้ที่นำผ้ามาถวายก็กลับ ฝ่ายท่านเจ้าอธิการชื่นได้ช่วยกันกับบรรดาพระสงฆ์จัดทำผ้ากฐินให้สำเร็จเป็นผ้าสบง ตั้งต้นแต่การ ซัก กะ ตัด เย็บ ย้อม แล้วกราลตามแบบวินัยนิยมรุ่งขึ้น เจ้าพระยารัตนาธิเบศรก็ขึ้นมาและขอผ้าดู เมื่อท่านหยิบผ้าออกมาก็เห็นสำเร็จรูปเป็นผ้าสบง ครั้นแล้วก็กลับ จะได้พูดว่ากระไรกันบ้างไม่ทราบ พอวันรุ่งขึ้นจึงขนบริขารมาถวายและกล่าวแสดงความเลื่อมใสชมเชย ในความสามารถจัดทำได้ถูกต้องพร้อมด้วยกล่าวน้อมไปในเชิงชักชวนให้แปลงเป็นวัดธรรมยุตต์ ท่านตอบว่ามีความประสงค์อยู่ แต่ยังหาผู้อุปการะในการแปลงยังไม่ได้ ถ้าท่านเจ้าคุณช่วยก็จักเป็นพระคุณมาก เจ้าพระยารัตนาธิเบศรก็รับเป็นผู้อุปการะและขวนขวายในการแปลง จึงได้มอบไว้ให้เป็นภาระของพระวิเชียรมุนี (ภู่) วัดบุบผาราม จังหวัดธนบุรี ก่อนที่จะได้ไปทำการแปลง ท่านเจ้าอธิการชื่นได้ไปบอกขออนุญาตต่อท่านเจ้าคณะ ตอนต้นก็พูดเป็นไปในทำนองหารือในที่สุดจึงบอกขออนุญาตแปลง ได้ไปจัดการแปลงที่วัดบุบผาราม พระวิเชียรมุนี (ภู่) เป็นพระอุปัชฌาย์ในราวปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้รับนามฉายาว่าเขมงฺกโร ทราบว่า พระครูอิ่ม วัดเขมาภิรตาราม เป็นพระกรรมวาจาและแปลงด้วยกันกี่รูปไม่ทราบ เมื่อแปลงแล้วได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ทำอุปัชฌาย์วัตต์อยู่ ๗ วัน พระอุปัชฌาย์จึงส่งกลับมาอยู่วัดเดิม และมอบให้ใครมาอยู่ควบคุมไม่ทราบ ตั้งแต่นั้นมา วัดบางขวางจึงไปขึ้นอยู่กับวัดบุบผาราม.

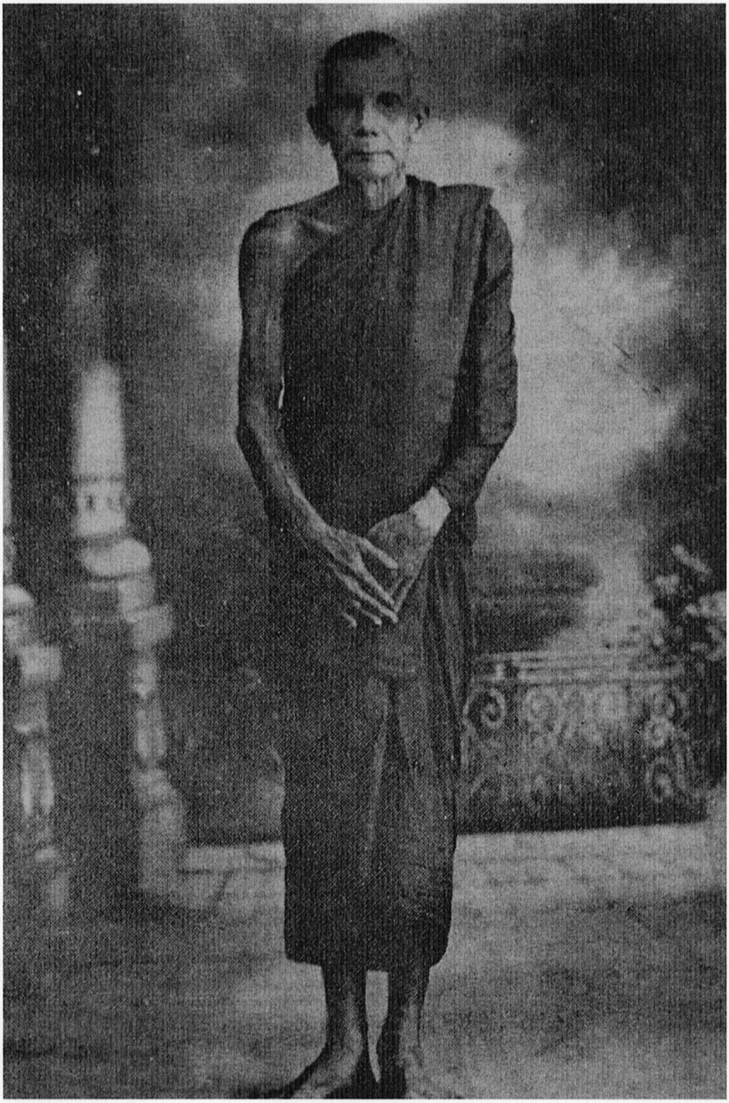

แผนผังของวัดบางขวาง นนทบุรี
ในสมัยเจ้าอาวาส ยุคที่ ๑
ไม่ใช้สเกล เพราะเพียง เพื่อแสดงให้เห็นแผนผังสิ่งปลูกสร้างในยุคนั้น
คลองจามจุรี
คลองบางขวาง
แม่น้ำเจ้าพระยา
ป่าไผ่
๑. คูเขตต์วัด
๒. คูสวน
๓. คูรอบโบสถ์
๔. คูรอบวิหาร
๕. สระน้ำ
๖. โบสถ์
๗. วิหาร
๘. ศาลา
๙. ศาลาขวาง
๑๐. หอไตร
๑๑. หอระฆัง
๑๒. กุฏิ
๑๓. ศาลาดิน
๑๔. ถาน
๑๕. ที่ธรณีสงฆ์ทำเป็นสวน
๑๖. ที่ว่าง
๑๗. ที่ว่างมีต้นยางตลอดถึงแม่น้ำ
๑๘. ถนน
๑๙. สพานช้างข้ามคลอง
๒๐. สพานข้ามคูโบสถ์
๒๑. กำแพง
๒๒ สพานข้ามคู
๒๓ ศาลาท่าน้ำ
๒๔ ศาลากลางถนน
๒๕ ศาลาท่าน้ำริมแม่น้ำใหญ่

เมื่อแปลงและกลับมาอยู่วัดเดิมแล้ว ก็ควบคุมดูแลแนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรให้ตั้งอยู่ในพระธรรมวินัยยิ่งขึ้น พระภิกษุ-สามเณรในยุคนั้นมีน้อย เพราะโดยมากมักมีความเกรงกลัว ไม่กล้าที่จะมาบวชเรียน.

การศึกษาในยุคนั้นยังไม่เจริญในด้านศาสนาใช้อ่านตามหนังสือต่างๆ บ้าง ไต่ถามจากท่านผู้รู้บ้าง แล้วสอนกันต่อๆ มาในด้านภาษาไทย สอนกันแบบหนังสือวัด คือ สอนพอให้อ่านออกเขียนได้ ศิษย์ของใครๆ สอนเพราะยังไม่มีโรงเรียน.

ในด้านการก่อสร้าง เป็นไปเนือยๆ ดูไม่สู้เป็นชิ้นเป็นอัน นอกจากซ่อมแปลงในสิ่งที่ชำรุด และในสมัยนั้นกุฏิยังมีน้อย สถานที่ต่างๆ มีบริเวณไม่กว้าง หมู่กุฏิ แบ่งเป็น ๒ ตอน มีกำแพงเป็นเครื่องกั้น ด้านตะวันออกเรียกว่า ในกำแพง ด้านตะวันตกเรียกว่า นอกกำแพง สถานที่ต่างๆ ในกำแพง มีกุฏิ ๔ หลัง หอไตร วิหาร นอกกำแพง มีกุฏิ ๒ หลัง ศาลา โบสถ์ หอระฆัง.

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ที่พอจะยกขึ้นกล่าวได้คือ ได้ทำการซ่อมและเปลี่ยนโบสถ์ในที่บางส่วน โบสถ์เดิมมีพาไลเตี้ยๆ อยู่ด้านหลัง ได้เปลี่ยนแปลงเป็นหลังคายกให้สูงขึ้น และซ่อมตัวไม้ฝาผนัง ประตูหน้าต่างตลอดจนกำแพงให้ดีขึ้น แต่การยังไม่ทันเสร็จเรียบร้อย ก็ได้เริ่มอาพาธด้วยโรคธาตุพิการ อาพาธอยู่ประมาณ ๑ เดือนเศษ แพทย์ได้ทำการรักษาอยู่ตลอดเวลาที่อาพาธ จนในที่สุดแพทย์ไม่สามารถจะเยียวยาได้ ถึงวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ตรงกับแรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีเถาะ เวลา ๑๐.๐๐ น. เศษ ก็ได้ถึงมรณภาพลงด้วยโรคธาตุพิการนั้น.



พระครูศีลาภิรม

(ท้วม ธมฺธโร)

เจ้าอาวาสยุคที่ ๒

พระครูศีลาภิรม เดิมชื่อ ท้วม เกิดณวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีวอก พ.ศ.๒๔๐๓ ที่บ้านบางกระบือ ตำบลเสาธงหิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มารดาชื่อบุญ บิดาชื่อเนียม มีพี่น้องร่วมมารดาบิดาเดียวกัน ๔ คน คือ

๑.	หนู	ชาย
๒.	พุ่ม	ชาย
๓.	แสง	หญิง
๔.	ท้วม	ชาย (พระครูศีลาภิรม)

เมื่อมีวัยอันสมควรแล้ว มารดาบิดาได้นำไปฝากไว้ที่วัดโคก (วัดคงคา) ในคลองบางใหญ่ ได้ศึกษาอักขระสมัยอยู่กับพระที่วัดนั้น ศึกษาตามแบบที่เรียกกันว่าหนังสือวัด คือสอนพอให้อ่านออกเขียนได้ แล้วกลับมาอยู่บ้านช่วยมารดาบิดาทำสวนทำนาตามภูมิลำเนา แต่มักมีนิสสัยชอบไปในทางนักเลง จนปรากฏค่อนข้างจะเป็นคนมีชื่อสียง พอมีอายุครบอุปสมบท มารดา[๑] ได้นำไปให้อุปสมบทที่วัดคงคา ใครเป็นพระอุปัชฌาย์ไม่ทราบ เจ้าอธิการชื่น[๒] วัดบางขวางเป็นพระกรรมวาจา ใครเป็นอนุสาวนาไม่ทราบ เมื่อได้อุปสมบทแล้วก็ไม่ได้มีการศึกษาเล่าเรียนอะไรให้เป็นหลักฐาน นอกจากท่องสวดมนต์ให้ได้มากๆ อุปสมบทอยู่วัดคงคาได้ ๓ พรรษา ในเวลานั้นเจ้าอธิการชื่นวัดบางขวางผู้ซึ่งได้เคยเป็นพระกรรมวาจา ได้ทำการแปลงเป็นธรรมยุตต์แล้ว ได้ไปชวนให้มา อยู่วัดบางขวาง จึงลาจากวัดคงคาย้ายมาอยู่ ณ วัดบางขวาง เจ้าอธิการชื่นได้สอนระวินัยให้

---

[๑] บิดาได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว.

[๒] เจ้าอธิการชื่นกับพระครูศีลาภิรม ทราบว่าเกี่ยวข้องเป็นญาตกันมาแต่เดิม.

อ่านหนังสือบุพพสิกขาวัณณา และฝึกหัดให้ว่าอักขระเป็นภาษามคธศึกษา และฝึกหัดอยู่ราว ๓ เดือนหรือ ๗ เดือนจำไม่ได้แน่ แต่ไม่น้อยกว่า ๓ เดือน ศึกษาและฝึกหัดอยู่จนเป็นที่พอใจของท่านแล้ว ท่านจึงให้แปลงเป็นธรรมยุตต์ ทำการแปลงที่วัดมัชฌันติการาม (วัดน้อย) บางเขน พระครูธรรมสารวิจิตร ญาณเตโช (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ ทราบว่าพระครูอิ่ม วัดเขมาฯ เป็นพระกรรมวาจา. เจ้าอธิการชื่นเป็นอนุสาวนา พระอุปัชฌาย์ตั้งนามฉายาว่า ธมฺมธโร เมื่อแปลงแล้วได้อยู่ทำอุปัชฌายวัตรราว ๗ วันจึงกลับมาอยู่ที่วัดบางขวางกับพระอาจารย์ มุ่งศึกษาพระธรรมวินัยและข้อวัตตปฏิบัติต่างๆ ตามที่ปรากฏว่าในวันหนึ่งๆ เกือบจะไม่ได้ไปข้างไหน หมกมุ่นอยู่กับหนังสือเท่านั้น ศึกษาพระวินัยจากบุพพสิกขาวัณณนาบ้าง มหาขันธกวัณณนาบ้าง วินัย ๑๐ ผูกบ้าง จนมีความรู้พอสมควรแล้วหัดอ่านหนังสือเทศน์เพื่อช่วยพระอาจารย์เทศน์ในวันธรรมสวนะและวันอุโบสถ ได้เริ่มศึกษาภาษาบาลี เรียนมูลกัจจายน์ กับอาจารย์ซึ่งเป็นคฤหัสถ์ แล้วกลับเรียนบาลีไวยากรณ์อีก หัดแปลหนังสือได้บ้างเล็กน้อย ต่อมาก็ประจวบกับสมัยที่พระอาจารย์เริ่มอาพาธต้องคอยเฝ้ารักษาพยาบาล จนในที่สุดพระอาจารย์ คือ ท่านเจ้าอธิการชื่นก็มรณภาพ เมื่อพระอาจารย์มรณภาพแล้ว ถึงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสต่อมา นับตั้งแต่ที่ได้แปลงแล้วได้ ๗ พรรษา เมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสแล้ว กิจการที่จะต้องคอยดูแลบริหารวัดและภิกษุสามเณรก็มากขึ้น การเรียนพระปริยัติก็ห่างไป จนในที่สุดเลิกจากการเรียนกลับมาหมกมุ่นอยู่กับการบริหารวัด.

ท่านพระครูศีลาภิรม เป็นผู้ทำอะไรมุ่งทำจริง พอใจในความเป็นระเบียบ มีนิสสัยะเอียดถี่ถ้วน สิ่งไรไม่ควรเสียไม่ให้เสีย ดังจะยกมากล่าวพอให้เห็นเป็นบางประการ.

การเก็บไม้หรือเศษไม้ต้องคัดไว้ตามพวก ยาว สั้น และชะนิดของไม้นั้นๆ กองวางให้สม่ำเสมอไม่ให้ปนคละกัน.

ตะปูที่ติดอยู่กับไม้เก่าให้ถอน ถ้าเห็นว่ายังพอใช้ทำประโยชน์ได้ให้ขัดสนิม ดัดให้ตรง คัดตามชะนิด ทาน้ำมันห่อเก็บไว้ตามพวก.

เป็นผู้ใคร่ในการศึกษา มู่งธรรมวินัย ปฏิบัติพระวินัยอย่างเคร่งครัดๆ ไม่หละหลวม มีความเมตตาอารีแก่บุคคลโดยทั่วไป มีปกติพูดจริงทำจริงในสิ่งที่เห็นว่าถูก แนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในคุณเช่นนั้น จนเป็นที่เคารพนับถือของชนเป็นอันมาก.

เมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าาอาวาสแล้ว ได้เริ่มจัดการซ่อมโบสถ์ต่อจากที่เจ้าอธิการชื่นจัดการซ่อมยังค้างอยู่นั้นให้สำเร็จ เขียนและทำลายรดน้ำตามบานประตูหน้าต่างจนสำเร็จเรียบร้อย.

ถึงยุคนี้ได้มีผู้ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ไปมาติดต่ออยู่เนืองๆ เจ้าพระยาพาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้สร้างพระประธานถวายไว้ในพระอุโบสถ ๑ องค์ เป็นพระปางสะดุ้งมาร หน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๑๗ เซนต์ สูงจากที่นั่งจดพระรัศมี ๑ เมตร ๔๕ เซนต์ จึงได้รื้อชุกชีเก่าออกมาสร้างใหม่ตามแบบในพระอุโบสถวัดบุบผาราม.

พ.ศ. ๒๔๓๘ คุณทองคำ คุณนายละม่อม เสฏฐบุตร บ้านอยู่สะพานหัน กรุงเทพฯ บริจาคทรัพย์สร้างวิหาร รื้อของเก่าออกสร้างใหม่ในที่เดิมนั้น เพราะของเก่าชำรุดมาก และสร้างพระเจดีย์ไว้ทางมุมวิหารด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ๑ องค์ ภายในวิหารมีผู้สร้างแต่จำชื่อไม่ได้หมด และคุณนายละม่อมได้สร้างพระพุทธรูปหล่อเป็นพระยืนไว้อีก ๓ องค์.

นายโถสร้างพระเจดีย์ไว้ทางมุมวิหาร ด้านตะวันตกเฉียงใต้ ๑ องค์

พระเจดีย์ทางมุมด้านหน้าวิหารอีก ๒ องค์ และในที่กำแพงโบสถ์อีก

หลายองค์ ใครเป็นผู้สร้างตั้งแต่เมื่อไรไม่ทราบ ที่สร้างขึ้นมาเมื่อราว พ.ศ.๒๔๖๓-๒๔๖๔, ๒ องค์ คือ นายสิน นายสาย นางรวม ช้างศาสตร บ้านคลองอ้อม บริจาคทรัพย์สร้าง ๑ องค์ นายเฉียะ บ้านบางซื่อบน บริจาคทรัพย์สร้าง ๑ องค์ และอุบาสิกาชัง อยู่หุ่น บริจาคทรัพย์สร้าง ไว้ที่ปากคลองบางขวาง ๑ องค์ แต่จะสร้างใน พ.ศ. ไหนไม่ทราบ.

สถานที่บริเวณข้างวิหารในเวลานั้นรกมาก มีแต่ต้นกะถินเป็นพื้นจน เรียกกันว่าป่ากะถิน เวลาเย็นท่านเจ้าอาวาสเกณฑ์เด็กศิษย์วัดช่วยกันขุด รากเง่าขึ้น เมื่อพบอิฐหัก กระเบื้องหักก็ให้เก็บกองไว้เป็นกองๆ จนป่า กะถินนั้นหมดเป็นที่เตียน.

ที่บริเวณหน้าโรงเรียนในบัดนี้เป็นป่าหญ้าคา เกณฑ์เด็กศิษย์วัดบ้าง ขอแรงชาวบ้านบ้างขุดสงเอารากออกจนหมด ทำเป็นลานวัด.

ราว พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๔๓ คุณนายพัน บริจาคทรัพย์สร้างกุฏิ ๑ หลัง แบบทรงปั้นหยา ๒ ชั้น กว้าง ๔ วา ๒ ศอก ยาว ๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ เป็นเครื่องไม้สัก จึงย้ายป่าฌ้าซึ่งตั้งอยู่ทางข้างโบสถ์ทิศใต้ไปตั้งไว้ที่สวน ด้านเหนือแห่งวิหาร แล้วสร้างกุฏิลงในที่นั้น.

ต่อมามีชาวบ้านถวายเรือนให้สร้างเป็นกุฏิอีกหลายหลัง จึงทำการ รื้อย้ายและสร้างเข้าเป็นหมวดหมู่ทางด้านทิศใต้ของโบสถ์ ด้วยอาศัย กำลังของชาวบ้านช่วยกันทำเป็นพื้น ที่จ้างเป็นส่วนน้อย.

ถึงยุคนี้แต่จะเป็น พ.ศ. เท่าไรไม่ทราบ วัดได้โอนการปกครองจาก วัดบุบผารามไปขึ้นอยู่กับวัดบวรนิเวศวิหาร จึงได้ทำการติดต่อกับวัดใน กรุงเทพฯ มากขึ้นกว่าสมัยก่อนๆ เช่นทำการติดต่อกับวัดบวรนิเวศวิหาร, วัดราชประดิษฐ์ฯ, วัดโสมนัสฯ, ศึกษาระเบียบและขนบธรรมเนียมต่างๆ ตามที่นิยมใช้กันอยู่ในสมัยนั้น แล้วนำมาสั่งสอนพระภิกษุสามเณร และ ตั้งขึ้นใช้ประจำต่อมาจนปรากฏอยู่ในบัดนี้ก็ยังมี เช่น ตอนนำบูชาทำวัตรเช้า

เย็น มักใช้นำด้วยบทว่า **ยมหํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ภควนฺตํ สรณํ คโต** เป็นต้น.

เมื่อเวลาทำวัตต์จบแล้ว ทั้งตอนเช้าเย็นเว้นวันอุโบสถและวันธรรมสวนะ มีการอ่านวินัยทุกวัน ผู้อ่านก่อนที่จะอ่านต้องกล่าวคำขอโอกาสว่า **โอกาสํ เม ภนฺเต อายสฺมา เทตุ อยํ วินยกถํ กเถตุํ** แล้วจึงอ่าน เมื่ออ่านจบแล้วว่า **อยํ วินยกถา อายสฺมนฺเตหิ ธาเรตพฺพา** พระสงฆ์รับว่า สาธุ.

ทั้ง ๒ อย่างนี้ ว่าเป็นแบบที่ได้มาจากวัดโสมนัสวิหาร.

พระภิกษุสามเณรผู้จะไปบิณฑบาตต้องลาทุกวันมักใช้ลาเวลาทำวัตรเย็นเสร็จแล้ว คำลาว่า **สาธุ ภนฺเต เถโร เสฺว อมฺหากํ ปิณฺฑาย คามํ ปวิสิตุํ อนุชานาตุ** ท่านกล่าวคำว่า **หนฺท คจฺฉนฺตุ รับว่า สาธุ ภนฺเต** นี้จะได้มาจากไหนไม่ทราบชัด แต่ก็คงใช้อยู่จนบัดนี้.

ยังมีระเบียบที่ใช้อยู่อีกอย่างหนึ่ง ท่านเล่าให้ฟังว่า ได้ใช้มาตั้งแต่สมัยท่านเจ้าอธิการชื่น แต่จะได้มาจากไหนก็ไม่ทราบ คือก่อนที่จะสวดปาฏิโมกข์ ต้องทำการขอขมากันและกัน อย่างขอขมากันในวันเข้าพรรษา คำขอขมาว่า “ที่ท่านทั้งหลายผิดพลั้งด้วยกายวาจาใจก็ดี ข้าพเจ้าอนุญาต” เมื่อทำการขอขมาเสร็จแล้ว ท่านผู้สวดปาฏิโมกข์ก่อนแต่จะตั้งญัตติ ต้องกล่าวคำว่า **อิทานิ ญตฺตึ ฐปยิสฺสามิ สาธายสฺมนฺโต หตฺถปาสํ รกฺขนฺตุ** พระสงฆ์รับว่า **อารกฺขาม ภนฺเต** หรือ **อาวุโส** ตามแก่และอ่อน.

ในยุคนั้นการศึกษายังไม่เจริญ ทั้งด้านศาสนาทั้งด้านภาษาไทย ฝ่ายพระภิกษุสามเณรยังมีไม่มาก บวชแล้วก็สอนให้ท่องนวโกวาท ให้อ่านหนังสือบุพพสิกขาวัณณนา ท่านอธิบายให้ฟังบ้างตามสมควร ถ้าอยู่ ต่อไปให้ท่องสวดมนต์ หัดเทศน์ธรรมวัตร ฝ่ายศิษย์วัดให้เรียนอยู่กับพระศิษย์ของใครๆ สอน ถ้าไม่สามารถก็ฝากท่านผู้อื่นให้ช่วยสอนพอให้อ่านออกเขียนได้ เวลาค่ำให้ท่องไหว้พระสวดมนต์ชะนิดที่เรียกกันว่า ต่อหนังสือค่ำ.

ราว พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้เริ่มตั้งเป็นโรงเรียนภาษาไทยขึ้น จ้างครูมาสอน ทางวัดต้องจัดหาทุนบำรุงครู ด้วยอาศัยชาวบ้านช่วยกันออก ครูคนแรกชื่อเจริญ บ้านอยู่คลองบางกรวย อาศัยเรียนอยู่ที่ศาลาขวาง นักเรียนนั่งเรียนกับพื้น และนักเรียนยังมีไม่มากนัก.

พ.ศ. ๒๔๔๔ เจ้าพระยารัตนาธิเบศร ได้จัดสร้างโรงเรียนถวายแก่วัด ๑ หลัง เป็นตึก ๒ ชั้นๆ ละ ๒ ห้อง มีเฉลียงพร้อมทั้งโต๊ะเก้าอี้ ให้ชื่อว่าโรงเรียนรัตนาธิเบศร ก่อนที่จะสร้าง ได้ทำการถมคูถมสระ รื้อศาลาดิน ทำให้เป็นที่เรียบแล้วจึงสร้างขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงสร้างถนนก่อด้วยอิฐ ตั้งแต่หอระฆังด้านเหนือตรงไปทางตะวันออกแล้วหักเลี้ยวตรงไปเข้าวิหารด้านหลังสาย ๑ จากด้านหน้าโรงเรียนเป็นถนนขวางตรงมาทางทิศใต้ บรรจบกับถนนตรงอีกสาย ๑ และขุดสระขึ้นใหม่ทางด้านริมคลอง ก่อด้วยอิฐมีที่สำหรับพระสรงน้ำ เมื่อโรงเรียนเสร็จเรียบร้อยทำการเปิดและย้ายนักเรียนไปเรียนที่นั่น ต่อมานักเรียนมากขึ้นต้องเพิ่มครูขึ้นอีก ให้พระที่มีความรู้ช่วยสอนบ้าง จ้างครูเพิ่มขึ้นบ้าง ทางวัดต้องเป็นภาระมากในเรื่องหาทุนบำรุงครู ถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ โรงเรียนได้โอนไปขึ้นทางกระทรวงธรรมการ กระทรวงฯ ได้จัดส่งครูมาทำการสอนจนกระทั่งในบัดนี้ ทางวัดจึงหมดภาระในเรื่องหาทุนบำรุงครูไปด้านหนึ่ง แต่ก็ยังคอยอุปถัมภ์บำรุงในการศึกษานั้นให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น.

ในยุคที่ได้จัดสร้างโรงเรียนภาษาไทยขึ้นเป็นหลักฐานแล้วนี้ ได้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีขึ้นอีก จ้างครูมาสอน ชาวบ้านต้องเรี่ยไรช่วยกันออกเป็นค่าจ้างครู ครูคนแรกชื่ออุ่ม ทราบว่าเป็นเปรียญ ๔ ประโยค บ้านอยู่บ้านลุ่ม และเรียนกันที่โบสถ์บ้างที่ศาลาบ้าง แต่ไม่ได้สู้ผลนัก เพราะนักเรียนในตอนต้นก็มาก ต่อมาน้อยลง ทางวัดจึงจัดส่ง

นักเรียนที่เป็นพระภิกษุสามเณรไปฝากไว้ในที่ต่างๆ เช่นที่วัดบวรนิเวศวิหารบ้าง วัดราชประดิษฐ์ฯ บ้าง แต่ก็ยังไม่เป็นผล เพราะอยู่ได้ไม่นานนักต่างก็ลาสิกขาหมด การศึกษาในแผนกภาษาบาลีจึงเป็นอันล้มไป.

ราว พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๔๕๑ ได้เริ่มถมคูข้างวิหารใต้ ขุดทางน้ำทำท่อตรงแนวคูวิหารด้านตะวันออกถึงคลอง และรื้อย้ายหมู่กุฏิในกำแพงถอยไปปลูกเรียงเป็น ๒ แถว ตรงไปทางทิศตะวันออกตามแนวคูที่ถมนั้น แต่หอไตรไม่ได้ปลูกเพราะเก่ามาก และรื้อกำแพงออกทั้งหมด.

พ.ศ. ๒๔๕๒ สร้างศาลาใหญ่ขึ้นที่หมู่กุฏิซึ่งรื้อย้ายไปนั้น กว้าง ๖ วา ๑๐ นิ้ว ยาว ๑๐ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว เครื่องไม้สักส่วนพื้นเป็นไม้ตะแบก พระพนมสารนรินทร (กลึง) จัดหาเสาช่วยทั้งหมดและบริจาคทุนอีก ๑,๐๐๐ บาท นอกนั้นเป็นทุนชาวบ้านบริจาคช่วยตามกำลังมากและน้อย และคุณนายละม่อมได้สร้างบันไดก่ออิฐไว้ด้านหน้าศาลา.

ในยุคเดียวกันนั้นได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนภาษาบาลีอีก จ้างครูมาสอนชาวบ้านช่วยกันออกค่าบำรุงครู ขุนวิสิษฐเสขิยากร (ธูป เปรียญ) บ้านบางซื่อบน เป็นครูสอน เรียนที่ศาลาขวาง ตอนต้นมีนักเรียนมาก ต่อมาน้อยลง บางท่านย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ ตั้งอยู่ได้ราว ๒-๓ ปี ก็ล้มอีก.

ราว พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รื้อสะพานช้างข้ามคลองย้ายไปสร้างใหม่เป็นสะพานไม้ ตรงแนวข้างสระริมคลองด้านตะวันออก แล้วรื้อศาลาท่าน้ำซึ่งตั้งอยู่เชิงสะพานช้างที่รื้อไปแล้วนั้น สร้างใหม่ในที่นั้น ตามแบบของเก่าแต่ยกเดี่ยวให้สูงขึ้นกว่าเก่า.

พ.ศ. ๒๔๕๘ ที่วัดเขมาภิรตาราม ได้จัดตั้งโรงเรียนนักธรรมขึ้นภายในพรรษา ทางวัดบางขวางได้ส่งพระ ๑ รูป สามเณร ๒ รูป ให้ไปเรียน

เพื่อจักได้มาจัดตั้งการสอนขึ้นบ้าง แต่พอสอบสนนามวัดได้ ก็ไม่ได้เข้าสอบสนามหลวง และต่อมาก็ลาสิกขาหมด จึงเป็นอันยังตั้งไม่ได้ ทางวัดเขมาภิรตารามก็ไม่มีการสอนอีก และใน พ.ศ.นี้ ได้ลงมือทำการรื้อย้ายถนนสายข้างหอระฆังไปวิหารและสายตรงหน้าโรงเรียนขึ้นใหม่ จากริมคูด้านตะวันตกตรงไปทางตะวันออก ผ่านข้างศาลาใหญ่ด้านทิศใต้ ถึงที่สุดศาลาขวางด้านตะวันออก แล้วหักเลี้ยวไปทางทิศเหนือถึงแนวด้านหน้าของโรงเรียนหักเลี้ยวไปทางทิศตะวันตก ผ่านหน้าโรงเรียนบรรจบถนนสายตรงโบสถ์.

ราว พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รื้อศาลาท่าน้ำหลังด้านตะวันตก สร้างขึ้นใหม่ตามแบบของเก่า แต่ยกเดี่ยวให้สูงขึ้นกว่าของเก่า และในยุคนี้ มารดาของพระยาพิพากษาสัตยาธิปไตย (โป๋ คอมันตร์) ได้ถวายเรือน ๑ หลังเครื่องไม้สักแต่รูปทรงแบบเก่า ได้จัดการปลูกต่อจากโรงเรียนทางด้านทิศตะวันตก.

ราว พ.ศ. ๒๔๖๒ สร้างศาลาคู่หน้าศาลาใหญ่ เครื่องบนเป็นไม้สัก แม่วอน แม่วัน อุปลพันธ์ บริจาคทรัพย์สร้าง ๑ หลัง แม่แจ่ม สถิติรัต บริจาคทรัพย์สร้าง ๑ หลัง กว้างประมาณ ๖ ศอก ยาว ๓ วา ส่วนไม้พื้นเป็นของวัดซึ่งได้รื้อจากกุฏิเก่าๆ แล้วนำมาใช้.

ราว พ.ศ. ๒๔๖๔ รื้อศาลาหลังเก่าพร้อมทั้งศาลาขวาง แต่ยังไม่ได้สร้างขึ้นในปีนั้น มาสร้างขึ้นใหม่เมื่อราวปี พ.ศ.๒๔๖๖ หรือ ๒๔๖๗ สร้างทางด้านตะวันตกของศาลาใหญ่หันเรียงไปตามลำคลองที่เป็นศาลาห้องสมุดในบัดนี้ ร่วมในกว้าง ๕ วา ๑ ศอก ยาว ๘ วา.

ราว พ.ศ. ๒๔๖๔ แม่อิ่ม บ้านบางขวาง บริจาคทรัพย์สร้างกุฏิแบบทรงปั้นหยาชั้นเดียว กว้าง ๓ วา ยาว ๔ วา เป็นเครื่องไม้สักพื้นไม้ตะแบก

เป็นของวัด ถวายไว้ ๑ หลัง รื้อกุฏิเก่าออกแล้วสร้างขึ้นที่ข้างกำแพงโบสถ์ด้านทิศใต้.

ราว พ.ศ. ๒๔๖๕ ทางวัดเขมาภิรตาราม พระครูเขมาภินันท์ได้เป็นเจ้าอาวาส จึงจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น ทั้งแผนกภาษาบาลีและนักธรรม จึงจัดส่งพระ ๓ รูป สามเณร ๑ รูป ให้ไปเรียนนักธรรม ได้เข้าสอบสนามหลวงและสอบได้ ๒ รูป คือพระ ๑ รูป สามเณร ๑ รูป พระสอบได้เป็นนักธรรมขั้นโท สามเณรสอบได้เป็นนักธรรมชั้นตรี ถึงปี พ.ศ.๒๔๖๖ จึงได้จัดตั้งโรงเรียนนักธรรมขึ้นที่วัดบางขวางนี้ พระสนธิ์ น.ธ.โท เป็นผู้สอนสืบมา ทำการสอนและเรียนที่โรงเรียนรัตนาธิเบศร และยังคงส่งให้ไปเรียนภาษาบาลีอีก แต่การเรียนภาษาบาลีนั้นยังไม่สู้มั่นคง เพราะบางคราวมีครูสอน บางคราวก็ขาดครู การศึกษาทางภาษาบาลีจึงเป็นอันงดไป คงเรียนและสอนแต่นักธรรมจนสอบได้เป็นนักธรรมชั้นเอกบ้าง ชั้นโทบ้าง โรงเรียนนักธรรมจึงนับว่าตั้งขึ้นได้ ต่อมาจึงได้จัดส่งพระสนธิ์ให้ไปเรียนภาษาบาลียังสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร แต่ไม่ได้ส่งไปอยู่ประจำนอกพรรษาให้ลงไปพักเรียนถึงเข้าพรรษาให้กลับ เพื่อสอนนักธรรมแก่นวกภิกษุภายในพรรษาและได้เรียนชะนิดที่เรียกว่าเช้าไปเย็นกลับ ต่อมาก็สอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ครั้นจะตั้งโรงเรียนภาษาบาลีขึ้นอีกนักเรียนที่มุ่งเรียนอย่างแท้จริงก็ยังไม่มี และยังเป็นเปรียญขั้นต่ำ จึงได้อนุญาตให้ไปอยู่ประจำ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนนักธรรมก็มอบให้พระเนตรสอนสืบมาจนบัดนี้ ในระหว่างนั้นได้มีพระผู้ต้องการศึกษาบาลีจึงส่งไปเรียนที่วัดเขมาฯ นับว่ามั่นคงขึ้นกว่าแต่ก่อน การเรียน ต้องเดินไปเรียน ถ้าฤดูฝนก็ต้องสู้ทนลำบาก เพราะเป็นทางเดินในสวน เรียนอยู่จน

สอบได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๘ บรรดาข้าราชการที่จังหวัดบ้าง ที่อื่นบ้าง ชาวบ้านบ้าง ได้รวบรวมเบนคณะกรรมการขึ้นมีพระเวชชาศาสตรวโรสถเป็นประธาน ขุนจิตรจรูญ ขุนศิริแมน นายสาย ช้างศาสตร นายพร้อม ยอดไทย นายชื่น ขำปัญญา นายแหวด โภชนพันธุ์ เป็นกรรมการ จัดหาทุนตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดนี้ ได้อาศัยความอุปการะจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร จัดส่งครูผลัดเปลี่ยนกันมาสอนรูปละสัปดาห์ จนมีพระที่สอบเป็นเปรียญได้หลายรูป ต่อมาก็สอนกันเองและก็มีสอบเป็นเปรียญได้เนืองๆ ที่สอบได้ถึงขั้นเปรียญ ๖ ประโยคก็มี แล้วนักเรียนก็กลับมีน้อยลงอีก ครูบางท่านก็ย้ายไปอยู่ที่อื่นบ้าง ลาสิกขา บ้าง และในที่สุดก็ต้องส่งไปเรียนที่วัดเขมาฯ บ้าง วัดบวรนิเวศวิหารบ้าง และก็ยังมีผู้ที่สอบเป็นเปรียญได้อยู่จนบัดนี้.

ในยุคเดียวกันนี้หลวงพิธานทัณฑไทย ได้เป็นหัวหน้าหาทุนติดไฟฟ้าทั่วบริเวณวัด เพื่อความสะดวกแก่ภิกษุสามเณรผู้ศึกษาเล่าเรียน.

พ.ศ. ๒๔๖๖ รื้อและสร้างถนนสายตรงไปแม่น้ำ สร้างเขื่อนหน้าวัดริมแม่น้ำ นายนวม นางคง เนตรหนู บริจาคทรัพย์ รื้อและสร้างศาลาริมแม่น้ำ เปลี่ยนรูปทรงจากของเก่า มีช่อฟ้าใบระกา.

ต่อมาได้รื้อและสร้างสะพานข้ามคูด้านตะวันตก ซึ่งเดิมเป็นสะพานไม้สร้างใหม่เป็นคอนกรีต.

พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับประทานตราตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ การอุปสมบทกุลบุตร ในสมัยที่ยังไม่ได้รับตราตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์นั้น ต้องไป นิมนต์จากที่อื่น ชั้นต้นนิมนต์พระวิเชียรมุนี (ภู่) วัดบุบผารามบ้าง พระครูธรรม

สารวิจิตร วัดมัชฌันติการามบ้าง ต่อมาท่านเหล่านั้นมรณภาพแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ คณะธรรมยุตต์ มีพระบัญชาให้พระเขมาภิมุขธรรม วัดพิชยญาติการาม จังหวัดธนบุรีมานั่ง เมื่อท่านมรณภาพแล้ว สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธฯ ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ มีพระบัญชาให้พระศาสนโศภณ (แจ่ม) วัดมกุฏกษัตริยารามมานั่ง ครั้นแล้วจึงได้ประทานตราตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์.

ในยุคเดียวกันนี้ได้สร้างศาลาทางด้านตะวันออก แห่งศาลาใหญ่ กว้าง ๒ วา ๑๕ นิ้ว ยาว ๖ วา ๑๐ นิ้ว เครื่องไม้สัก ส่วนพื้นของวัดเป็นทุนของมารดานายสอน นายสุน จันทร์สอง.

พ.ศ. ๒๔๗๓ นายสุน จันทร์สอง ทำการอุปสมบทบุตร ได้รวบรวมทุนที่บรรดาญาตมิตรนำมาช่วยในงาน จัดการสร้างส้วมแบบส้วนซึ่มถวาย ๑ หลัง ๑๐ ห้อง.

พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรสมณศักดิ์เป็นครูเจ้าอาวาส มีนามตามสัญญาบัตรว่า พระครูศีลาภิรม.

พ.ศ. ๒๔๗๖ แม่คุ้ม กันหมี บริจาคทรัพย์สร้างสะพานข้ามคลองรื้อของเก่าซึ่งเป็นไม้ออก สร้างใหม่เป็นคอนกรีต.

ในยุคนี้ชาวบ้านได้เรียไรกันสร้างเขื่อนคอนกรีตริมคลอง ตั้งแต่ปากคูด้านตะวันตกตรงไปทางทิศตะวันออก ถึงสะพานข้ามคลอง.

พ.ศ. ๒๔๗๗ แม่คุ้ม กันหมี บริจาคทรัพย์สร้างกุฏิแบบทรงปั้นหยาชั้นเดียว ๑ หลัง กว้าง ๓ วา ยาว ๔ วา เป็นเครื่องไม้สัก.

หม่อมพลอย เทวพรหมมา ได้ถวายเครื่องเรือนแบบโบราณไว้ ๑ หลัง ยังไม่ได้ปลูกสร้าง เมื่อแม่คุ้มสร้างขึ้น ๑ หลังแล้ว ทางวัดจึงได้จัดปลูกขึ้น ใช้เครื่องไม้เก่านั้นเปลี่ยนแปลงรูปทรงให้เหมือนกับหลังที่แม่คุ้มสร้าง สร้างหันหน้าหากันกับหลังของแม่คุ้ม ที่ด้านเหนือศาลาซึ่งเป็นห้องสมุดในบัดนี้ รื้อกุฏิเก่าไปปลูกเข้าแถวกับหมู่กุฏิด้านตะวันออก ต่อมาจึงปลูกเป็นกุฏิขวางสะกัดทางด้านริมคูขึ้นซึ่งเครื่องเดิมเป็นศาลาขวางหลังเก่ามาเปลี่ยนแปลงให้เป็นกุฏิ กว้าง ๓ วา ยาว ๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ.

พ.ศ. ๒๔๗๘ แม่ปั้น ขุนทัพ บ้านบางตะนาวศรี บริจาคทรัพย์สร้างกุฏิแบบทรงปั้นหยา ๒ ชั้น มีมุขด้านหน้ากว้าง ๓ วา ยาว ๔ วา เป็นเครื่องไม้สัก ๑ หลัง ส่วนพื้นชั้นล่างเป็นของวัด ต่อจากโรงเรียนไปทางตะวันตก รื้อกุฏิเก่าไปปลูกริมคู ด้านตะวันตกทิศใต้ของโบสถ์.

พ.ศ. ๒๔๘๑ นายรื่น อยู่น้อย เป็นหัวหน้าจัดหาทุนสร้างศาลาเตี้ยๆ เครื่องไม้สักไว้ ๑ หลัง ข้างศาลาใหญ่ด้านริมคลอง กว้าง ๔ วา ๒ ศอก ยาว ๙ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ส่วนพื้นเป็นของวัด.

พ.ศ. ๒๔๘๓ นายเกลื่อน จันแตง บ้านสวนใหญ่ บริจาคทรัพย์สร้างอีก ๑ หลัง ต่อจากโรงเรียนไปทางทิศตะวันออก เป็นแบบเดียวกันกับหลังที่แม่ปั้นสร้าง และปลูกกับบิยกุฏิไว้ด้านหลังอีก ๑ หลัง.

ต่อมาก็มิได้มีการก่อสร้างอีก จวบกับสมัยที่ชาวบ้านประสพอุทกภัยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ บ้าง สมัยสงครามบ้าง การก่อสร้างจึงต้องหยุดชะงักไป มีเพียงปฏิสังขรณ์สิ่งชำรุด เช่นซ่อมถนนสายตรงโบสถ์ สายริมคลอง สายหลังวิหารเป็นต้น.

ถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ หลวงจงเวชชศาสตร์ บริจาคทรัพย์ส่วนตนบ้าง เป็นหัวหน้าจัดหาทุนมาสมทบบ้าง ตัดถนนตั้งแต่ริมคูหน้าวิหาร ตรงไปทางทิศเหนือ ทะลุออกเชื่อมกันกับถนนประชาราษฎร.

การควบคุมดูแล การก่อสร้างนั้น ท่านเจ้าอาวาสคอยดูแลควบคุมเองทุกอย่าง ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนของท่านนั้น ช่างที่ทำต้องเป็นช่างที่ดีหรือค่อนข้างดีจึงจะทำอยู่ได้ ปรากฏในสมัยที่ได้สร้างศาลาใหญ่ ช่างต้องถูกสั่งให้เลิกไปบ้าง ทิ้งงานหนีไปบ้างหลายราย.

ส่วนทุนที่ใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ซึ่งผู้มีศรัทธาบริจาคถวายไว้เป็นคราวๆ บ้าง ในระหว่างทำการปฏิสังขรณ์ก่อสร้าง มีผู้พบเห็นเกิดศรัทธาแล้วบริจาคช่วยบ้าง จ่ายทุนจากไวยาวัจจกรของท่านบ้าง เมื่อทุนไม่พอก็งดไว้จนปรากฏว่าบางสิ่งต้องทำทิ้งไว้เป็นตอนๆ หลายปีจึงเสร็จก็มี โดยมากถ้าเป็นการปฏิสังขรณ์ส่วนย่อย มักจ่ายทุนจากไวยาวัจจกรของท่านเมื่อมีน้อยหรือไม่พอจึงจ่ายทุนปฏิสังขรณ์ ในเรื่องทุนที่เป็นของสงฆ์มักถ้วนถี่มากต้องเขม็ดแขม่ ถ้าไม่จำเป็นไม่ยอมจ่าย เกรงว่าจะเป็นการทำของเขาให้หมดเปลืองโดยไม่มีแก่นสารไม่ควรเสียไม่ยอมให้เสีย เมื่อเป็นเช่นนี้ในส่วนย่อยๆ จึงมักจ่ายทุนจากไวยาวัจจกรของท่านเสียเอง อาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้มีปกติ ไม่เป็นผู้มักสั่งสมจตุปัจจัยหรือกัปปิยภัณฑ์อันเป็นส่วนตน.

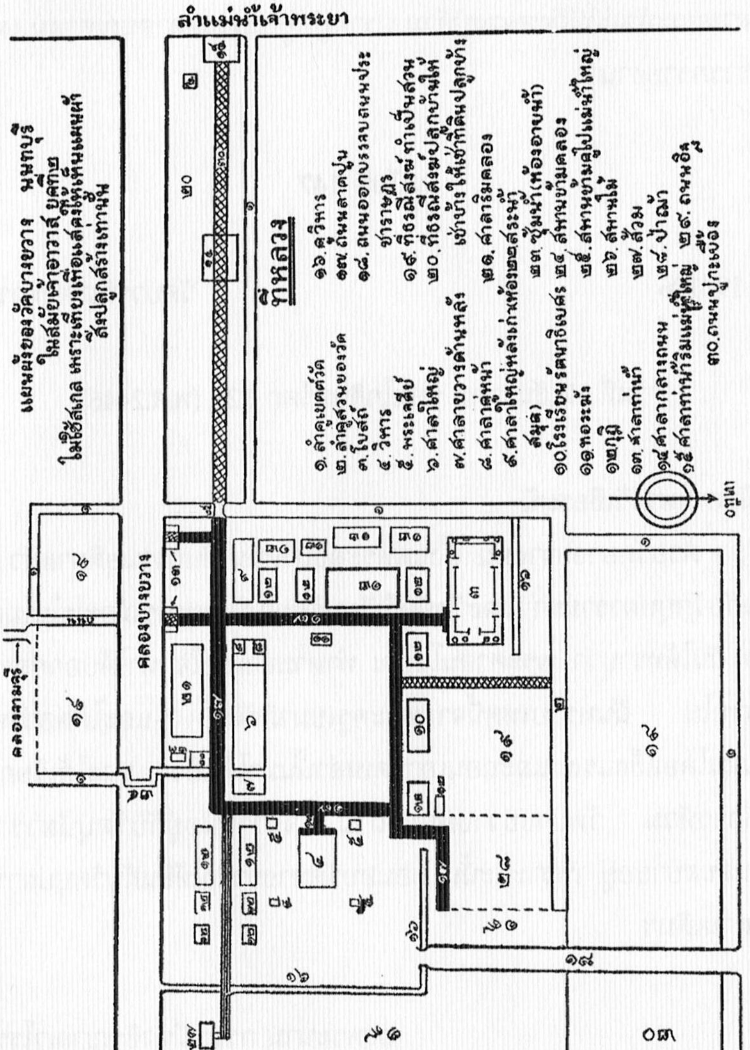
ถึงสมัยที่เลิกจากสงครามแล้ว ความชราก็มากขึ้นและได้เกิดโรคจากทางจักษุ แพทย์ลงความเห็นว่าเป็นต้อ ได้ทำการรักษาอยู่นาน เพียงแต่บันเทาและไม่กำเริบขึ้น ทำให้ตามัวแลเห็นไม่ถนัด ส่วนร่างกายยังปกติต่อมาความชราก็ยิ่งทวียิ่งขึ้นโดยลำดับ กำลังลดน้อยถอยลง แม้เช่นนี้ก็ยังได้คิดที่จะทำการปฏิสังขรณ์โบสถ์อยู่อีก แต่ทุนยังมีไม่พอจึงต้องชะงักอยู่

มีความรำพึงถึงโบสถ์อยู่เนืองๆ เกรงว่าถ้าทิ้งไว้นานไปส่วนที่ชำรุดจักชำรุดมากขึ้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๙๓ ความชราครอบงำยิ่งขึ้นไม่สู้จะได้ไปข้างไหน แม้กิจการนิมนต์ไปตามบ้านและที่อื่นๆ ก็งด กิจการทางวัดก็ไม่สามารถตรวจตราดูแลได้เหมือนอย่างเมื่อก่อน มักปรารภถึงสังขารร่างกายอยู่เนืองๆ ว่าจะอยู่ไปได้ไม่เท่าไรจักต้องตาย ข้อที่พอใจคำนึงอยู่เสมอๆ ก็คืออภิณหปัจจเวกขณ์และไตรลักษณ์ ปรารภความแปรปรวนของสังขารประกอบด้วยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ว่าไม่ได้ฝืนไม่ได้ เกิดแล้วต้องตายเป็นธรรมดา ใครไปหาก็มักปรารภให้ฟังเช่นนี้ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๔ อาพาธก็รบกวนมากขึ้น เป็นหวัดบ้าง เป็นไข้บ้าง เป็นโรคลมวิงเวียนบ้าง บางคราวต้องนอนอยู่หลายๆ วัน อาหารก็เริ่มลดน้อยถอยลง ถึงเดือน ๗ ซึ่งเป็นคราวที่จะอุปสมบทกุลบุตรเกิดขึ้น ต้องทนนั่งเป็นพระอุปัชฌาย์อยู่อีก นั่งเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ ๒ นาค ต่อมาก็งด ถึงเดือน ๘ ใกล้เข้าพรรษา อาพาธด้วยโรคลมวิงเวียน แพทย์ถวายการรักษาแล้วสงบไป ถึงใกล้จะสิ้นเดือน ๘ เกิดอาพาธโรคกะเพาะอาหารไม่ทำงานตามหน้าที่ ฉันอาหารแล้วไม่ย่อยทำให้อาเจียร แพทย์ถวายยารักษาโรคนั้นจึงสงบไป แต่ไม่หายขาด มีกำเริบบ้างเป็นบางครั้ง ไม่สู้รุนแรงนัก ถึงแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลากลางคืน โรคกะเพาะอาหารนั้นกำเริบแรงยิ่งขึ้น อาหารฉันแล้วอย่างไรคงอยู่อย่างนั้นไม่ย่อย ในที่สุดแม้น้ำตกถึงท้องต้องอาเจียรทันที แม้แพทย์ถวายยาก็ไม่สู้ได้ผล กำลังก็น้อยลงและเกิดทุกขเวทนากล้า อาศัยความเป็นผู้อดทนและประกอบด้วยสติสัมปชัญญะเป็นอันดีจึงทำการข่มไว้ได้ไม่แสดงอาการทุรนทุรายไปตามเวทนานั้นๆ แม้ในสมัยเช่นนั้นแล้วความสำรวมระวังในด้านพระวินัยก็ไม่ยอมปล่อยให้หละหลวม เช่น ผ้าที่นุ่งห่มจะย้อยจะยานก็ต้องคอยดึงคอย

ปิดให้เป็นปริมณฑล ถึงแรม ๗ ค่ำ อาการอาเจียรก็สงบ ส่วนกำลังนั้นอ่อนเพลียลง ถึงแรม ๘ ค่ำ ตอนเช้ามีอาการมัวและซึมมาก แพทย์ถวายยาแล้วตอนสายสบาย มีผู้ไปเยี่ยม ได้สนทนาปราศรัยแนะนำ สั่งสอนและอวยพรให้ได้ไม่ฟั่นเฟือน ถึงเวลา ๑๐.๐๐ น. เศษ เริ่มอาการไม่ดีโรคลมเกิดขึ้น ตามัว ชีพจรเดินไม่เป็นปกติ แม้ถวายยาแล้วก็หาสงบไม่สติสัมปชัญญะนั้นดีอยู่เสมอ ถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. เศษ ได้ถามว่ากี่โมงเมื่อพยาบาลเรียนตอบแล้วก็นิ่งไป ต่อจากนี้มิได้กล่าวอะไรอีก ลมปราณได้เดินลดน้อยลงโดยลำดับ ถึงเวลา ๑๑.๔๕ น. ลมปราณก็ขาดลง ด้วยอาการอันสงบในวันอาทิตย์ที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๙๔ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีเถาะ เวลา ๑๑.๔๕ น. ประมวลอายุได้ ๙๒ โดยปี.

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ

รูปของผู้ต้องตายย่อมสิ้นไป ชื่อและโคตรหาสิ้นไปไม่



พระสาธุศีลสังวรฯ เรียบเรียงจบลงเพียงเท่านี้ ต่อไปเป็นภาคเพิ่มเติมที่รวบรวมมาบันทึกไว้

มีลายพระหัตถ์ที่มีถึงหลวงปู่ท้วม ปรากฏอยู่ในพระมหาสมณศาสน เล่ม 1 ปรารภรายงานว่า

ฉบับที่ 147

ที่ 19/106 วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ 17 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก 122 (พ.ศ.2446)

นมัสการพระวิเชียรมุนี

ด้วยวัดบางขวางบน ตั้งแต่พระสงฆ์วัดนั้นเป็นธรรมยุติกาแล้ว เคยขึ้นกับวัดบุปผารามมา และวัดนั้นก็เรียบร้อยไม่มีเหตุการณ์อะไรในไม่สู้ช้านัก ฉันได้ทราบว่า พระศาสนโสภณ ทำตามอำเภอใจ หาได้บอกกล่าวให้ทราบไม่ ฉันทราบเหตุนี้จากพระครูเขมาภิรัติ *-และได้ต่อว่าพระโสภณโดยแข็งแรง และถอนเอาวัดเหล่านั้นมาได้แล้ว และได้เรียกเจ้าอธิการท้วม วัดบางขวางบนมาถาม แจ้งว่าขึ้นอยู่กับวัดบุปผารามก็เป็นสุขสบายอยู่ เพราะฉะนั้น ขอมอบวัดบางขวางให้ขึ้นกับวัดบุปผารามไปตามเดิมฯ

ลงพระนาม กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ฉบับที่ 150

ที่ 36/154 วัดบวรนิเวศวิหาร

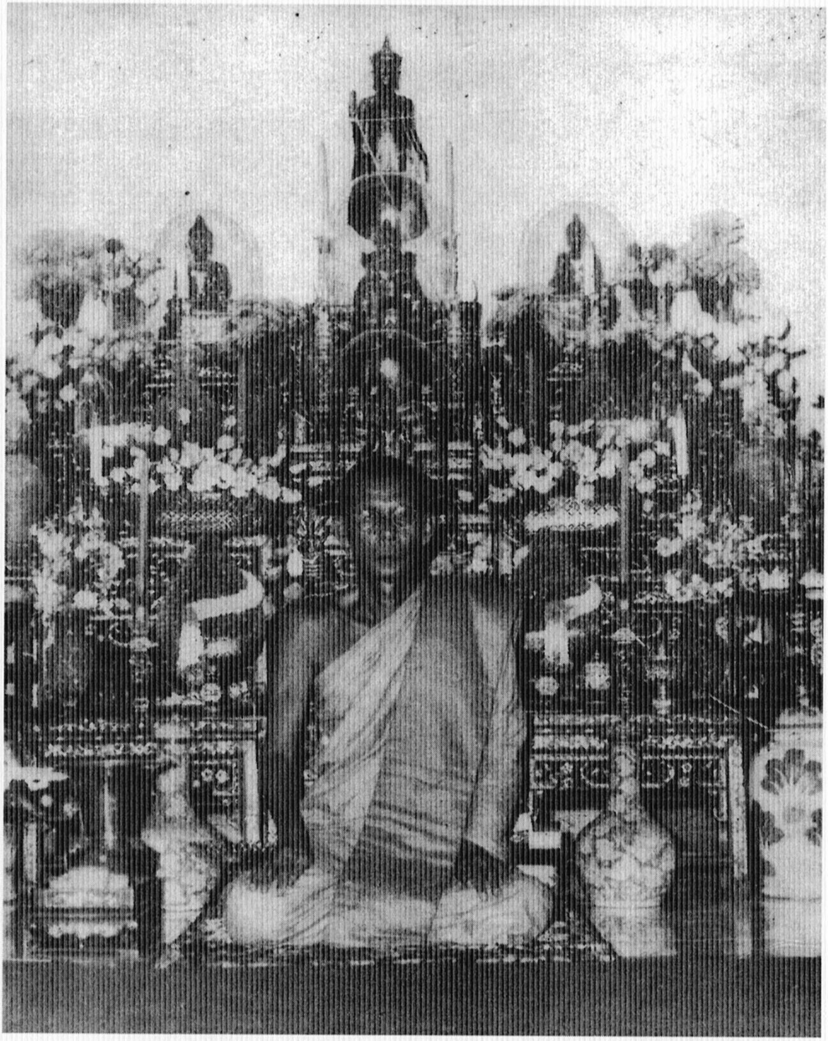
วันที่ 14 มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก 122 (พ.ศ.2446)

ถึงเจ้าอธิการท้วม วัดบางขวางบน

ด้วยพระแผ้วกับพระแจ้ง วัดบางขวางบน จะมาขออยู่วัดนี้ ถือหนังสือสุทธิของเธอมา ได้ตรวจดูหนังสือสุทธินั้น ก็ได้ความแต่เพียงว่า ได้รับอนุญาตให้มา แต่ข้อความที่ใช้กันในคณะธรรมยุติกา ในการที่จะลงหนังสือสุทธินั้นว่า ผู้ที่ถือหนังสือสุทธิมานั้น ได้มีสังวาสเสมอด้วยสงฆ์ คือได้ร่วมอุโบสถและสังฆกรรม ไม่เป็นผู้ถูกสงฆ์ตั้งรังเกียจ เมื่อมีความเช่นนี้จึงเป็นอันใช้ได้ แต่แบบแผนของหนังสือสุทธินั้น ในขณะนี้ยังหาได้ใช้ลงเป็นร่องรอยไม่ จะใช้ถ้อยคำโวหารอย่างไรอย่าให้ข้อความเหล่านั้นขาดไปดีกว่าที่จะใช้แบบเช่นนี้และวัดบางขวางก็ขึ้นอยู่ในคณะนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้แบบอย่างนี้ฯ

เฉพาะพระสองรูปนี้ ตามหนังสือสุทธิที่ถือมา ยังเป็นอันรับไม่ได้แต่เพื่อจะกันความลำบากของเธอ ยอมให้เป็นผู้อาศัยอยู่ได้พลาง กว่าจะได้สอบถามแล้ว เพราะฉะนั้นขอสอบถามว่า พระสองรูปนี้มีสังวาสเสมออยู่ด้วยสงฆ์วัดบางขวางบนนั้นหรืออย่างไร ขอตอบมาให้ทราบฯ

ลงพระนาม กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส



พระครูศีลาภิรม (เนตร ปญฺญาทีโป)

ชาตะ : ๒๔๔๗

มะตะ : ๒๕๑๖

เจ้าอาวาสรูปที่ ๓
พระครูศีลาภิรม (เนตร ปญฺญาทีโป)

พระครูศีลาภิรม (ปญฺญาทีโป) เดิมชื่อ เนตร นามสกุล แสงปาน บิดาชื่อ ช่วง มารดาชื่อ เหลี่ยม เกิดที่ตำบลบางขนุน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๖ คน เมื่อวัยเด็กนั้น ท่านก็เรียนจนจบมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนรัตนาธิเบศรนี้ ต่อมาครั้นอายุได้ ๑๖ ปี จึงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดบางขวาง โดยมีท่านอธิการท้วม เจ้าอาวาสวัดบางขวางในขณะนั้นเป็นพระอุปัชฌาย์

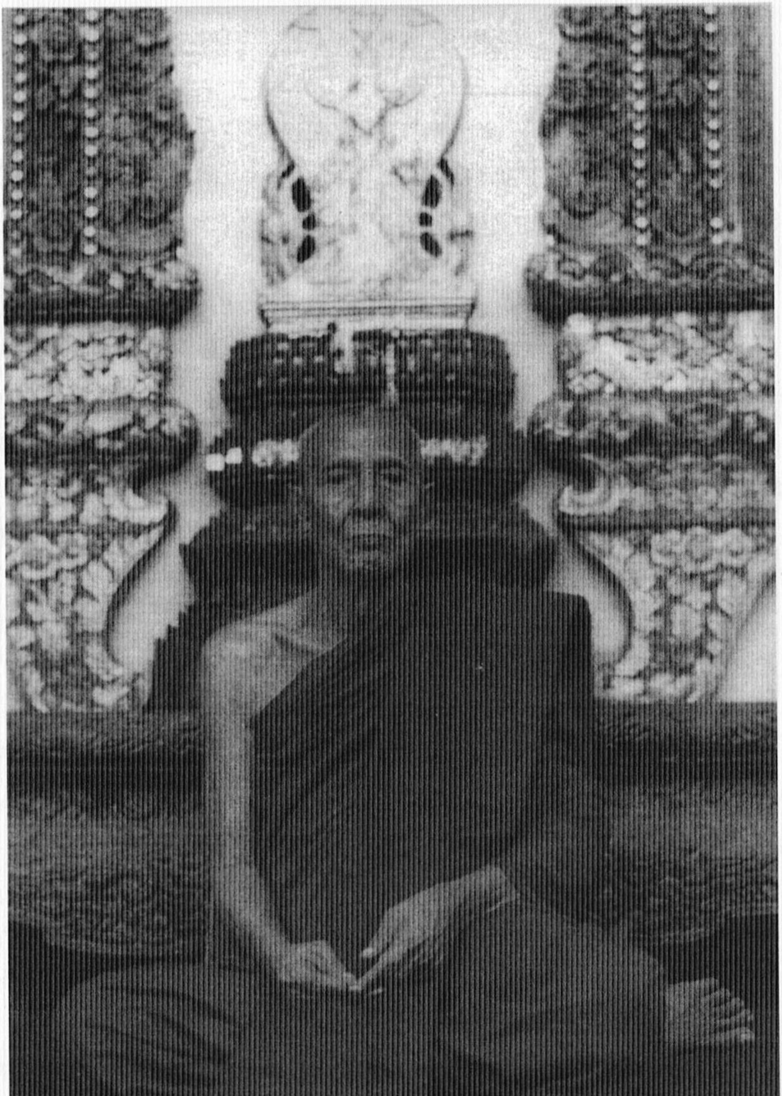
ต่อมาวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดบางขวางนี้ โดยมีพระครูศีลาภิรม (ท้วม) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระเขมาภิมุขธรรม (นวล ยโส) เจ้าอาวาสวัดเขมาภิรตารามเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระมหาสนธิ์ กิจฺจกาโร (ต่อมาดำรงสมณศักดิ์ขั้นสุดท้ายเป็นพระราชาคณะชั้นรองสมเด็จ ในพระราชทินนามว่าพระญาณวโรดมฯ วัดบวรนิเวศวิหาร) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ หลังจากท่านได้บรรพชาอุปสมบทแล้วได้อยู่จำพรรษา ณ วัดบางขวางตลอดมา มิได้เคยย้ายไปจำพรรษาที่ไหนเลย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ สอบประโยคนักธรรมชั้นเอกได้ในสนามหลวง ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดบางขวาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูธรรมธร (ฐานานุกรมในสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ใน พ.ศ. ๒๔๙๙ และใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ พระครูศีลาภิรม

(เป็นพระครูชั้นเอก และชั้นพิเศษตามลำดับ ในพระราชทินนามเดิม) ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี (ธรรมยุต) และเป็นพระอุปัชฌาย์ใน พ.ศ. ๒๕๑๔

พระครูศีลาภิรม (เนตร ปญฺญาทีโป) เป็นผู้มีนิสัยมักน้อยสันโดษ ชอบสงัด มีความยินดีพอใจในความเป็นอยู่อย่างง่ายๆ ไม่สะสม ชอบสะอาด ละเอียดถี่ถ้วนในทุกๆ สิ่ง พูดน้อย พูดค่อย แต่มีน้ำหนัก ยินดีในการบริจาคเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยเจือจานลาภสักการะที่ได้มาแก่เพื่อนสหธรรมมิกอยู่เสมอ สงบเสงี่ยม สังวรระวัง ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน พูดจาปราศรัย จะต้องมีความสำรวมเป็นพื้นฐาน สมบูรณ์ไปด้วยศีลาจารวัตร เคร่งครัดในพระวินัยเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ก็ยังเป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นเลิศในทางก่อสร้างปฏิสังขรณ์แสวงหาปัจจัยมาเพื่อใช้จ่ายในการก่อสร้างได้อย่างสม่ำเสมอตลอดมาอีกด้วย

ผลงานของท่านที่นับว่าสำคัญคือ การสร้างอุโบสถ นับแต่ท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสได้เพียงปีเดียว ได้รื้ออุโบสถหลังเดิมออกเพราะชำรุดทรุดโทรมมาก ได้ก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น ให้กว้างยาวกว่าเดิม เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นต้นมา โดยลำดับผูกพัทธสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ สิ้นค่าก่อสร้างหนึ่งล้านบาทเศษ โดยท่านเป็นผู้ควบคุมงานเองโดยตลอด นอกจากนี้ ท่านยังได้ก่อสร้างกุฏิ, ศาลา, และฌาปนสถาน ถมยา แสงบัว รวมค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างซ่อมแซมถาวรวัตถุต่างๆ ตลอดจนปูชนียสถานในวัดบางขวาง รวมทั้งสิ้น ๔,๐๓๘,๖๗๑.๙๙ บาท (สี่ล้านสามหมื่นแปดพันหกร้อยเจ็ดสิบเอ็ดบาทเก้าสิบเก้าสตางค์) ท่านได้เริ่มอาพาธตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และมรณภาพลงด้วยโรคมะเร็งที่ปอด เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลา ๐๓.๒๕ น. ด้วยอาการอันสงบ รวมอายุได้ ๖๘ ปี ๔๘ พรรษา



พระญาณวโรดม

ประวัติอดีตพระญาณวโรดม

พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจฺจกาโร) ท่านมีภูมิลำเนาอยู่บ้านเหนือปากคลองบางขวาง ต.บางตะนาวศรี (หรือสวนใหญ่) เมืองนนทบุรี เมื่อวัยเด็กได้ศึกษาเล่าเรียนจากโรงเรียนภาษาไทยวัดบางขวาง จนจบชั้นประถมปีที่๒

เข้าสู่ร่มผ้ากาสาวพัสตร์

เมื่ออายุ ๑๖ ปี บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดบางขวาง เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๕๗

อายุ ๒๑ ปี อุปสมบทที่วัดบางขวาง โดยพระครูธรรมสารวิจิตร วัดมัชฌันติการาม เป็นพระอุปัชฌาย์ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒

อายุถึง ๓๒ ปี ระหว่างนี้ จะเดินทางไปเรียนหนังสือ ณ วัดบวรนิเวศฯ โดยทางเรือ

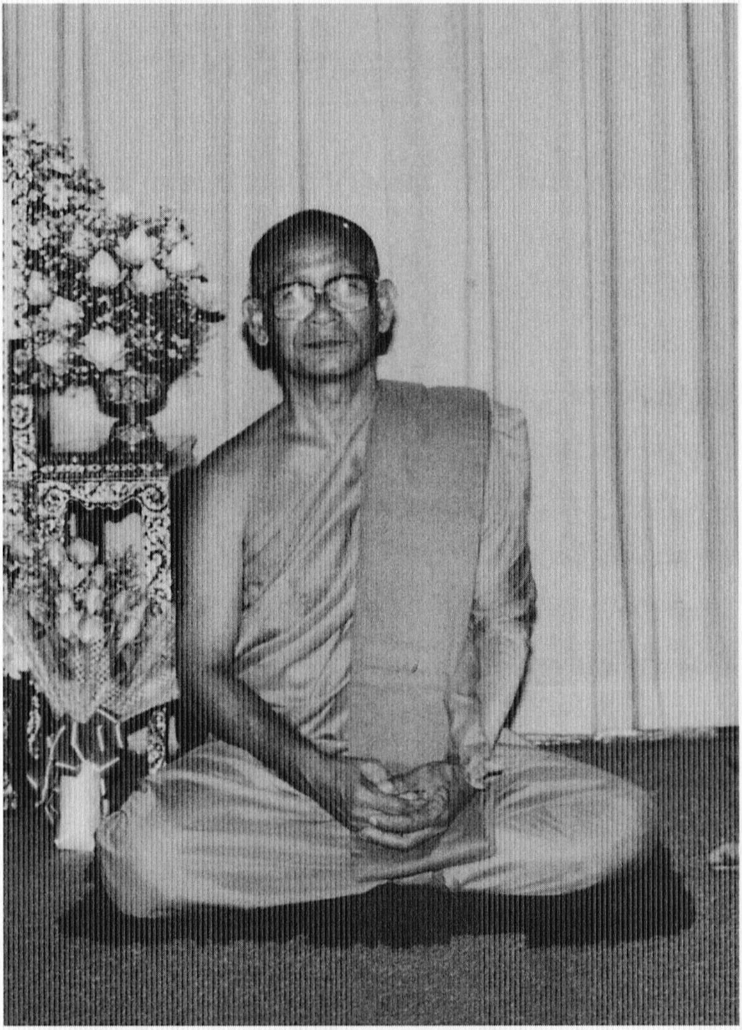
ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ย้ายเข้าไปจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศ และสอบเปรียญธรรม ๕ ประโยคได้ที่นี่

ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้รับสมณศักดิ์ที่ พระสาธุศีลสังวร

พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะจังหวัดธนบุรี-นนทบุรี-ปทุมธานี และชัยนาท ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงเป็นเจ้าคณะภาค ๑-๗ และภาค ๑๒-๑๕ (ธ)

พ.ศ. ๒๕๑๖ รับพระราชทานสถาปนาเป็นรองสมเด็จพระราชาคณะที่ พระญาณวโรดม ท่านพระญาณวโรดม ได้เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างพระอุโบสถของวัดบางขวาง (หลังปัจจุบัน) อุโบสถวัดเพชรวราราม เพชรบูรณ์ และวัดเนกขัมมาราม ปทุมธานี

ภายหลังเมื่อมีงานตรวจการคณะสงฆ์มากขึ้น ได้เริ่มมีอาการอาพาธจนสุขภาพเริ่มทรุดโทรมลง กระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๒๐ มีอาการกำเริบจากโรคแทรกซ้อน และในวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ จึงได้ถึงมรณภาพ ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ สิริอายุรวม ๘๔ ปี.



พระเทพวรเมธี

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง   เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธ)

(๒๕๑๗ - ปัจจุบัน)

ประวัติพระเทพวรเมธี

๑. **ชื่อ พระเทพวรเมธี** ฉายา **สุมโน** อายุ ๗๗ (๒๕๕๒) พรรษา ๕๕
วิทยฐานะ น.ธ.เอก, ป.ตรี
สังกัด วัดบางขวาง ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบางขวาง
เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธ)
พระราชาคณะชั้นเทพ และเป็นพระอุปัชฌาย์

๒. **สถานะเดิม** ชื่อ **ดรุณ** นามสกุล **กล่อมจิตต์** เกิด ๖ ฯ ๙ ค่ำ ปีวอก
ตรงกับวัน ศุกร์ ที่ ๑๙ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕
บิดา **นายนิตย์** มารดา **นางทวี**
บ้านเลขที่ ๗ หมู่ ๘ ตำบลลำปทิว กิ่งอำเภอลาดกระบัง จังหวัดพระนคร

๓. **บรรพชา** ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ วัดเขาพระงาม ตำบลเขาพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
พระอุปัชฌาย์ พระครูลำเจียก สงฺกิจฺโจ วัดเขาพระงาม ตำบลเขาพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

๔. **อุปสมบท** ๖ ฯ ๕ ค่ำ ปีมะเมีย ตรงกับวันศุกร์ที่ ๙ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๙๗ วัดบางขวาง ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี
พระอุปัชฌาย์ พระสาธุศีลสังวร (สนธิ์ กิจฺจกาโร) วัดบวรนิเวศวิหาร ตำบลบางลำพู อำเภอพระนคร จังหวัดกรุงเทพฯ

พระกรรมวาจาจารย์ พระเนตร ปญฺญาทีโป วัดบางขวาง ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

๕. วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๘๕ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดเขาพระงาม (ประกิจประชานุกูล) ตำบลเขาพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

พ.ศ. ๒๔๘๙ สอบไล่ได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๐๐ จบการศึกษาจากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

๖. งานปกครอง

พ.ศ. ๒๕ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นพระอุปัชฌาย์

๗. งานการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นกรรมการสอบธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นกรรมการอบรมพระนวกะ ประจำจังหวัดนนทบุรี (ธ)

พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นประธานดำเนินการถวายความรู้ อบรมพระนวกะสัญจร ในเขตปกครองจนถึงปัจจุบัน

๘. งานเผยแผ่

- จัดให้มีการอุปสมบทหมู่ เพื่อเทิดพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม เป็นประจำทุกปี จนถึงปัจจุบัน
- จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนา บรรยายธรรม แก่ข้าราชการ พ่อค้า นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่ว เป็นประจำตลอดปี จนถึงปัจจุบัน
- จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์อุโบสถ จนถึงปัจจุบัน
- จัดให้มีการอบรมศีลธรรมให้กับประชาชน ในวันพิธีต่างๆ โดยอบรมให้กับ ประชาชนผู้มาปฏิบัติธรรมทุกวันอาทิตย์ตลอดปี จนถึงปัจจุบัน
- จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนา เป็นปุจฉา-วิสัชนา ในวันเทศกาลที่เป็นวันนักขัตฤกษ์ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันเฉลิมพระชนมพรรษาของทั้งสองพระองค์ เป็นต้น
- ให้ความร่วมมือกับทางคณะสงฆ์ในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างๆ
- ให้ความร่วมมือกับทางราชการ เพื่อใช้สถานที่วัด จัดกิจกรรมต่างๆ
- เป็นประธานอำนวยการจัดงานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี จนถึงปัจจุบัน
- เป็นประธานอำนวยการจัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนา และบรรยายธรรม ทำวัตร สวดมนต์ วันละ ๓ เวลา ทุกวันธรรมสวนะ

๙. งานสาธารณูปการ

งานก่อสร้าง และปฏิสังขรณ์

พ.ศ. ๒๕๒๕ สร้างอาคารเรียนพระปริยัติธรรม คอนกรีตเสริมเหล็ก รวม ๓ ชั้น เปิดดำเนินการ พ.ศ. ๒๕๒๖

พ.ศ. ๒๕๓๙ ต่อเติมอาคารเรียนพระปริยัติธรรม คอนกรีตเสริมเหล็ก ฝั่งตะวันตก เพิ่มอีกขนาดเท่ากับหลังเดิม

พ.ศ. ๒๕๔๐ บูรณะปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญ (ศาลาไม้) เป็นอาคารครึ่งไม้-ครึ่งปูน ๒ ชั้น

พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างศาลาอเนกประสงค์ ดำเนินการ พ.ศ. ๒๕๕๐

๑๐. งานพิเศษ

- เข้าประชุมอบรมพระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ทุกครั้งที่มีการประชุม จนถึงปัจจุบัน
- เป็นประธานการถวายความรู้ อบรมพระนวกะสัญจร ในเขตปกครอง จนถึงปัจจุบัน

๑๑. สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ ชั้นสามัญ ในราชทินนาม ที่พระอุดมศีลคุณ

พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ ชั้นราช ในราชทินนาม ที่พระราชโสภณ

พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ ชั้นเทพ ในราชทินนาม ที่พระเทพวรเมธี

ส่วนถาวรวัตถุในปัจจุบันนี้ วัดบางขวางมีถาวรวัตถุ คือ โบสถ์ ๑ หลัง วิหาร ๑ หลัง หอระฆัง ๑ หลัง กุฏิ ๑๑ หลัง (เป็นกุฏิรวมใหญ่ ๑ หลัง) เรือนคลัง ๑ หลัง โรงเรียนพระปริยัติธรรม ๑ หลัง (เป็นอาคารสองหลังคู่ ซึ่งอาคารหลังที่คู่กัน สร้างในปี พ.ศ. ๒๕๓๘) ศาลาการเปรียญ ๑ หลัง ศาลาสวดพระอภิธรรม ๔ หลัง ฌาปนสถาน ๑ หลัง ในถาวรวัตถุเหล่า

นี้ที่สร้างใหม่ในสมัยพระเทพวรเมธีคือ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ศาลาสวดพระอภิธรรม ๑ หลัง (ศาลาจีน) อาคารเอนกประสงค์ และในส่วนที่เป็นถาวรวัตถุที่สร้างมาแต่เดิมนั้น ก็ได้ปรับปรุงซ่อมแซม และตกแต่งต่อเติม เพื่อให้ใช้งานได้สะดวกและสวยงามขึ้นทั้งหมด มีแผนจะพัฒนาวัดให้เจริญทั้งในด้านวัตถุและการศึกษาให้ทัดเทียมยุคสมัย

พระธรรมเทศนาสีลาทิกถา

พระโศภนคณาภรณ์ (เจริญ) วัดบวรนิเวศวิหาร

แสดงในการบำเพ็ญกุศลสตมวาร

๒๙ ธันวาคม ๒๔๙๔

สีลาทิกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทธสฺส

สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ

จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ

อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ

โส อิมํ วิชฏเย ชฏนฺติ

บัดนี้ คณะศิษยานุศิษย์ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ของท่านพระครูศีลาภิรม (ธัมมธรเถระ) ได้พร้อมกันบำเพ็ญสตมวารกุศล คือทำบุญ ๑๐๐ วัน อุทิศถวายท่านพระครูศีลาภิรม (ธัมมธรเถระ) นั้น ด้วยความกตัญญูและความเคารพ ตามวิธีทักษิณานุปทานในพระพุทธศาสนา.

วิธีปฏิบัติเพื่อผู้ละไปแล้ว ตรัสไว้ในพระบาลีติโรกุฑฑสูตรว่า

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ

เมื่อได้ปฏิบัติดังนี้ ชื่อว่าได้บำเพ็ญกิจ ๔ ประการ คือ ได้แสดงญาติธรรม (พึงเทียบว่าเมื่อเป็นศิษย์ ก็ชื่อว่าแสดงศิษยธรรม) ๑ ได้ทำบุญใหญ่เพื่อผู้ล่วงไป ๑ ได้เพิ่มกำลังแก่ภิกษุทั้งหลาย ๑ ได้สั่งสมบุญไม่น้อย ๑.

อนึ่ง ตรัสไว้ในอากังเขยยสูตรว่า อากงฺเขยฺย เจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เป็นต้น แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุพึงว่า ญาติสาโลหิตทั้งหลายใดของเรา ผู้ทำกาละละไปแล้ว มีจิตต์เลื่อมใสย่อมระลึกถึง, ความระลึกถึงนั้น พึงมีผลมาก มีอานิสงส์มากแก่ญาติสาโลหิตทั้งหลายนั้น ดังนี้ไซร้ ก็พึงทำให้

บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย, ประกอบความสงบภายในเนืองๆ ไม่ให้ขาดจากฌาน, ประกอบด้วยวิปัสสนา, พอใจในที่สงัด.

การบำเพ็ญกุศลของคณะศิษยานุศิษย์ทั้งนี้ ย่อมประมวลลงในทานมัยกุศล ด้วยการถวายทานในพระภิกษุสงฆ์บ้าง ในสีลมัยกุศลด้วยการสมาทานศีลบ้าง ในภาวนามัยกุศล ด้วยการฟังธรรมบ้าง ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติตามพระสูตรพระบรมพุทธโธวาทนั้น.

ท่านพระครูศีลาภิรม (ธัมมธรเถระ) นั้น เป็นพระเถระผู้ใหญ่ผู้รัตตัญญูผ่านกาลมานาน เพราะเป็นผู้มั่นคงดำรงหลักพระธรรมวินัยตั้งแต่ต้นมาจนถึงที่สุด เป็นผู้มีอายุยืนยาว มีพรรษากาลมากและใช้กาลอันยาวนั้นบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่วัดและคณะศิษยานุศิษย์เป็นอันมาก ดังที่ปรากฏอยู่แล้ว จึงเป็นผู้ควรเคารพบูชา ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้ปฏิบัติในสัมมาปฏิปทามีศีลเป็นต้น ตามพระพุทธภาษิตบรรหารที่ยกไว้ ณ เบื้องต้นว่า **สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ** เป็นต้น แปลว่า นรชนผู้มีความฉลาด มีความเพียร มีความรู้รักษาตน มองเห็นภัย ตั้งอยู่ในศีล อบรมจิตต์และปัญญาให้เจริญนั้น พึงสางชัฏคือความยุ่งเหยิงนี้.

พระพทธภาษิตนี้เป็นคำตอบปัญหาถามเทพบุตรองค์หนึ่ง ซึ่งมากราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

อนฺโตชฏา พหิชฏา ชฏาย ชฏิตา ปชา
ตํ ตํ โคตม ปุจฺฉามิ โก อิมํ วิชฏเย ชฏํ

ชัฏคือความยุ่งเหยิงภายใน ชัฏคือความยุ่งเหยิงภายนอกมีอยู่หมู่สัตว์ถูกชัฏคือความยุ่งเหยิงรึงรัดแล้ว, ข้าแต่พระโคดม เพราะฉะนั้นข้าพระองค์ขอทูลถามกะพระองค์ ใครพึงสางชัฏคือความยุ่งเหยิงนี้ได้ดังนี้.

เมื่อเทพบุตรทูลถามดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบด้วยพระคาถาที่ได้ยกมาเป็นบทอุทเทศ มีคำแปลดังข้างต้นนั้น, พระพุทธภาษิตตอบนี้ แสดงถึงคุณลักษณะของบุคคลผู้จะสางชัฏคือความยุ่งเหยิงได้ และแสดงทางปฏิบัติไว้บริบูรณ์, ในเบื้องต้นนี้จะได้อธิบายถึงชัฏคือความยุ่งเหยิงก่อน.

ชัฏคือความยุ่งเหยิง ออกมาจากศัพท์ว่า "ชฏา" แปลตามความหมายสามัญว่า "เรียวหนาม" เช่น เรียวหนามของต้นไม้ กอไม้ที่มีหนามมีกอไผ่เป็นต้น เพราะเรียวหนามนั้นเป็นสิ่งประสานเกี่ยวพันกันยุ่งเหยิง, ในที่ซึ่งมีต้นไม้ กอไม้ มีหนามเกี่ยวพันกันยุ่งเช่นนี้ เรียกกันว่ารกชัฏ, และคำว่า "ชฏา" นี้ยังใช้เป็นชื่อของเกลียวผมที่ผูกเป็นเกล้า ดังผมของนักบวชจำพวก ซึ่งเกล้าผมเป็นเชิงจะใช้อย่างไร ก็คงหมายถึงสิ่งที่ยุ่งเหยิงสับสนโดยนัยเดียวกัน. ในพระพุทธภาษิตนี้หมายถึงความยุ่งเหยิงซึ่งผูกพันหมู่สัตว์ไว้ทั้งภายในทั้งภายนอก ดังคำถามของเทพยดานั้น, โดยนัยนี้ ชัฏคือความยุ่งเหยิงนี้ มีทางพึงอธิบายได้โดยปริยายหนึ่งว่า ชัฏคือความยุ่งเหยิงภายใน ได้แก่กิเลสกาม คือ กิเลสเป็นเหตุใคร่ ชัฏคือความยุ่งเหยิงภายนอก ได้แก่วัตถุกาม คือ พัสดุเป็นที่ใคร่, กามทั้งสองนี้ เป็นความยุ่งเหยิงอย่างไร พึงทราบโดยอธิบายต่อไป.

กิเลสกาม คือ กิเลสเป็นเหตุใคร่ ในที่นี้จักยกตัณหาขึ้นแสดงตัณหาเป็นกิเลสกามประการหนึ่ง มีความหมายโดยสามัญว่า ความทยาน อยากหรือความดิ้นรน, ตัณหานี้พึงมีได้ในทุกๆ สิ่ง ในเมื่อจิตต์มีความอยากปรารถนาที่แรงจนผิดปกติ จนถึงกับที่เรียนว่าทยานหรือดิ้นรน แต่ถ้าเป็นความอยากความปรารถนา หรือพอใจโดยปกติธรรมดา ก็ยังไม่จัดเป็นตัณหา, เช่น ความอยากข้าวอยากน้ำ อันเป็นไปตามธรรมดาของร่างกายซึ่ง

ต้องการอาหาร ไม่จัดเป็นตัณหา ถ้ามีความอยากกินต้องการเพราะติดรส ในอาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงจัดเป็นตัณหา, ความพอใจในการศึกษา เล่าเรียน ในการประกอบอาชีพ เป็นฉันทะ ไม่เป็นตัณหา แต่ถ้า มีความต้องการรุนแรงเกินไป ก็จัดเป็นตัณหา, แม้ในเรื่องทั่วๆ ไป ตัณหาและมิใช่ตัณหา ก็มีเป็นคู่กันไปได้ ดังเช่นจะไปจากที่แห่งหนึ่งสู่อีกแห่งหนึ่ง ก็จะต้องมีความปรารถนาจะไป ความปรารถนาจะไปนั้น ถ้าเป็นโดยปกติก็ไม่ใช่ตัณหา แต่ถ้ามีความคิดเร่งจะไป และขวนขวายในการไปจนเกินปกติ จึงเป็นตัณหา รวมความว่า ความอยากที่มีอาการผิดปกติจนถึงดิ้นรนหรือทยาน ชื่อว่าตัณหา. ตัณหานี้ท่านแสดงลักษณะไว้ คือ:-

โปโนพฺภวิกา ไปสู่ภพ คือภาวะหรือความเป็นใหม่ อันหมายถึงอาการที่ไม่หยุดเฉยอยู่กับที่ แต่เคลื่อนที่ไปอยู่เรื่อยๆ นี้ตรงกับมูลธาตุของตัณหาที่ท่านแสดงว่าออกมาจาก **"ตส"** ธาตุ หมายความว่าเคลื่อนที่ ดังศัพท์ว่า **"ตสา"** หมายถึงสัตว์ที่เคลื่อนที่ไปได้ เช่น มนุษย์, ดิรัจฉาน ที่เคลื่อนที่ไปมาได้ คู่กับศัพท์ว่า **"ถาวรา"** ที่แปลว่าสัตว์ที่อยู่ติดที่ เช่น พวกหอยบางชะนิด, ตัณหาในลักษณะที่เคลื่อนไปอยู่เสมอนี้ จึงต้องทิ้งภพหรือภาวะเก่าไปสู่ภพหรือภาวะใหม่เสมอ เช่นเดียวกับเข็มนาฬิกา ซึ่งเมื่อยังไม่สิ้นลาน เข็มชั่วโมง นาที วินาที นี้ไปสู่ชั่วโมง นาที วินาที นั้นเรื่อยไป.

นนฺทิราคสหคตา ไปกับนันทิ คือความเพลิดเพลิน และราคะคือความยินดี. ความเพลินและความยินดีนี้ ในพระสูตรท่านแสดงว่าอาศัยกันและกัน คือเมื่อเกิดนันทิ ก็เกิดราคะ เมื่อนันทิดับ ราคะก็ดับ, แต่เมื่อพิจารณาดูโดยอาการแล้ว นันทินั้นแสดงอาการติด ดังที่เรียกว่าเพลิน ก็หมายว่าติดนั่นเอง ราคะแสดงอาการกำซาบด้วยความยินดี ฉะนั้นทั้งสองนี้ จึงมีความหมายใกล้เคียงอาศัยกันและกัน เป็นไปในบียารมณ์ด้วยกัน เพราะ

เมื่อกำซาบ, ตัณหาย่อมมีลักษณะไปด้วยกันได้กับนันทิและราคะ เพราะเคลื่อนไปในอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของนันทิและราคะ คืออารมณ์ที่พึงติด พึงกำซาบ, ถ้าอารมณ์ใดทิ้งลักษณะที่น่าติดน่ากำซาบ ตัณหาก็ทิ้งอารมณ์นั้นไปสู่อารมณ์อื่นสืบไป.

ตตฺรตตฺราภินนฺทินี มีความเพลินยิ่งๆ ขึ้นในอารมณ์นั้นๆ คือมีลักษณะเพลิดเพลิน ไม่หยุดไม่เต็ม แต่เพลิดเพลินยิ่งขึ้น และเพลิดเพลินสืบๆ ขึ้นไปอีก, อาการที่ไม่รู้จักพอจักเต็มของตัณหานี้ มีพระพุทธภาษิต ตรัสเทียบไว้ว่า **นตฺถิ ตณฺหาสมา นที** แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี ดังนี้.

รวมลักษณะของตัณหา คือ ไม่หยุดอยู่กับที่ แต่เคลื่อนไปสู่ภพหรือภาวะใหม่อยู่เสมอ นันทิและราคะ เป็นไปในอารมณ์เช่นใด ตัณหา ก็เป็นไปในอารมณ์เช่นนั้น คือมีปกติเป็นไปในบียารมณ์ และเพลิดเพลินยิ่งๆ สืบๆ ขึ้นไป โดยไม่รู้จักพอไม่รู้จักเต็ม, ท่านจำแนกประเภทเป็น ๓ ประการ คือ กามตัณหา ตัณหาในกาม ๑ ภวตัณหา ตัณหาในภพ ๑ วิภวตัณหา ตัณหาในวิภพ ๑.

ตัณหาในกาม อธิบายโดยสามัญว่า ความอยากในอารมณ์ที่น่ารักใคร่ คือ ในอารมณ์ เกี่ยวกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ. ข้อนี้กล่าวโดยวัตถุ (ที่ตั้ง) คือต้องมีวัตถุ อันได้แก่อารมณ์เหล่านั้นเป็นที่ตั้งของตัณหา, เมื่อตัณหาเกิดขึ้นในอารมณ์เหล่านั้นก็เรียกว่ากามตัณหา ข้อนี้มีอยู่เป็นพื้นและพูดกันเป็นสามัญ ความดิ้นรนทยานอยากในสิ่งที่ชอบทั้งปวงเป็นกามตัณหาทั้งหมด, และข้อนี้ย่อมชี้ให้เห็นลักษณะที่ท่านแสดงว่า นนฺทิราคสหคตา โดยแจ่มชัด คือ นันทิและราคะก็เป็นไปในอารมณ์ที่ชอบเช่นนี้เหมือนกัน.

ตัณหาในภพ อธิบายโดยสามัญว่า ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่. ข้อนี้เมื่อกล่าวลึกเข้ามาถึงภายใน โดยความ ก็คืออยากเป็นเจ้าของกาม คือสิ่งที่ชอบดังกล่าวในข้อแรกนั้นเอง คือ เมื่ออยากในสิ่งใด ก็ย่อมอยากเป็นเจ้าของในสิ่งนั้น ดังคำว่า **เอตํ มม** นั่นของเรา **เอโสหมสฺมิ** เราเป็นนั่น **เอโส เม อตฺตา** นั่นเป็นตัวตนของเรา, ภวตัณหานี้ย่อมเป็นสิ่งคู่กับกามตัณหาเสมอ หรือจะกล่าวว่าไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ เพียงแต่พูดต่างนัยกันเท่านั้น, พิจารณาดูก็จะเห็นได้ ใครก็ตามเมื่อชอบพอใจอยากได้ในสิ่งใด คืออยากเป็นเจ้าของในสิ่งนั้น ไม่ใช่อยากได้ทิ้งไว้เปล่าๆ, ฉะนั้นอยากในสิ่งที่ชอบจึงสืบมาถึงอยากเป็นเจ้าของสิ่งที่ชอบนั้นด้วย.

ตัณหาในวิภพ อธิบายโดยสามัญว่า ความอยากไม่เป็นโน่นไม่เป็นนี่. ข้อนี้เมื่อมองดูโดยผิวเผิน ไม่น่าจัดเป็นตัณหา, แต่เมื่อพิจารณาโดยตระหนักแล้ว ก็จะเห็นว่าต้องมีข้อนี้อยู่โดยแท้ เพราะอารมณ์ที่น่ารักใคร่นั้นเมื่อยังเป็นอารมณ์เช่นนั้นอยู่ ตัณหาก็อยากได้ (กามตัณหา) อยากเป็นเจ้าของ (ภวตัณหา), แต่เมื่ออารมณ์นั้นสิ้นลักษณะที่น่ารักใคร่เสียแล้ว ตัณหาก็ถอนตัวออกทิ้งความเป็นเจ้าของ เคลื่อนไปเพื่อเป็นเจ้าของอารมณ์ที่น่ารักใคร่อื่นสืบไป อันเป็นลักษณะในข้อว่า **โปโนพฺภวิกา** เคลื่อนไปสู่ภพใหม่ ซึ่งหมายความว่าทิ้งของเก่าไปหาของใหม่ และใหม่ๆ สืบไป ถ้าไม่ทิ้งเก่าตัณหาก็จะหยุดอยู่กับเก่านั้น ไม่เป็น **โปโนพฺภวิกา** ซึ่งหมายความว่าไปหาของใหม่อยู่เสมอ.

ตัณหานี้เป็นชัฏ คือความยุ่งเหยิงภายใน เพราะเป็นเครื่องพัวพันจิตต์ใจให้ดิ้นรนกระสับกระส่าย เพื่อจะได้สิ่งที่ชอบ เพื่อจะครอบครองเป็นเจ้าของสิ่งที่ชอบ เพื่อทิ้งสิ่งที่ไม่ชอบ แต่ก็ไม่ใช่ทิ้งเฉยๆ เท่านั้น ยังดิ้นรนไปหาสิ่งที่ชอบใหม่สืบไป ไม่มีพอไม่มีหยุด, ความยุ่งทั้งปวงย่อมเกิด

เพราะตัณหา, คนเรามีความสงบสุขอยู่ก็เพราะมีเวลาที่จิตต์ใจว่างจากตัณหา แต่ถ้าถูกตัณหาครอบงำจิตต์ใจไม่มีเวลาว่างแล้ว ก็จะมีความยุ่งเหยิงสับสน ไม่มีเวลาว่างเช่นเดียวกัน นี้เป็นชัฏคือความยุ่งเหยิงภายใน.

ส่วนชัฏคือความยุ่งเหยิงภายนอก ได้แก่วัตถุกาม คือพัสดุเป็นที่ใคร่ หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (รวมทั้งธรรมคือเรื่อง) ที่น่ารักใคร่ ดังกล่าวในข้อกามตัณหานั้นเอง, วัตถุกามนี้เป็นความยุ่งเหยิงอย่างไร เห็นได้ง่าย ความยุ่งเหยิงทั้งหลายในโลกนี้ เพราะการแสวงหาก็ดี การรักษาก็ดี การแย่งชิง เบียดเบียฬ ประทุษร้ายก็ดี เป็นต้น ย่อมเป็นไปในวัตถุกามอย่างใดอย่างหนึ่งหรือมีวัตถุกามอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเหตุทั้งนั้น, ความเบียดเบียฬกันระหว่างบุคคลต่อบุคคล คณะต่อคณะ ตลอดจนถึงประเทศต่อประเทศ ก็เพราะขัดประโยชน์กันบ้าง แย่งชิงกันบ้าง ในเรื่องวัตถุกามเหล่านี้ ฉะนั้นจึงเป็นชัฏ คือความยุ่งเหยิงภายนอก.

ความยุ่งเหยิงภายใน ความยุ่งเหยิงภายนอก ดังแสดงมานี้ย่อมเนื่องกัน เพราะเมื่อมีตัณหาอันเป็นความยุ่งเหยิงภายใน ตัณหานั้นก็ออกไปอยากในรูป เป็นรูปตัณหา อยากในเสียง เป็นสัททตัณหา อยากในกลิ่น เป็นคันธตัณหา อยากในรส เป็นรสตัณหา อยากในโผฏฐัพพะ เป็นโผฏฐัพพตัณหา อยากในธรรมคือเรื่องราว เป็นธรรมตัณหา, เมื่อเป็นดังนี้ รูป เสียง เป็นต้น ที่เป็นภายนอก จึงเป็นวัตถุกาม เกิดเป็นความยุ่งเหยิงขึ้น. กล่าวอีกนัยหนึ่ง เพราะมี รูป เสียง เป็นต้น ในภายนอกเป็นที่ตั้งของตัณหา ตัณหาจึงเกิดขึ้นตั้งอยู่ในรูปเสียงเป็นต้น ดังที่เรียกว่ารูปตัณหาเป็นต้นดังกล่าวแล้ว, ความยุ่งเหยิงสับสนไปหมดตั้งแต่ภายในออกมาถึงภายนอก เพราะตัณหาพายุ่ง คือพาให้จิตต์ใจยุ่ง, เมื่อออกมาทางตา หู ก็ทำให้ตายุ่ง หูยุ่ง พัวพัน รูป เสียง เป็นต้น ยุ่งเหยิงตลอดไป และเมื่อ

บุคคลถึงอำนาจของตัณหา คือปล่อยให้ตัณหามีอำนาจครอบงำใจ ก็เป็นเหตุให้ประพฤติ กายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต เป็นเครื่องเบียดเบียนตนและคนอื่น ตั้งแต่ส่วนน้อยจนถึงส่วนใหญ่ ดังที่ปรากฏอยู่, กล่าวโดยเป็นเหตุโดยย่อ ตัณหาจึงเป็นตัวชัฏ. ชัฏคือความยุ่งเหยิง ตามความหมายในคาถาทูลถามของเทพบุตร มีอธิบายฉะนี้.

ชัฏคือความยุ่งเหยิงนี้ เป็นสิ่งที่พึงสางได้ แต่บุคคลผู้ที่จะสางได้ ตรัสว่าต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังปรากฏในพระคาถาตรัสบริหาร คือ **สปญฺโญ** มีความฉลาด **อาตาปี** มีความเพียร **นิปโก** มีความรู้รักษาตน **ภิกฺขุ** มองเห็นภัย. มีอธิบายว่า ข้อว่ามีความฉลาด คือมีปัญญาที่เป็นพื้นเดิม ซึ่งท่านเรียกว่า สชาติปัญญา, ท่านอธิบายว่า ปัญญาที่ได้มาแต่กำเนิด เกิดแต่บุญที่ได้ทำไว้แต่ในกาลก่อน คือความฉลาดรู้จักผิดชอบชั่วดี ที่มีเป็นพื้นอยู่แก่ทุกๆ คน แต่ในที่นี้ต้องหมายถึงมีความฉลาด รู้จักว่าอะไรเป็นความยุ่งเหยิงโดยแท้จริง ต้องรู้จักดังนี้ จึงจะคิดสางความยุ่ง ถ้าไม่รู้จักว่ายุ่ง ก็จักไม่คิดสาง และคงอยู่กับความยุ่งเรื่อยไป. ข้อว่ามีความเพียร ก็หมายถึงมีความพยายาม เพื่อสางความยุ่งเหยิงอันเกิดสืบมาจากความรู้ เพราะเมื่อรู้ตระหนักว่ายุ่ง ก็จะต้องมีเพียรเพื่อสางยุ่งสืบไป ไม่เช่นนั้นก็จะไม่หมดยุ่ง เพราะความยุ่งหมดไปเองไม่ได้ ต้องพากเพียรเพื่อสาง. ข้อว่ามีความรู้รักษาตน ท่านอธิบายว่า มีปาริหาริกปัญญา คือความรู้จักบริหารจัดทำกิจทั้งปวงให้ำเร็จลุล่วง, เรียกโดยสามัญว่า มีความรู้จัดจ้านในการงานของตน, คุณข้อนี้สืบมาจากมีความเพียร เพราะเมื่อเพียรจะทำก็ต้องรู้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะสำเร็จประโยชน์ตามความประสงค์. ข้อว่ามองเห็นภัย มาจากคำว่า ภิกฺขุ ที่ท่านแปลว่ามีปกติเห็นภัยในวัฏฏะ. อีกอย่างหนึ่ง น่าแปลว่าเห็นภัยในโทษทั้งหลาย ดังคำว่า **อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ**

ภยทสฺสาวี แปลว่า เห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณน้อย, คุณข้อนี้เป็นเหตุให้ขวนขวายป้องกันหรือกำจัดภัย เหมือนอย่างบุคคลมองเห็นภัยอันเกิดจากน้ำจากไฟเป็นต้นจึงขวนขวายเพื่อป้องกันมิให้น้ำท่วมหรือไฟไหม้, ในที่นี้มีความหมายโดยตรงว่า มองเห็นความยุ่งเหยิงนั้นว่าเป็นภัย เป็นเครื่องหนุนให้เกิดความเพียรขมักเขม้นเพื่อให้ปฏิบัติในทางที่จะสางความยุ่งเหยิงนั้น.

นรชนผู้ประกอบด้วยคุณลักษณะ คือ มีความฉลาด มีความเพียรเพื่อปฏิบัติ มีความรู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร มองเห็นภัย ดังแสดงมานี้ย่อมเป็นผู้อาจปฏิบัติเพื่อสางความยุ่งเหยิงนั้นได้. ในพระคาถานี้สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงทางปฏิบัติไว้ ๓ ประการ คือตั้งอยู่ในศีล ๑ อบรมจิตต์ให้เจริญ ๑ อบรมปัญญาให้เจริญ ๑ มีอธิบายโดยลำดับไปว่า :-

ข้อว่าตั้งอยู่ในศีลนั้น ศีลได้แก่ความประพฤติงดเว้นจากบาปทุจจริตทางไตรทวาร กล่าวโดยสามัญที่บุคคลทั่วไปพึงประพฤติ คือ **ปาณาติปาตา เวรมณี** ความเว้นจากการฆ่าสัตว์ **อทินฺนาทานา เวรมณี** ความเว้นจากการลักทรัพย์ **กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี** ความเว้นจากการประพฤติผิดในกาม **มุสาวาทา เวรมณี** ความเว้นจากการพูดเท็จ **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี** ความเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นปมาทัฏฐาน. ศีลนี้ไม่ได้หมายถึงความประพฤติในทางงดเว้นอย่างเดียว แต่หมายถึงความประพฤติในทางสมาทานวัตร คือ ข้อที่พึงประพฤติต่างๆ ด้วย ซึ่งเรียกรวมกันในที่บางแห่งว่า สีลวัตต์. ตั้งอยู่ในศีลก็คือ ตั้งใจรักษาศีลที่เรียกว่า สมาทานศีลด้วยวิรัติเจตนา เป็นสมาทานวิรัติดังที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นพื้น, เมื่อได้หัดตั้งใจไว้ในศีลบ่อยๆ ใจก็จะค่อยๆ ตั้งสนิท

แนบแน่นอยู่ในศีล ปรากฏเป็นศีลรักษาใจ. ทางปฏิบัติดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่เนื่องกัน คือเมื่อตั้งใจไว้ในศีล ศีลก็จะตั้งอยู่ในใจ เมื่อรักษาศีลศีลก็จะรักษาใจ, แต่ขั้นแห่งการปฏิบัติมีเป็นสอง คือขั้นแรกใจต้องคอยถือศีลไว้ ที่เรียกว่าปรามาส นี่คือขั้นที่ต้องทำการตั้งใจ เหมือนอย่างทารกหัดทรงตัว ที่เรียกว่าตั้งไข่ เพราะต้องมีล้มลุกอยู่บ่อยๆ เหมือนอย่างตั้งไข่, ส่วนขั้นสูงใจตั้งอยู่ในศีลเองโดยปกติ ไม่ต้องเข้ายึดถือ ศีลก็ตั้งอยู่ในใจโดยปกติไม่ต้องเข้ายึดถือ ดังที่เรียกว่าศีลรักษา, ศีลที่ปรากฏเป็นตัวปกตินี้เป็นตัวศีลแท้. เพราะฉะนั้นท่านจึงแสดงว่า ศีลแม้จะมีประเภทมากมายเพียงไร ก็สรูปรวมลงสู่ลักษณะเดียว คือความปกติดังนี้. ศีลเป็นข้อปฏิบัติเพื่อสางความยุ่งเหยิงชั้นแรก เพราะเป็นเครื่องป้องกันบาปทุจจริตทางไตรทวาร อันเป็นตัวความยุ่งเหยิงเครื่องก่อภัยเวรทั้งปวงในโลกเปรียบเหมือนได้ตัดเรียวหนามชะนิดหยาบๆ ออกได้ชั้นหนึ่ง, ฉะนั้นเมื่อตั้งอยู่ในศีล ก็เป็นอันได้สางเรียวหนามคือความยุ่งเหยิง คือบาปทุจจริตออกไปจากไตรทวาร.

แต่ความตั้งอยู่ในศีลนั้น ย่อมเกี่ยวด้วยจิตต์ใจเป็นสำคัญ ทั้งเป็นทางปฏิบัติขั้นต้น ยังมีกิจที่จะต้องทำสืบไปอีก, กิจนั้นคือการอบรมจิตต์ให้เจริญ ที่ตรัสเป็นทางปฏิบัติขั้นที่สอง. คำว่าจิตต์ ในความหมายทั่วไปได้แก่ธรรมชาติที่เรียกว่าจิตต์ใจ ซึ่งทุกๆ คนมีอยู่ด้วยกัน แต่ในที่นี้หมายถึงธรรมที่มีในจิตต์. อบรมจิตต์ให้เจริญจึงหมายถึงอบรมธรรมให้เกิดขึ้นในจิตต์ ขับไล่อธรรมหรือกิเลส คือเครื่องเศร้าหมองที่เกิดขึ้นกลุ้มรุมอยู่ให้พ้นไปจากจิตต์. ธรรมสำหรับจิตต์นี้ ท่านมักชี้เอาสมาธิที่แปลว่าความตั้งจิตต์มั่น คือตั้งจิตต์มั่นอยู่ในธรรมนั่นเอง. ธรรมที่พึงตั้งจิตต์ไว้ให้เป็นวิหารธรรม ธรรมเป็นที่อยู่ของจิตต์นั้น กล่าวโดยสามัญก็ได้แก่ เมตตา

ความมีมิตรจิตต์ปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา ความคิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดีในความเจริญของผู้อื่น อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ยินดี ไม่เสียใจ ในสมัยที่ควรวางเฉยเช่นนั้น. ในข้อนี้ก็มีทางปฏิบัติเช่นเดียวกับศีล คือแบ่งเป็น ๒ ขั้น ขั้นแรกต้องคอยตั้งจิตต์ให้มั่นไว้ในธรรม ธรรมจึงจะตั้งอยู่ในจิตต์, จิตต์คลอนแคลนเสียเมื่อใดธรรมก็ตกไปเมื่อนั้น, ส่วนขั้นที่สอง จิตต์ตั้งสนิทแนบแน่นอยู่ในธรรมอันเป็นผลจากการปฏิบัติในขั้นแรกบ่อยๆ ธรรมก็มาตั้งผสมกลมกลืนอยู่ในจิตต์ ปรากฏเป็นนิสสัยหรือบารมีธรรมประจำจิตต์ เป็นจิตต์มีเมตตากรุณาเป็นต้น. อีกนัยหยึ่ง สมาธิหมายถึงความปฏิบัติทำจิตต์ให้มีอารมณ์เดียว ให้มีสติความระลึก สัมปชัญญะ ความรู้อยู่กับตัว เป็นปริมุขสติ คือสติที่รู้เห็นตัวเองอยู่รอบด้าน กำจัดนิวรณธรรมมีกามฉันท์เป็นต้นให้พ้นไปจากจิตต์ เป็นจิตต์ผุดผ่องควรเพื่อน้อมไปพิจารณาให้เกิดปัญญาสืบไป. การอบรมเมตตจิตต์เป็นต้นให้เกิดขึ้น หรืออบรมสมาธิดังแสดงมาให้เกิดขึ้น ชื่อว่าอบรมจิตต์ให้เจริญ. ข้อนี้เป็นเครื่องสางชัฏคือความยุ่งเหยิงชั้นกลาง เพราะเป็นเครื่องกำจัดตัณหาหรือกิเลสที่เกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตต์ใจให้สงบไป เป็นเครื่องพรากจิตต์ใจออกจากเครื่องยุ่งเหยิงเหล่านั้น ให้มาอยู่กับธรรม ให้มีธรรมเป็นวิหารธรรม เป็นอันว่าได้ปฏิบัติเพื่อสงบอกุศลมูล คือโลภโกรธหลงอันเป็นมูลแห่งบาปทุจจริตทั้งปวงในโลก.

ความอบรมจิตต์ให้เจริญนี้ ถ้ายังไม่ถึงปัญญาก็ยังไม่ถึงที่สุด เพราะยังไม่เป็นเหตุให้สางความยุ่งเหยิงได้โดยสิ้นเชิง เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสทางปฏิบัติสืบไป คืออบรมปัญญาให้เจริญเป็นขั้นที่สุด. ปัญญาได้แก่ความรู้ที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง กล่าวโดยเหตุได้แก่ อุทยัตถคามินีปัญญา ความรู้เกิดดับแห่งสังขารทั้งปวงซึ่งเป็นเหตุให้ถึงความทุกข์โดยชอบ กล่าวโดย

ผลได้แก่ความหยั่งรู้อริยสัจจ์ ๔ ประการ คือ **ทุกฺเข ญาณํ** รู้ในทุกข์ **ทุกฺขสมุทเย ญาณํ** รู้ในเหตุเกิดทุกข์ **ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ** รู้ในความดับทุกข์ **ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ** รู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ปัญญาในพระพุทธศาสนาต้องรู้เกิดดับ จนถึงรู้ในสัจจะดังแสดงมานี้ เพราะมุ่งความรู้พ้น ตรงกันข้ามกับความรู้ติดเพราะไม่เห็นดับ. เพราะเมื่อไม่เห็นเกิดดับ รู้สิ่งใดก็ย่อมติดสิ่งนั้น รู้เท่าใดก็ติดเท่านั้นว่า **เอตํ มม** นั่นของเรา **เอโสหมสฺมิ** เราเป็นนั่น **เอโส เม อตฺตา** นั่นเป็นตัวตนของเรา. ความรู้ติดหรือความรู้ยึดอย่างนี้ คือตัวอวิชชาที่แปลว่าความไม่รู้ อันหมายว่าไม่รู้จริง จึงเท่ากับไม่รู้นั่นเอง. ข้อนี้เป็นเงื่อนสำคัญในการปฏิบัติธรรม การแสดงก็พึงแสดงได้โดยปริยัตินัย เพราะที่กล่าวว่าอวิชชาๆ นั้น เป็นการกล่าวตามคำของพระพุทธเจ้าว่า **ทุกฺเข อญาณํ** ไม่รู้ในทุกข์ เป็นต้นนั่นแหละคือตัวอวิชชา เพราะฉะนั้น เห็นรูปอะไรทางตา ได้ยินอะไรทางหู เป็นต้น สิ่งนั้นๆ จึงปรากฏเป็นของน่ารักบ้างน่าชังบ้าง และมีตัวของเราเข้าไปเกี่ยวข้อง คือเมื่อประสพรูปที่น่ารักใคร่ก็เกิดรูปตัณหา เมื่อประสบเสียงที่น่ารักใคร่ก็เกิดสัททตัณหาเป็นต้น, แม้สิ่งนั้นๆ จะทิ้งภาวะที่น่ารักใคร่ไป ตัณหาก็ถอนไปจากสิ่งนั้น แต่ก็ยังไปเกิดในสิ่งอื่นสืบไป. ตัณหานี้ย่อมเกิดในสิ่งเกิดซึ่งยังมีความตั้งอยู่ แต่ไม่เกิดในสิ่งดับ หรือจะกล่าวว่าเกิดในของเป็น แต่ไม่เกิดในของตายก็ได้, ยกตัวอย่างเช่นบุคคลถึงจะเป็นที่รักใคร่กันเพียงไร ก็รักกันอยู่ในเวลาเป็น เมื่อตายแล้วร่างกายกลายเป็นศพ ความรักที่เคยมีในร่างกายนั้นก็ถอนออก, แม้ในสิ่งอื่นก็เหมือนกัน จึงต้องใช้ของตายของดับเพื่อละตัณหา, เพราะฉะนั้นในทางปฏิบัติ ท่านจึงสอนให้พิจารณาให้เห็นความเกิดดับคู่กันไป คือ เมื่อเห็นเกิดแล้วก็ให้เห็นดับด้วยทีเดียว, ทางพิจารณานั้น ท่านแสดงไว้หลาย

ประการเช่น พิจารณว่าเรามีความ แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้, หรือพิจารณาโดยไตรลักษณ์ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่คนไม่ใช่ตน พิจารณาให้เห็นจริงจนเป็นปัจจุบันธรรม. หรือคิดปลงให้ตกดังคาถาว่า **อจิรํ วตยํ กาโย** กายนี้ไม่นานหนอ **ปฐวึ อธิเสสฺสติ** จักนอนทับแผ่นดิน **ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ** ปราศจากวิญญาณ ถูกเขาทิ้ง **นิรตฺถํว กลิงฺครํ** ราวกะท่อนฟืนไม่มีประโยชน์ **อนิจฺจา วต สงฺขารา** สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ **อุปฺปาทวยธมฺมิโน** มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา **อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ** เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป **เตสํ วูปสโม สุโข** ความสงบรำงับสังขารทั้งหลายนั้นเป็นสุข. คิดปลงให้ตกได้ในสิ่งใดเมื่อใด ตัณหาก็ไม่เกิด หรือเกิดขึ้นแล้วก็สงบไปในสิ่งนั้น เมื่อนั้น, ความคิดปลงให้ตกได้ดังนี้ตามเป็นจริง เป็นตัวปัญญา เป็นเหตุให้เกิดหน่ายคลายติดในสิ่งที่เคยเพลินเคยติดทั้งหลาย, เมื่อเห็นรูปอะไรด้วยตา และฟังเสียงอะไรด้วยหูเป็นต้น ก็ไม่เกิดรูปตัณหา สัททตัณหาเป็นต้น. การปฏิบัติอบรมปัญญานี้ให้เจริญชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อถอนตัณหาพร้อมทั้งรากคืออวิชชา เป็นไปเพื่อสิ้นหิวกระหาย เพื่อดับกิเลสและกองทุกข์โดยรอบ ดังพระพุทธภาษิตว่า **สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต** ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากเป็นผู้หมดหิวดับโดยรอบ. นี้เป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ดังพระบาลีแสดงไว้ว่า **ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ** ความดับด้วยสำรอกโดยไม่เหลือซึ่งตัณหานั้นนั่นแล, **จาโค** สละ, **ปฏินิสฺสคฺโค** สลัดคืน, **มุตฺติ** ปล่อยพ้น, **อนาลโย** ไม่อาลัย (ในตัณหานั้นนั่นแหละ). เหมือนดังจะกล่าวให้เนืองกันไปว่า ดับอยากได้แล้ว, เคยแบกไว้ก็สละหรือปลดออก, มาจากที่ใด ก็สลัดคืนไปในที่นั้น (เกิดในรูป ก็ดับในรูปเป็นต้น หรือเกิดที่ใจ ก็ดับที่ใจ), ปล่อยให้พ้นไกล, ไม่ให้กลับพัวพัน. ปัญญา

ที่ให้ถึงทุกขนิโรธนี้ เป็นเครื่องสางชัฏความยุ่งเหยิงคือตัณหา พร้อมทั้งรากคืออวิชชา เป็นอันสางความยุ่งเหยิงได้ด้วยประการทั้งปวง.

สรุปความว่า ชัฏคือความยุ่งเหยิงภายใน ได้แก่กิเลสกามชี้เอาตัวตัณหา ภายนอกได้แก่วัตถุกาม กล่าวโดยสรุปก็ได้แก่ตัณหา เพราะเป็นตัวพาให้เกิดความยุ่งเหยิง ดังจะกล่าวสั้นๆ ว่า ตัณหาพายุ่ง, บุคคลผู้จะสางตัณหานั้นต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ คือมีความฉลาด มีความเพียร มีความรู้เป็นเครื่องรักษาตน มองเห็นภัยในตัณหานั้น และต้องปฏิบัติในทางปฏิบัติ คือตั้งอยู่ในศีล ๑ อบรมจิตต์ให้เจริญ ๑ อบรมปัญญาให้เจริญ ๑ ด้วยประการฉะนี้.

นรชนผู้ปฏิบัติเพื่อสางชัฏคือตัณหาดังแสดงมานี้ได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษคือคนดีซึ่งท่านแสดงสรรเสริญไว้ด้วยยกศีลเป็นที่ตั้งว่า

น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ **น จนฺทนํ ตครมลฺลิกา วา**
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ **สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติ**

กลิ่นดอกไม้ย่อมไปทวนลมไม่ได้ กลิ่นจันทน์หรือกฤษณาและกลำพักก็ไปทวนลมไม่ได้ ส่วนว่ากลิ่นของสัตบุรุษทั้งหลายย่อมฟุ้งเฟื่องไปทุกทิศ.

จนฺทนํ ตครํ วาปี **อุปฺปลํ อถ วสฺสิกี**
เอเตสํ คนฺธชาตานํ **สีลคนฺโธ อนุตฺตโร**

กลิ่นคือศีลเป็นที่เยี่ยมกว่าคันธชาตทั้งหลายเหล่านั้น คือ จันทน์ กฤษณา ดอกบัว และมะลิเครือ.

อปฺปมตฺโต อยํ คนฺโธ **ยฺวายํ ตครจนฺทนิ**
โย จ สีลวตํ คนฺโธ **วาติ เทเวสุ อุตฺตโม**

ส่วนว่ากลิ่นของผู้มีศีลทั้งหลายอันใด กลิ่นนั้นสูงสุดฟุ้งไปในเทพดาและมนุษย์ทั้งหลายด้วยประการฉะนี้. (กลิ่นกฤษณาและจันทน์เป็นต้นนี้มีประมาณน้อย)

ท่านพระครูศีลาภิรม (ธัมมธรเถระ) ได้ดำรงมั่นในภิกขุภาวะอภิรมยินดีอยู่ในศีลเป็นต้นจึงเป็นผู้พึงสรรเสริญด้วยคาถาแสดงกลิ่นศีลข้างต้นนั้น.

ขอกุศลราศีทักษิณานุปทานที่คณะศิษยานุศิษย์ ทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิตได้บำเพ็ญอุทิศทั้งนี้ จงสัมฤทธิ์สุขสมบัติแด่ท่านพระครูศีลาภิรม (ธัมมธรเถระ) นั้นโดยฐานะทุกประการ.

ในอวสานแห่งเทศนานี้ คณะสงฆ์ทั้ง ๔ จักได้สวดคาถาพุทธภาษิตโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนอัปปมาทธรรมสืบต่อไป.

แสดงพระธรรมเทศนายุติเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนาประจำวันธัมมัสสวนะ

๖ กัณฑ์ในจำนวนมากมาย

ของ

พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง

เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธ)

สาสนุทเทสกถา กัณฑ์ที่ ๑

ตั้งนะโมฯ ๓ จบ

สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา,

สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ.

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณาศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อประดับสัทธาความเชื่อประสาทะความเลื่อมใส และประดับปัญญาแก่ท่านพุทธศาสนิกชนผู้ใคร่ในการฟังธรรมทั้งหลาย เนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา พอสมควรแก่เวลาการเข้าพรรษา เป็นอภิลักขิตสมัยซึ่งเนื่องด้วยภิกษุโดยเฉพาะ แต่สำหรับเมืองไทยเรา เป็นสมัยเกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยนับถือกันว่า เป็นคราวบุญคราวกุศล การเข้าพรรษานั้นมีพฤติเหตุสืบมาว่า เป็นธรรมเนียมของบ้านเมืองในครั้งโบราณ เมื่อถึงฤดูฝนต้องงดการไปมาต่างเมืองชั่วคราว มีตัวอย่างเช่น พ่อค้าสัตว์พาหนะ เมื่อถึงฤดูฝนที่ใดจะต้องหยุดพัก ณ ที่นั้น ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่าทางเดินเป็นหล่มไปมาไม่สะดวก นอกจากนี้ยังจะถูกน้ำป่าไหลหลากมาท่วมด้วย เมื่อครั้งปฐมโพธิกาลพระภิกษุยังมีน้อย เมื่อถึงฤดูฝนท่านงดเที่ยวตามลำพังของท่านเอง ไม่ต้องทรงตั้งเป็นธรรมเนียม ครั้นมีภิกษุมากขึ้นจึงได้ทรงตั้งเป็นธรรมเนียมขึ้น เมื่อถึงฤดูฝนทรงให้หยุดอยู่ที่เดียว ไม่ไปแรมคืนข้างไหนตลอด ๓ เดือน เราเรียกกันว่า จำพรรษา ดิถีที่กำหนดให้การเข้าจำพรรษาเรียกว่า วัสสูปนายิกา ในบาลีท่านกล่าวเอาไว้ ๒ คือ ปุริมิกาวัสสูปนายิกา วันเข้าพรรษาต้นหนึ่ง ปัจฉิมิกาวัสสูปนายิกา วันเข้าพรรษาหลังหนึ่ง วันเข้าพรรษาต้นมี

กำหนดว่า เมื่อพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาฬหะล่วงไปแล้ววันหนึ่ง คือ วันแรมค่ำหนึ่งเดือน ๘ ในปีปกติ ไม่มีอธิกมาส วันเข้าพรรษาหลังเมื่อพระจันทร์เสวยฤกษ์อาสาฬหะล่วงไปแล้วเดือนหนึ่ง คือ วันแรมค่ำหนึ่งแห่งเดือน ๘ หลังในปีที่มีอธิกมาส เช่น ปีนี้เป็นต้น เมื่อครั้งพุทธกาลนั้นการเข้าบวชในพุทธศาสนาไม่มีนิยมการเวลาเหมือนสมัยนี้ เมื่อใครมีศรัทธาเลื่อมใสจะบวชก็บวชได้ไม่เลือกเวลาใด ซึ่งโดยมากบวชกันแล้วก็มักจะไม่สึก ตั้งหน้าทำสมณกิจขูดเกากิเลสให้เบาบางลงจนหมดสิ้นไปจริงๆ รู้สึกว่าผู้บวชนั้นมุ่งหวังความพ้นทุกข์กันจริงๆ ไม่ใช่บวชโดยสักว่าเป็นประเพณีหรือว่าธรรมเนียม มาถึงสมัยนี้การบวชกลายเป็นประเพณี หรือธรรมเนียมของพุทธศาสนิกชน ซึ่งนิยมกันว่า ผู้ชายเราทุกคนนี้ พออายุครบเข้าแล้วต้องบวช ผู้ใดไม่บวชผู้นั้นนับว่าบกพร่องในกิจของพุทธศาสนิกชน เขาเรียกกันว่า คนดิบ หมายความว่า คนที่อ่อนความรู้ในทางบาปทางบุญ ซึ่งไม่แน่ไว้ใจว่าจะปกครองตนเองได้ ฝ่ายผู้ที่บวชแล้วเขาเรียกกันว่า ทิด ซึ่งออกมาจากคำว่า บัณฑิต หมายความว่า ผู้ฉลาด รู้จักบาปบุญคุณโทษสามารถปกครองตัวเองได้ เพราะผู้ที่บวชแล้วมีโอกาสได้เล่าเรียนศึกษาธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้รู้จักผิดชอบชั่วดีด้วยตนเอง ซึ่งเป็นเหตุให้เป็นคนสติดีมีใจคอหนักแน่นสมเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ในการต่อไป เพราะฉะนั้นจึงนิยมการบวชเรียนในพุทธศาสนา แม้ว่าไม่ได้มากเพียงตลอดพรรษาคือ ๓ เดือน ก็ยังนับว่าดี แต่ถ้าว่าจะบวชก็มักจะบวชในเวลาก่อนเข้าพรรษา บวชแล้วจำพรรษาที่มาถึงทีเดียว เมื่อออกพรรษาแล้วบางคนก็สึกด้วยมีกังวลในฆราวาส บางคนเกิดมีศรัทธาเลื่อมใสแก่กล้าขึ้น บวชต่อไปได้ก็มี แต่ที่สึกไปมีมากกว่า เราเรียกว่าบวช ๓ เดือน

การบวช ๓ เดือน คือพรรษาเดียวในสมัยนี้มีประโยชน์มาก เพราะว่าผู้บวชนี้มีโอกาสจะได้ร่ำเรียนธรรมวินัย พร้อมทั้งพุทธประวัติ มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาพอสมควรแก่ภาวะของตน ที่เป็นพุทธศาสนิกชน คือ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ดีกว่าเมื่อยังไม่ได้บวช เพราะว่าในเวลาที่ยังไม่ได้บวชนั้นแม้ว่าตนจะเป็นพุทธศาสนิกชนแต่ก็มีการอบรมในเรื่องพระพุทธศาสนานี้น้อยนัก ไม่พอแก่ความต้องการ ฉะนั้นเวลา ๓ เดือนภายในพรรษาของเรานี้ นับว่าเป็นโอกาสอันดีควรที่ผู้บวชจะพึงขมักเขม้นศึกษาอบรมความรู้ในทางพุทธศาสนาให้เต็มความสามารถอย่าได้ปล่อยให้โอกาสล่วงไปเสียโดยไร้ประโยชน์ ผู้ที่บวชแล้วเรียนจริงๆ แม้ว่าเพียงพรรษาเดียวในสมัยนี้นับว่ามีความรู้ดีผิดกว่าสมัยโบราณ ซึ่งท่านนิยมบวชกัน ๓ พรรษา เพราะว่าในสมัยนี้มีการเล่าเรียนศึกษาเจริญและเป็นระเบียบดีกว่า แม้ว่าการบวชเป็นเพียงธรรมเนียมประเพณี ก็นับว่ามีคุณประโยชน์หาที่สุดมิได้ ในเมื่อผู้บวชแล้วเป็นคนมีความรู้ดี เห็นคุณพระศาสนาด้วยใจของตนเองแล้วก็ประพฤติดีประพฤติชอบตามธรรมะ ข้อนี้จะเป็นเครื่องเชิดชูพระพุทธศาสนาให้เด่นขึ้นว่าอันว่าธรรมะพระบรมศาสดาตรัสไว้ดีแล้วอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้แล เทศกาลเข้าพรรษาจึงนับว่าเป็นคราวบุญคราวกุศลอย่างสำคัญของชาวไทย ผู้มีบุตรเป็นชายต่างก็ตั้งใจว่าจะบวชเรียนในพระพุทธศาสนา คอยจะนับเดือนนับปีอยู่ว่า เมื่อนั้นเมื่อนี้บุตรเราจะมีอายุครบบวช เมื่อถึงปีที่มีอายุครบบวช ก็บริจาคทรัพย์จ่ายเตรียมสมณบริขารและเครื่องไทยธรรม สำหรับทำบุญเนื่องในการบวช ฝ่ายผู้ที่ไม่มีบุตรก็จัดการบวชเครือญาติของตนเองบ้างบวชคนที่อยู่ในความปกครองอุปถัมภ์ของตนบ้าง อุปการะในการบวชคนอื่นๆ บ้าง โดยเห็นว่า

เป็นการบุญการกุศลอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น ผู้ที่ได้บวชนั้นได้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะว่าพระศาสนาจะอยู่ถาวรสืบไปได้นานนั้น ก็ด้วยมีผู้จะเข้ามาบวชแล้วก็เล่าเรียนศึกษาธรรมวินัย มีความรู้ความเข้าใจได้ถูกต้อง ได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยตนเอง และได้นำออกไปเปิดเผยแสดงแก่ผู้อื่นให้ปฏิบัติตามพุทธศาสนาหรือว่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ยามมีผู้ที่เข้ามาบวชเล่าเรียนศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่เพียงใดก็ยังนับว่ามีความเจริญ มีอายุยืนสืบต่อไปไม่สิ้นสุดอยู่เพียงนั้น หากว่าขาดกุลบุตรผู้เข้ามาบวชเล่าเรียนศึกษาและปฏิบัติตามแล้วเมื่อใด เมื่อนั้นนับว่าเสื่อมทรามลง เพราะฉะนั้น ผู้ที่จัดการบวชลูกหรือบวชญาติหรืออุปการะคนอื่นให้ได้บวชนี้ เป็นผู้ชื่อว่าได้ช่วยกันต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว และชื่อว่าได้ช่วยให้คนประพฤติดีประพฤติชอบตั้งอยู่ในศีลกัลยาณธรรมให้ตั้งอยู่ในเพศบรรพชิต ซึ่งมีหน้าที่ประพฤติงดเว้นสรรพะความชั่วและความเศร้าหมองทั้งปวง ปฏิบัติดำเนินไปในคลองแห่งความดีความบริสุทธิ์ผุดผ่องตามนิสัยของบรรพชิต สมควรแล้วที่ท่านพุทธศาสนิกชนจัดการบวชลูกหลานของตน หรืออุปการะคนอื่นให้ได้บวช จะมีความปีติปราโมทย์ว่า เราได้ทำบุญทำกุศลอย่างยอดเยิ่ยม ซึ่งมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ฝ่ายตัวของผู้บวชคือ ผู้ที่เป็นเจ้านาค ถ้าเป็นบุตรก็ได้ทำความปลื้มใจปีติปราโมทย์ให้เกิดขึ้นแก่มารดาบิดาอย่างยิ่ง ในชีวิตของตนนั้นหากว่าบุตรจะทำความดีงามอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้มารดาบิดาเกิดความปลื้มใจความดีความงามนั้นๆ ก็คงไม่มีอะไรที่ว่าจะดีวิเศษ ยิ่งไปกว่าการได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนา เพราะท่านเห็นว่าการบวชนี้เป็นบุญอย่างสูงสุดที่สามารถช่วยตนเองและช่วยมารดาบิดาได้ด้วย

เพราะว่าบุตรนี้มีโอกาสได้ทำหน้าที่ของผู้กตัญญูกตเวทีได้ครบถ้วน ในเวลาที่ตนบวชเป็นพระ พระศาสดาทรงพรรณาถึงมารดาบิดานั้นมีคุณแก่บุตรมากมาย หากว่าบุตรจะแบกมารดาไว้บนบ่าเบื้องขวา บิดาไว้บ่าเบื้องซ้าย ให้มารดาบิดานั้นถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่าของตน และตนได้จัดการบริหารบำรุงท่านให้ได้รับความสะดวกสบายทุกอย่างเป็นเวลา ๑๐๐ ปีเต็ม แม้นฉะนั้นบุตรก็ยังไม่เป็นอันได้ตอบแทนสนองคุณของมารดาบิดาให้หมดสิ้นไปได้ หากว่าบุตรใดได้ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธาให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ผู้ไม่มีศีลให้ถึงพร้อมด้วยศีล ผู้มีความตระหนี่ให้ถึงพร้อมด้วยการบริจาค ผู้ไม่มีปัญญาให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา บุตรนั้นแลเป็นอันได้ตอบแทนแล้ว สนองคุณเสร็จสิ้นแล้วแก่มารดาบิดาของตนดังนี้ การที่บุตรได้ชักนำมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมมีศรัทธาเป็นต้น มิใช่จะทำได้ง่าย เพราะเหตุหลายประการ ประการหนึ่งที่เราจะพอเห็นได้ง่ายๆ เพราะเป็นบุตรเป็นผู้ที่ไม่ฉลาดพอถึงกับจะสอนมารดาบิดา หรืออีกประการหนึ่ง แม้ว่าบุตรจะเป็นคนที่ฉลาดเฉลียว แต่ว่ามารดาบิดาท่านก็มีทิฐิมานะของท่าน คือ ท่านถือว่าตนเป็นพ่อเป็นแม่ได้เคยสั่งสอนบุตรมาก่อน หรืออย่างที่เราเรียกกันว่า ท่านนั้นเคยอาบน้ำร้อนมาก่อน บุตรก็เกรงใจเพราะมีความเคารพนับถือจึงไม่กล้าที่จะชักนำ และประการที่สำคัญที่สุดก็คือว่าบุตรนั้นยังเป็นคนที่มีคุณงามความดีไม่พอที่จะเป็นปัจจัยให้มารดาบิดาเชื่อถือได้ จนถึงกับจะยอมปฏิบัติตามการชักนำของบุตร เพราะฉะนั้นท่านจึงได้กล่าวว่า บุตรผู้ทำหน้าที่ของผู้กตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาให้ครบถ้วนได้ หาได้ยาก แต่ว่าบุตรก็ยังมีโอกาสที่จะแสดงความกตัญญูกตเวทีของตนให้เต็มที่ได้ในคราวหนึ่ง คือคราวที่ได้มาบวชใน

พระพุทธศาสนานี้แหละ คือว่าเมื่อบุตรบวชแล้วก็เป็นอันว่าให้มารดาบิดานี้ได้ปลื้มใจ และน้อมใจไปในการบุญการกุศล แม้ว่าจะไม่เคยไปวัดก็เป็นเหตุให้ได้ไป แม้ว่าจะได้ไปอยู่บ้างก็เป็นเหตุให้เอาใจใส่ในการไปวัดได้มากขึ้น เมื่อถึงวันพระก็ไปวัดที่บุตรของตนนั้นบวชอยู่ ยังได้บริจาคทานรักษาศีล ผู้ที่มีศรัทธาแก่กล้าก็ถึงกับรับศีลอุโบสถก็มี ได้ฟังธรรมเป็นเหตุให้ได้ยินได้ฟัง เกิดความรู้ความเข้าใจในอรรถในธรรมะ ได้ความสงบความเย็นใจในการที่ได้เข้าวัดปฏิบัติธรรมะนี้แหละ เป็นผลซึ่งเกิดแต่ได้บวชบุตรของตนเป็นต้นแล้ว เพราะฉะนั้นการบวชจึงนับว่าเป็นบุญเป็นกุศลต่อผู้บวชเองตลอดถึงมารดาบิดาและผู้รับอุปถัมภ์ในการบวชเป็นเอนกประการ แต่การบวชที่จะมีคุณานิสงส์ยิ่งใหญ่ไพศาลได้ถึงแก่ตนและมารดาบิดาเป็นต้นนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าตัวของผู้บวช คือ เมื่อบวชแล้วต้องตั้งใจเล่าเรียนศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้มีความเข้าใจ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามทำตามข้อที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ที่เราเรียกกันว่า ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยจึงจะเป็นบุญเป็นกุศลแก่ตนเองและผู้อื่นมีมารดาบิดาเป็นต้น เป็นเหตุให้คนที่ยังไม่เกิดศรัทธาเลื่อมใส มีศรัทธาเลื่อมใสให้คนที่มีความศรัทธาเลื่อมใสอยู่แล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น การที่ได้เข้ามาบวชเราต้องสละทรัพย์ที่เป็นรายได้บางอย่าง สละความสุขสำราญบางอย่างที่เป็นของคฤหัสถ์ แต่ต้องเพิ่มรายจ่ายเครื่องอุปกรณ์ในการบวชที่นับว่าเราต้องลงทุนในการบวชที่มากพอสมควรเหมือนกัน จึงสมควรที่ว่าเราจะหารายได้คือบุญกุศลในการบวชนี้ได้มากขึ้นจนสุดความสามารถที่เราจะทำได้เพียงไรด้วยการเล่าเรียนศึกษา ซึ่งเป็นบ่อเกิดให้เกิดความรู้ความฉลาด อันจะกำจัดความไม่รู้ ความเขลาให้เบาบางลงจน

หมดสิ้นไป และฝึกหัดกาย วาจา ใจและทิฏฐิ ความเห็นให้เป็นระเบียบเรียบร้อยถูกต้อง ให้สงบระงับตามวิสัยของสมณะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ภิกษุสามเณรเหล่าอื่น ซึ่งจะได้ถือเป็นเยี่ยงอย่างประพฤติตาม ทำพระศาสนาให้งดงามเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ทำร่างกายและชีวิตของเราให้เต็มไปด้วยประโยชน์ ไม่ประกอบด้วยโทษนับว่าเป็นแก่นสาร ไม่เป็นหมัน เป็นบุญกุศลทั้งกลางคืนและกลางวัน ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน แม้ว่าจะลาสิกขาออกเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม บุญกุศลที่นับว่าเป็นคุณความดีที่เราได้ทำเอาไว้ในเวลาที่บวชนี้นั้น ตนได้นึกถึงขึ้นมาในเวลาใดก็จะเกิดปีติปราโมทย์บันเทิงใจเสมอไปไม่ว่างเว้นจนกระทั่งวันตาย เพราะฉะนั้นการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในเวลาที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนานี้จึงนับว่าเป็นบุญเป็นกุศลให้เกิดความสุขใจในเวลาที่นึกถึงจนตราบเท่าวันตาย ต้องตามในพุทธภาษิตว่า **ปุญฺญํ สุขํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ** บุญนำสุขมาให้ตราบเท่าสิ้นชีวิตดังนี้ เทศกาลเข้าพรรษานั้นเป็นคราวบุญคราวกุศล นอกจากการบวชแล้วยังมีกุศลแบบอื่น เช่น ว่าการถวายพุ่มเทียนจำพรรษา และมีการฟังเทศน์ รวมความว่า ในเทศกาลเข้าพรรษาเป็นคราวบุญคราวกุศลกันจริงๆ พระโบราณจารย์จึงรวมการทำบุญทำกุศลของพุทธศาสนิกชนเนื่องในการเข้าพรรษา ซึ่งปฏิบัติกันมาในการต่างๆ ว่าเป็นบุญเป็นกุศล โดยสรุปใจความว่า (ละบาปอกุศลอย่างหนึ่งบำเพ็ญบุญ บำเพ็ญกุศลอย่างหนึ่ง ชำระจิตใจของอกุศลอย่างหนึ่ง ชำระจิตใจของตนให้สะอาดนั้นอย่างหนึ่ง) รวมเป็น ๓ ประการ เข้าในหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ที่พระบรมศาสดาได้ตรัสเอาไว้ในโอวาทปาติโมกข์ดังพุทธภาษิตที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นที่ว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา, สจิตฺตปริโย ทปนํ**

เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ. การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง การยังกุศลให้ถึงพร้อมหนึ่ง การทำจิตของตนให้ผ่องใสหนึ่ง ๓ ประการนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งมีอธิบายโดยสำคัญว่า การที่เราปฏิบัติในพุทธศาสนานี้ เรามุ่งผลคือบริสุทธิ์เป็นที่ตั้ง ความบริสุทธิ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือว่า ความบริสุทธิ์ภายนอก ได้แก่ ความบริสุทธิ์กาย วาจานี้ส่วนหนึ่ง บริสุทธิ์ภายใน ได้แก่ ความบริสุทธิ์ใจนี้ส่วนหนึ่ง อันความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจาจะสำเร็จกิจได้ ๒ ประการ คือ เว้นบาปและประกอบกุศล ความบริสุทธิ์จิตสำเร็จได้ด้วยการชำระอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองของจิตให้หมดไปและไม่ให้เกิดขึ้น ความบริสุทธิ์กาย วาจา จิตให้สำเร็จประโยชน์ ถือว่ายังความเย็นใจไม่เดือดร้อนและความสงบสุขให้เกิดแก่ตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะว่าสิ่งใดบริสุทธิ์สิ่งนั้นต้องปราศจากโทษ สิ่งใดที่ปราศจากโทษสิ่งนั้นย่อมไม่ก่อความเดือดร้อน เมื่อกาย วาจา จิตของเราปราศจากความเดือดร้อนก็ย่อมมีความเย็นใจ ความสงบสุขเป็นสภาพ เพราะฉะนั้นผู้หวังความเย็นใจและความสงบสุขจำต้องปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ที่กาย วาจา จิต ซึ่งเป็นตัวเหตุ ข้อปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ที่กาย วาจา จิต นั้นก็คือว่า ไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง ทำกุศลให้ถึงพร้อมหนึ่ง ชำระจิตของตนให้ผ่องใสหนึ่ง รวมเป็น ๓ ประการดังกล่าวแล้ว บาปนั้นได้แก่กรรมอันเศร้าหมอง โดยใจความก็คือว่า การกระทำที่เศร้าหมอง การทำอะไรทุกอย่างที่เป็นไปเพื่อทำตนเองและผู้อื่นให้ต้องเดือดร้อนลำบาก เช่น การฆ่า การทำร้ายกันและการลักขโมย เป็นต้น จัดว่าเป็นบาป บุญนั้นได้แก่กรรมอันสะอาดโดยใจความก็คือว่า การกระทำที่ทำตัวผู้นั้นให้เป็นคนที่สะอาด เรียกว่าอวดผู้อื่นได้ ไม่ต้องปิดบังซ่อนเร้น เพราะว่ามันเป็นของดีงาม

กล่าวโดยทั่วไป การทำอะไรทุกอย่างที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่สัตว์และผู้ทำเองนั้นให้ได้รับความสุข เช่น ช่วยชีวิตคนและสัตว์ ช่วยรักษาพยาบาลให้หายจากป่วยไข้ เผื่อแผ่แบ่งปันด้วยของตน มีอาหาร เป็นต้น ที่จัดว่าเป็นบุญหรือว่ากุศล บุญกุศลในที่นี้ หมายความอย่างเดียวกัน เมื่อว่าโดยเหตุบาปนี้มีเจตนาภัยเป็นเหตุ เจตนา ได้แก่ ความจงใจ ที่จัดว่าร้าย เพราะว่าระคนไปด้วยความละโมป ความขัดเคือง ความหลงไม่รู้ผิดและชอบ ที่จัดว่าดีเพราะระคนไปด้วยความไม่ละโมป ความไม่ขัดเคืองและความไม่หลง เพราะฉะนั้นเจตนานี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่บุคคลความจะระวังในการกระทำทุกๆ อย่าง อย่าให้เป็นฝ่ายร้ายได้ การไม่ทำบาปนั้น ได้แก่ การงดเอาไว้เสีย คือ เว้นเสียซึ่งบาป คือว่าไม่ทำการด้วยอำนาจความโลภ ความขัดเคือง ความหลง ทุกอย่าง การทำกุศลให้เกิดขึ้นนั้น ได้แก่ การที่เราก่อสร้างบำเพ็ญกุศลที่ยังไม่เกิดให้มันเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วให้มันมาก เจริญๆ ยิ่งขึ้น เรียกว่า ไม่ปล่อยไม่ละเลย โอกาสที่เราควรจะกระทำการไม่ทำบาป การทำกุศล ๒ ประการนี้ที่จัดว่าเป็นความบริสุทธิ์กาย วาจา ก็เพราะว่าปราศจากความร้ายกาจแห่งเจตนาเป็นต้นเหตุ และความเศร้าหมองแห่งการกระทำในตัวบุคคล ผู้ไม่ทำบาปและกุศลนั้นการไม่ทำบาปและทำกุศล ๒ ประการนี้สำเร็จได้ด้วยวิรัติเจตนา คือ ความตั้งใจงดเว้น หากว่าไม่ทำบาปเพราะว่าไม่มีโอกาสนี้หาจัดว่าเว้นบาปและทำกุศลไม่ เพราะว่ามันไม่มีความตั้งใจที่เป็นตัวกุศล เพราะถ้ามันมีโอกาสแล้วมันคงจะไม่เว้น ด้วยเหตุนี้ วิรัติเจตนา คือความตั้งใจงดเว้นซึ่งเป็นหลักสำคัญในการเว้นบาปและทำกุศล วิรัติเจตนาท่านจำแนกเป็น ๓ คือ เว้นได้เองในเมื่อพอมีโอกาสในการจะทำบาปได้แต่ก็ไม่ทำ เรียกว่า สัมปัตวิรัติอย่างหนึ่ง เว้นได้ด้วยการ

ที่เราตั้งใจเว้นแต่เดิมว่าเราจะไม่ทำแล้วมีความตั้งใจเช่นนั้นไว้อยู่ตลอดกาล ที่เรียกว่า สมาทานวิรัติอย่างหนึ่ง คือเว้นได้ด้วยการตัดกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นเหตุให้ทำบาปได้แบบชนิดตัดขาดที่เรียกว่าสมุจเฉทวิรัติอย่างหนึ่ง ผู้ที่งดเว้นบาปและทำกุศลให้เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นส่วนกาย วาจา จำต้องอาศัยผู้ที่มีจิตยินดีเป็นใหญ่ด้วย ถ้าจิตไม่ยินดีไม่ผ่องใสแล้ว การที่จะไปปฏิบัติให้กายมั่นคงอยู่เสมอๆ นี้ ย่อมเป็นการกระทำที่ยาก เพราะฉะนั้นจะต้องทำจิตขั้นที่ ๓ ชื่อว่า ชำระจิตของตนให้ผ่องใสบริสุทธิ์ซึ่งเป็นขั้นสำคัญด้วย จิตที่ผ่องใส คือว่าจิตที่ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นตัวกิเลสทำจิตของพวกเราให้เศร้าหมอง กิเลส ๓ กองนี้เกิดขึ้นทำจิตให้เศร้าหมองได้ เพราะจิตนี้มันปราศจากสติคุ้มครองรักษา เพราะฉะนั้นผู้หวังจะทำจิตให้หมดจดผ่องใส จำต้องอบรมสติให้เกิดขึ้นเป็นนิจ จิตนี้แปลว่าความระลึกได้ โดยใจความได้แก่ ความสำนึกอยู่ที่ตัว เมื่อฝึกฝนให้ความสำนึกอยู่กับตัวอยู่เสมอแล้ว ย่อมไม่มีทางที่จะพลั้งเผลอเสียสติหรือว่าลุอำนาจแก่กิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ไม่มีความพลั้งเผลอลืมตัว ก็ไม่มีโอกาสที่จะทำบาปอกุศลทางกาย วาจา ด้วยอำนาจของกิเลสนั้นได้ เพราะว่าคนเราทุกวันนี้ไม่มีใครชอบทำความเสียหาย แต่ที่ทำความเสียหายลงไป ก็เพราะความพลั้งเผลอลืมตัว หรือว่าไม่ได้ยั้งใจ คือไม่มีสตินั้นเอง กิเลสนี้ท่านเปรียบไว้เหมือนผู้ร้าย สติท่านเปรียบเอาไว้เหมือนผู้ดูแลรักษา วิสัยของผู้ร้ายมันก็มักจะไม่สู้หน้า ย่อมลอบเข้าทำร้าย เช่น ลักทรัพย์เป็นต้น ในเวลาที่ผู้ดูแลรักษานั้นเผลอตัว ไม่ดูแลรักษาโดยรอบครอบ หากผู้ดูแลรักษาเอาใจใส่ดูแลรักษาโดยกวดขันผู้ร้ายนั้นก็ไม่อาจที่จะลอบเข้ามาทำร้ายได้ ข้อนี้ฉันใด แม้ว่ากิเลสนี้มันก็เป็นฉันนั้น เมื่อ

มีจิตมีสติควบคุมอยู่ กิเลสมันก็ละอายไม่กล้าที่จะมารบกวนจิตใจให้เศร้าหมองได้อย่างใดเลย การอบรมสตินั้นสมเด็จพระบรมศาสดาท่านสอนให้กำหนดพิจารณาในกาย เวทนา จิตและธรรม ให้เกิดความนึกคิดในทางจิตเป็นอารมณ์ คือให้ตรวจดูในกายของตนเราว่าเป็นอย่างไร มีส่วนประกอบอย่างไร มีลักษณะอาการเป็นอย่างไร ให้เห็นความจริงในกายของตัวเอง ให้ตรวจดูเวทนาความเสวยอารมณ์ของตนว่าเป็นสุขหรือว่าเป็นทุกข์ หรือว่าไม่สุขไม่ทุกข์ คงที่อยู่หรือว่าแปรผันเป็นอย่างไรก็ให้รู้ตามที่เป็นจริงอย่างไร ให้ตรวจดูจิตของตนว่ามันเศร้าหมองหรือว่าผ่องแผ่วอย่างไร เพราะเหตุไร ทุกขณะให้เกิดความนึกคิดของตนว่าขณะใดดีขณะใดชั่วและที่ดีหรือว่าร้ายนั้นเป็นเพราะอะไร มีผลต่างกันอย่างไร ผู้รู้ตามที่รู้ว่ามันเป็นทุกอย่าง เมื่อได้ใช้สติกำหนดพิจารณาในกาย เวทนา จิต ธรรมอยู่เช่นนี้ สติมันก็จะมั่นคงเป็นหลักฐาน กิเลสมันก็ไม่มีช่องที่จะเกิดขึ้นได้ จิตของเราก็ผ่องใสไม่เศร้าหมอง เพราะฉะนั้น ผู้มุ่งหวังความบริสุทธิ์ของกาย วาจา จิต จึงสมควรแล้วที่จะพึงอบรมสติให้เกิดขึ้นไพบูลย์ในตนตามโอวาทขององ์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังที่ได้แสดงมาด้วยประการฉะนี้ กิจ ๓ ประการ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑. การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๑ ชำระจิตของตนให้ผ่องใส ๑ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยอธิบายว่า พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ทรงมุ่งความบริสุทธิ์กาย วาจา จิต เป็นที่ตั้ง ได้ทรงแนะนำพร่ำสอนพุทธบริษัทให้กระทำกิจ ๓ ประการนี้ เป็นหลักแหล่งคำสอน เพื่อความบริสุทธิ์เหมือนกันทุกๆ พระองค์ เพราะฉะนั้นกิจ ๓ ประการนี้จึงชื่อว่า เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยประการฉะนี้

ด้วยกุศลเจตนา คือ การแสดงธรรมและการฟังธรรมของท่านพุทธศาสนิกชนของท่านทั้งหลายนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งปวง จงบำราศทุกข์ ปราศจากอุปทวันตราย ถึงความสวัสดี สำเร็จสมความมุ่งหมายในความจำนงที่ชอบธรรมทั้งปวง ผู้มีปกติกระทำตามคำสอนของพระบรมศาสดาด้วยกาย วาจา ใจ จงประสบแต่ความบริสุทธิ์ คือ ความหมดจดจากกิเลสและสันติ ความสงบในพระพุทธศาสนาแสดงมาในสาสนุทเทสกถาขอยุติลงแต่เพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ฉินนโสตกถา กัณฑ์ที่ ๒

ตั้งนะโมฯ ๓ จบ

โยธ กาเม อจฺจุตฺตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ, นโส โสจติ นาชฺเฌติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณาศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเฉลิมศรัทธาความเชื่อประสาทะความเลื่อมใส แก่ท่านพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป ดำเนินความตามพระบาลีพุทธภาษิตซึ่งได้เกิดขึ้นเป็นนิเขปบทในเบื้องต้นนั้นว่า "**โยธ กาเม อจฺจุตฺตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ, นโส โสจติ นาชฺเฌติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ**" ซึ่งแปลเนื้อความว่า ผู้ได้ก้าวล่วงเสียได้ซึ่งกามทั้งหลายและเครื่องข้องทั้งหลาย ซึ่งข้ามได้โดยยากในโลก ผู้นั้นย่อมไม่เศร้าโศก ไม่เหือดแห้งใจ มีกระแสอันตัดแล้ว ไม่มีเครื่องผูก ดังนี้ พระพุทธภาษิตนี้แสดงถึงกิเลสอันเป็นส่วนที่ผู้ปฏิบัติจะพึงกำจัดให้สิ้นไป ๒ อย่าง และวิธีปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งกับทั้งผลอันเกิดจากการปฏิบัตินั้นอย่างหนึ่ง ข้อที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะพึงกำหนดจดจำแล้วเลิกละ ๒ อย่างคือ กามหนึ่ง สังคะ คือ เครื่องข้องหนึ่งวิธีปฏิบัติเพื่อกำจัดตามและเครื่องข้องให้ปราศจากนั้นเป็นส่วนเหตุ แล้วทรงแสดงผลให้เห็นว่า ผู้ที่จะพึงปฏิบัติได้อย่างนี้ไม่เศร้าโศกไม่เหี่ยมเกรียมมีกระแสอันตัดขาดไม่มีเครื่องผูกนี้เป็นส่วนผล ข้อที่ควรทราบก่อน ๒ ประการก็คือ ประการต้น กาม คำนี้ส่วนมากก็ได้ยินชื่ออยู่แล้ว กามมี ๒ คือ กิเลสกามนั้นอย่างหนึ่ง วัตถุกามนั้นอีกอย่างหนึ่ง กาม แปลว่า ใคร่ ถ้าเป็นชื่อของกิเลสก็แปลว่า กิเลสเป็น

เครื่องให้รักให้ใคร่ ถ้าเป็นเรื่องของวัตถุกาม ก็แปลว่า วัตถุอันน่าปรารถนา อันน่าพอใจ ส่วนกิเลสที่เกิดขึ้นที่ใจก็เป็นกามตัววัตถุที่ล่อใจให้เกิดความใคร่ความปรารถนา ก็เป็นกาม ถ้าจะเปรียบเสมือนมือของเราที่ยื่นออกไปจับวัตถุในภายนอก มือของเราเปรียบด้วยกิเลส กิเลสนั้นไม่มีอะไรจับในภายนอก ก็ไม่ยื่นออกไปรับเหมือนมือของเรา เมื่อไม่มีสิ่งควรจับ ควรฉวย มือก็ไม่ยื่นออกไป เพราะฉะนั้นทั้งสองประการนี้ประกอบกัน ถ้าทำให้ไม่มีเสียอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอันว่าใช้ได้ไม่มีกิเลสกาม วัตถุกามก็มีไม่ได้ ไม่มีวัตถุกาม กิลเสกามก็มีไม่ได้ หรือว่าถึงจะมีมันเหมือนกับว่าไม่มีกิเลสเป็นเหตุใคร่ ได้แก่ การละราคะความกำหนัด โละภะความอยากได้ ตัณหาความทะยานอยาก อรติความไม่ยินดีด้วย อสันตุฏฐิความไม่สันโดษ เป็นต้น นี่เป็นพวกกิเลสกามเป็นผลที่มาครอบงำใจของเรา ทำใจของเราให้รักให้ใคร่ ให้ติดอกติดใจ เรียกว่ากิเลสกาม คือ กิเลสเป็นเหตุให้ใจมันใคร่ วัตถุอันน่าปรารถนา อันน่าพอใจ อันน่าใคร่ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นวัตถุ **อิฏฺฐํ** อันน่าปรารถนา **กนฺตํ** อันน่าใคร่ **มนาปํ** น่าชอบใจ **ปิยํ** เป็นที่รัก **มโนรมํ** อันเป็นที่น่าชื่นสมใจ **ปิยรูปํ สาตรูปํ** เป็นปิยรูปและสาตรูป คือ เป็นรูปและวัตถุที่น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจ นี่จัดเป็นวัตถุกาม แปลว่า วัตถุอันน่ารัก น่าใคร่ วัตถุเป็นเครื่องจูงใจก่อให้เกิดกิเลสกาม ทั้ง ๒ ประกามนี้เป็นกาม ถ้าเราจะพิจารณาให้เห็นเพียงนี้ เราจะเกิดความรู้ในทางปฏิบัติว่า กิเลสกามนั้นไม่ได้มีขึ้นเองและก็ไม่ได้มีเป็นสันดาน ไม่ได้มีอยู่ในประจำที่ใจของเรา มันเป็นสิ่งที่เราไปสร้างมันขึ้น เราไปทำมันขึ้น เราไปจัดการให้มันมีขึ้น โดยอาศัยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่ อันน่าปรารถนา อันน่าพอใจ เป็นปิยรูป สาตรูปนั้นแหละ เป็นเหตุ

ให้เกิดให้มีกามขึ้นให้ปรากฏขึ้น เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าสิ่งทั้ง ๒ ประการนี้ถ้าเราก้าวล่วงมันได้ ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ออกไปจากใจได้ ไม่ใช่ว่ามันทำไม่ได้ นี่ว่าด้วยเรื่องกาม เป็นประการที่หนึ่ง ประการที่สองคือ สังคะ คือความข้อง หรือกิเลสเป็นเครื่องข้องนี้ หมายเอากิเลสที่เกิดขึ้นที่ใจและไหลไปเกาะไปเกี่ยวไปติดไปยึดไปในสิ่งภายนอก เมื่อไหลไปเกาะไปเกี่ยวไปยึดในสิ่งภายนอก ความเกาะความเกี่ยวความยึดความข้องมันก็มีมากขึ้น พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่า **ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ** เป็นที่จมลงแห่งคนเขลา คือคนที่ไม่รู้จริง **นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ** ผู้รู้นั้นไม่ข้อง ไม่เกาะและก็ไม่เกี่ยว ตามพระพุทธภาษิตนี้ เป็นอันได้ความว่า ความที่เกี่ยวข้องเกาะเครื่องข้องนั้น มันเกิดขึ้นเพราะว่าเราไม่รู้ ถ้าว่าเรารู้แล้วไม่เกาะไม่เกี่ยวไม่ข้อง กามมันก็เช่นเดียวกัน เกิดขึ้นเพราะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วไม่ติดไม่ใคร่ไม่รัก ที่เราติดก็เพราะว่าเรายังไม่รู้ ถ้ารู้มันก็ยังไม่ติดมันก็คงจะไม่ติด นี่เป็นเรื่องของกามและเครื่องข้อง เครื่องข้องนั้นมีอยู่ ๒ อย่างคือ ที่เป็นวัตถุที่เป็นภายนอกหนึ่ง กิเลสที่เกิดขึ้นภายในหนึ่ง เครื่องข้องภายนอกนั้นได้ในคำว่า **ปุตฺโต คีเว** มีบุตรหนึ่งเกี่ยวพันคอ **ธนํ ปาเท** ทรัพย์ผูกบาดคอหน่วงไว้ ภริยา **หตฺเถ** ภริยาเยี่ยงอย่างปอรึงรัดมือน่าสามห่วงนี้ใครพ้นได้จึงพ้นบาทคลอสงสาร ส่วนว่าเครื่องข้องภายในนั้นได้แก่กิเลส คือ ราคะความกำหนัด โลภะความโลภ ตัณหาความทะยานอยากเป็นต้น เครื่องข้องภายนอกนั้นเป็นเหตุให้เรายื่นใจออกไปเกี่ยวข้องไปจม ไปติดที่พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่า **ยตฺถ พาลา วีสีทนฺติ นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ** ที่คนพาลคนโง่เขลายังไม่รู้ จมอยู่ แต่ท่านผู้รู้หาข้องอยู่ไม่ดังนี้ นี่ว่าด้วยเรื่องของกามและเรื่องของเครื่องข้องก็ดีเรารู้จักกัน

มากแล้ว จะต้องตั้งใจปฏิบัติ กระทำให้มันหมดไป ถ้ามันอยู่นิ่งๆ การจะไปก้าวล่วงกาม มันเป็นไปไม่ได้ จะก้าวล่วงเครื่องข้องไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงจะต้องปฏิบัติ การปฏิบัตินั้นจะต้องปฏิบัติตามหลักพระพุทธภาษิตที่พระองค์ตรัสว่า **นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ** ผู้รู้ไม่ข้องก็คือว่า ปฏิบัติเพื่อให้รู้จริงเห็นจริง ต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา พูดอย่างนี้มันกว้างขวางมาก ผู้จะปฏิบัติก็ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร เพราะฉะนั้นจะต้องจำกัดลงไปอีกว่า ปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้ คือกำหนดรู้ด้วยกาม กำหนดรู้ด้วยเครื่องข้อง กำหนดรู้แต่เพียงตามแบบ เช่น กำหนดรู้ว่า ราคะ โลภะ ตัณหา ความไม่สันโดษเป็นต้น ที่เป็นกิเลสกาม รู้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ อันนี้เป็นวัตถุกาม ราคะความกำหนัด โลภะความโลภตัณหาความทะยานอยาก มานะความถือตัวถือตน ทิฏฐิความเห็นผิดเหล่านี้เป็นกิเลสเครื่องข้อง วัตถุภายนอกเป็นเครื่องล่อให้ราคะ โลภะเป็นต้น นั้นออกไปยึดเป็นวัตถุเครื่องข้อง รู้อย่างนี้เรียกว่า ญาตปริญญาคือ กำหนดรู้ตามแแบบที่เรากำหนดรู้ขั้นต้น การรู้ขั้นนี้ไม่ต้องมีมาก่อนซึ่งบางคนพูดว่าแบบแผนไม่เห็นจะต้องท่อง เราศึกษาปฏิบัติเอาเองเพราะว่าสกลกายของเรานี้มันเป็นพระไตรปิฎกอย่างนี้ นี่เข้าใจผิดเพราะการศึกษาที่เป็นปริยัตินั้น เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เราจะต้องรู้พูดกันง่ายๆ ว่านักปฏิบัตินั้นแม้ว่าศีล ๕ ศีล ๘ มันก็ต้องรู้ต้องว่าให้ถูก ให้เรารู้หนังสือต้องเขียนให้มันถูกอีกด้วย เช่น ข้อว่า สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานาเวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ เขียนว่าอย่างไรมันจึงจะถูก แต่เพียงเราจำเอาไว้ว่า ปาณา ไม่ฆ่าสัตว์ อะทินนา ไม่ลักทรัพย์ กาเม ไม่ประพฤติผิดในกาม มุสา ไม่พูดปด เท่านี้มันไม่พอ ไม่ถูกตามปริยัติ ปริยัตินั้นมัน

ต้องทำถูกต้อง ว่าให้ถูกต้องเวลาเขียนนี้ต้องเขียนให้ถูก เวลาว่าก็ว่าให้ถูก เวลาปฏิบัติก็ต้องปฏิบัติให้มันถูกด้วย ต้องทำให้มันได้ นี้เรียกว่า ปริยัติ หรือญาตปริญญา เรียกว่ารู้ตามแบบ คราวนี้เมื่อรู้ตามแบบแล้วก็พิจารณา ไปอีกขั้นหนึ่ง คือพิจารณาว่า ทำไมราคะมันจึงได้เกิด และทำไมโลภะมัน จึงได้เกิด ทำไมตัณหามันมามีอยู่ที่เรา ทำไมอรติความไม่ยินดีด้วยมันมา เกิดที่เรา มันเกิดเพราะอะไร มีอำไรเป็นสมุฏฐาน แล้วทำไมเล่าจิตของ เรามันจึงไปเกี่ยวไปเกาะไปข้อง ใจที่เราไปเกี่ยวข้องนั้น มันเป็นเพราะอะไร เราไปเกี่ยวข้องในสิ่งนั้น ในสิ่งนี้ ในสิ่งโน้นไม่ใช่อะไรของเราแท้ แล้วทำไม เราถึงได้ไปเกี่ยวไปข้อง กำหนดพิจารณาเรื่อยไป ชั้นที่ ๒ เรียกว่า ตีรณ ปริญญา คือ กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา รู้ปริยัติชั้นหนึ่ง แล้ว ก็พิจารณา ปริยัติเป็นชั้นที่สอง เป็นตีรณปริญญา คือรู้ด้วยการพิจารณาเป็นชั้นที่สอง แต่ยังไม่สำเร็จประโยชน์ ต้องพิจารณาจนว่า กามฉันทะ ความพอใจ สิเนหะ ความเยื่อใย ความติดอกติดใจนี้ออกไปจากใจ หรือว่าไม่มีกามฉันทะ ความพอใจ ในวัตถุเครื่องข้อง ไม่มีสิเนหา ความติดอกติดใจ คือไม่ติดใน อะไรทั้งหมด นี่เป็นปหานปริญญา คือ กำหนดรู้จนว่าเรานั้นละได้ เมื่อว่า กันเพียงเท่านี้ ผู้ปฏิบัติก็ยังไม่หวังมรรคผลนิพพาน ก็ยังนึกว่าธรรมะที่สูง อย่างนี้เราจะปฏิบัติกันไหวรึ เรายังไปนิพพานไม่ได้ ปฏิบัติก็ไม่ไหว อย่า ท้อใจเรานั้นปฏิบัติได้ คือลดการปฏิบัติลง ให้มันพอเหมาะพอควรกับจิตใจ อัธยาศัยความสามารถของตน เราจับเป็นอย่างๆ เราติดในอะไร เช่นว่าเรา เป็นคนที่มักโกรธ ถูกกิเลสขึ้นมาให้รู้ตัวว่าเป็นคนที่ขี้โกรธ หรือว่าชอบโกรธ เมื่อโกรธขึ้น เราก็พิจารณาว่า โกรธนี้มันเกิดขึ้นมาทำไม เราไม่ได้ต้องการ ให้มันเกิด แต่ถ้ามันเกิดขึ้นมาในเรา มันมาเกิดที่เรา มันเกิดที่ใจของเราอย่างนี้

เป็นญาตปริญญา เพราะเรารู้จักตัวของความโกรธเราพิจารณาลงไปว่าโกรธนี้มันไม่ดี ไม่มีอะไรเป็นส่วนดีเลย จับความโกรธขึ้นมาพิจารณาดูว่ามันมีอะไรบ้าง ดีตรงไหนบ้าง ไม่มีอะไรดีเลย ใครไปเลี้ยงความโกรธเอาไว้แล้ว ชื่อว่าหันหลังให้กับพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าเดินถอยหลัง ห่างพระนิพพานออกไปทุกที อย่างนี้เป็น ตีรณปริญญา คือ กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา คือพิจารณาทบทวนไปมา ความโกรธมันทนต่อการพิจารณาเพ่งพินิจไม่ได้ มันก็จะดับไป เป็นปหานปริญญา เราได้ปริญญา ๓ ข้อของเราเอง โดยมิต้องบอกใครชั่วครู่เดียวเท่านั้น ความโกรธมันดับไป เมื่อความรักเกิดขึ้น ราคะเกิดขึ้น ความกำหนัดติดอกติดใจเกิดขึ้น ก็มาพิจารณาจนเรารู้ว่านั่นเจ้าตัวราคะมันมาเกิดที่เราแล้ว ราคะเกิดขึ้นแล้ว มันย้อมใจเรา แล้วก็ทำใจให้เรานี่ให้เปลี่ยนสี ใจของเราที่เคยผ่องใส ก็จะกลายเป็นเศร้าหมอง กลายเป็นสีต่างๆ มันเหมือนกับน้ำที่ผสมสี น้ำที่ไม่ผสมสีนั้นมันจะใสสะอาดมองดูเงาหน้าเราเห็น ครั้นเมื่อถูกผสมสีเข้าไป มันก็จะมัวหมอง คือมองอะไรไม่ค่อยจะเห็นฉันใด จิตใจของเรามันก็เป็นเช่นนั้นเมื่อราคะย้อมใจแล้วมันมืดไปหมด คือมองอะไรไม่ค่อยจะเห็นนี่เป็นขั้นญาตปริญญา ควรพิจารณาลงไปว่า ราคะนี้ไม่ดี เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำไมบุคคลไม่เห็นอรรถ ไม่เห็นธรรม ราคะเกิดขึ้นที่ใจขณะใด ความมืดแปดด้าน มันก็ย่อมมีแก่บุคคลในขณะนั้น นี่เป็นตีรณปริญญาขั้นที่สอง เมื่อพิจาณาไปอย่างนี้ ราคะมันเป็นตัวไม่จริงและมันเป็นตัวขโมย มันก็จะดับไป เรารู้จักมัน มันดับไป ละไป เลิกไป มันก็เป็นปหานปริญญาคือประพฤติได้ ปฏิบัติได้ทุกท่านทุกคนทุกผู้ปฏิบัติ ต่างกันแต่ว่าไม่ได้บรรลุ มรรคผลนิพพานเราก็ได้บรรลุมรรคผลนิพพานชั่วคราว คือได้ ตะทังคะนิพพานหรือเรา

เรียกว่านิพพานดิบ ก็คือ มันเป็นนิพพานประเดี๋ยวเดียว มันไม่นิพพาน ประเดี๋ยวนิพพาน ประเดี๋ยวไม่นิพพาน ชั่วโมงนี้นิพพาน แต่ว่าชั่วโมงหน้าไม่นิพพาน แต่ว่าเวลาที่เรานิพพานนั้น เราสบายใจ นี้ว่าถึงวิธีปฏิบัติได้ทั่วไป วิธีปฏิบัตินี้ต้องตั้งพิธีท่านจึงได้วางข้อปฏบิติเอาไว้โดยทั่วไปว่า ให้ระวังที่ใจเราโดยอาการห้าอย่างคือ **๑. น ปุสฺเสเนติ** คือว่าไม่อุ้มเอาไว้ อุ้มมันก็เหมือนกับเราอุ้มเด็ก อุ้มลูกไม่มีกระเดียกเอาไว้ ไม่อุ้มไว้ **๒. ปฏิเสเนติ** คือว่าไม่โต้ตอบข้อหนึ่งนั้นเป็นเรื่องของใจ ข้อสองเป็นเรื่องที่สอนให้ราระวังวาจา คือปากไม่โต้ตอบ ยิ่งเราอยู่ด้วยกันมากๆ ยิ่งสำคัญ อย่างภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ต้องปฏิบัติข้อนี้ให้มาก กามและสังคะมันจึงจะไม่เกิด คือระวังไม่โต้ตอบ ไม่กระแนะกระแหน ไม่ว่าใครช่างมันช่างเขา ไม่ค่อนไม่แคะ จะสั่งใครสอนใคร ถ้าเราเห็นว่าสอนไม่ได้ปล่อยเฉยเสียไม่ใช่ว่าพูดชนิดที่ว่าเรียบเคียง พูดชนิดที่ว่าแกว่งควักด้วยอำนาจกิเลส ทำอะไรไม่ได้ก็ให้เรานั้นเฉยเป็นอุเบกขาอย่างนี้ท่านเรียกว่าสบายใจดี อย่างนี้เรียกว่าไม่โต้ตอบ **๓. น ปูชายติ** อย่าบังควันให้มันหวน บังควันให้มันหวนนั่น หมายความว่า มันคิดกลุ้มอกกลุ้มใจ เหมือนกับควันไฟที่มันควันขึ้นเป็นกลุ่มที่ปากปล่อง คือ คิดกลุ้มๆ วาจานี้มันไม่ว่าอะไรใครหมด กายก็เป็นปกติดี แต่ว่าใจมักกลุ้ม นึกกลุ้มเหมือนกับควันไฟ นึกอย่างโน้นนึกอย่างนี้ อยากไปนอนก็ยังนึกกลุ้ม อย่าบังควันให้มันหวนปล่อยไว้ ได้ยินที่วัดปล่อยไว้ที่วัด ได้ยินที่บ้านทิ้งเอาไว้ที่บ้าน มีอะไรที่บ้านเอามาวัด อย่าเอามาด้วย มีอะไรที่วัดอย่าเอากลับบ้านก็สลัดทิ้งเอาไว้ที่วัด มันสบายใจอย่างนี้เราเรียกว่าไม่บังควัน ให้มันหวน **๔. น ปชฺชลติ** ไม่ลุกเป็นเปลว คือว่าอย่าให้จิตของเรานี้มันร้อนระอุเหมือนไฟที่เราจุดขึ้น ระวังอย่าให้เป็นอย่างนั้น อันคำว่า

ร้อนระอุในที่นี้ หมายความว่า ร้อนด้วยอำนาจกิเลส ราคะนี้มันร้อน โทสะมันร้อน โลภะมันร้อน ร้อนเหมือนกันทั้งนั้น ทั้งฝ่ายรักทั้งฝ่ายชังร้อนเหมือนกันทั้งนั้น ในที่สุดมันก็ลุกเป็นเปลวไฟ แล้วก็เผาจิตของเราให้ไหม้ ท่านจึงได้สอนว่าอย่าให้ลูกเป็นเปลว **๕. น ปชฺชลติ** ไม่ไหม้คือไม่เหี้ยมเกรียม เป็นอะไรก็เป็นไปเราไม่เหี้ยม เราไม่เกรียม ไม่เปราะไปตาม เป็นลักษณะของการปฏิบัติ มี ๕ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ได้ตรัสเอาไว้สำหรับการประพฤติปฏิบัติ ถ้าเราปฏิบัติได้ในเวลาไหน จนถึงขนาดเดินอยู่ก็ปฏิบัติได้ คือว่า ๑. ไม่อุ้มเอาไว้ ๒. ไม่โต้ตอบ ๓. ไม่บังควันให้ทันหวน ๔. ไม่ลุกเป็นไฟ ๕. ไม่ไหม้ เมื่อประพฤติปฏิบัติได้อย่างนี้ ในพระพุทธภาษิตที่พระพุทธองค์แสดงผลเอาไว้ว่า “น โส โสจติ” ผู้นั้นไม่เศร้าโศก นาชฺเฌติ ไม่กรอบเกรียม ฉินฺนโสโต กระแสตัณหาตัดขาด อพนฺธโน ไม่มีเครื่องผูก ไม่มีเครื่องข้อง นี้เป็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ท่านสาธุชนทั้งหลาย เมื่อทราบความตามพุทธภาษิตดังที่แสดงมานี้ เมื่อฟังแล้วก็ลองน้อมนำเอาไปประพฤติปฏิบัติสำหรับตนก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองงอกงามในธรรมปฏิบัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรีกาลดังรับประทานแสดงมา ขอยุติลงไว้แต่เพียงนี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

อนุปุพพปฏิปทากถา กัณฑ์ที่ ๓

ตั้งนะโมฯ ๓ จบ

ฉ ภิกฺขเว ธมฺมา ปหาย. ปุคฺคโล อรหตฺตํ สจฺฉิกาตุํ กตเม ฉ ธมฺมา มานํ โอมานํ อติมานํ อธิมานํ ถมฺภ อตินิปาตนฺติ

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณาศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าด้วยพิธีปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมิกถาอบรมปัญญาบำรุงศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใสของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาตามสมควรแก่เวลา ในพระพุทธศาสนาของเรานั้น มีการปฏิบัติตามลำดับที่เป็นอนุปุพพปฏิปทา คือว่า ปฏิบัติไปตามลำดับตั้งแต่ต่ำไปหาสูง และเบื้องต้น ครั้งแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสประกาศพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงแสดงให้ผู้ที่จะปฏิบัติตามนั้นได้บรรลุผลคือนิพพาน อยู่จบพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา คือว่าเป็นพระอรหันต์นั่นเอง พระองค์ทรงแสดงธรรมชั้นสูงไว้โดยมาก ครั้นว่าจำเนียรกาลล่วงมา เกิดมีผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนานั้นมากขึ้น ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยมาก ก็ไม่อาจปฏิบัติเพื่อที่จะให้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินี้ได้ เพราะมีภาระ กังวล ห่วงใย อาลัย ดั่งคำพระบาลีที่ว่า **พหุ กิจฺจา มยํ พหู กรณียา** พวกข้าพเจ้ามีกิจมาก มีงานที่จะต้องทำมาก พระองค์จึงได้ทรงแสดงธรรมคำสอนของพระองค์ผ่อนลงมา คือ เป็นการฝึกหัดอัธยาศัยของผู้ปฏิบัติให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือละชั่วประพฤติดีให้อยู่เย็นเป็นสุขกันในโลกนี้ก็มี เพราะฉะนั้นการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาของเราจึงมีเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง หรือจะเรียกว่าศีล สมาธิ ปัญญา อันมีชื่อเรียกว่า ไตรสิกขาก็ได้ ทรงแสดงไว้อย่างนี้ก็เพราะว่า กิเลสมันมีอยู่ ๓ ชั้น คือ ชั้นหยาบ ชั้นกลาง และ

ชั้นละเอียด ชั้นหยาบ เราเรียกกันว่า วีติกกมกิเลส คือ การทำชั่วด้วยกาย วาจา ชั้นกลาง เราเรียกกันว่า ปริยุฏฐานกิเลส แปล่วา กิเลสที่กลุ้มรุมจิตใจ ไม่แสดงอาการออกมาข้างนอก ชั้นละเอียด เรียกว่า อนุสัยกิเลส คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน เมื่อมันไม่สบอารมณ์ หรือว่าไม่สบโอกาสที่จะควรที่เหมาะมันก็ไม่เกิด การปฏิบัติชั้นสูงของพระอริยเจ้ามีเป็นสำคัญ โดยถือเอาสังโยชน์ ๑๐ เป็นประธานเป็นหลัก ท่านผู้ที่ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพตฺปรามาส ได้แล้ว เรียกว่าเป็นพระโสดาบัน แต่พระโสดาบันนั้นทำราคะและโทสะ ให้เบาบางลงไปอีก ก็เป็นพระสกทาคามี พระสกทาคามีละสังโยชน์เบื้องต้นได้ ๕ ก็เป็นพระอนาคามีแล้วก็พระอนาคามีนั้นปฏิบัติสูงขึ้นไปจนว่าละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ก็เป็นพระอรหันต์ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ก็เป็นพระอริยบุคคล และพระอริยบุคคลก็มี ๔ ระดับชั้น ชั้นต้น พระโสดาบัน ชั้นต่อมา พระสกทาคามี และพระโสดาบัน แปลว่า ผู้ถึงกระแสธรรมในเบื้องต้น พระสกทาคามี แปลว่า ผู้จะกลับมาเพียงครั้งเดียว คือว่ายังต้องกลับมาเกิดในอีกชาติหนึ่ง พระอนาคามี แปลว่าผู้ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้อีก แต่จะไปเกิดในสวรรค์ชั้นสุทธาวาส พระอรหันต์แปลว่า ผู้ที่ไกลจากกิเลส ผู้ที่ไม่มีกิเลสทุกชั้นทุกระดับ อย่างตามแบบนั้นท่านกล่าวเอาไว้อย่างนี้ แล้วท่านว่าพระโสดาบันกับพระโสดาบันด้วยกัน ท่านรู้ท่านเข้าใจจิตใจซึ่งกันและกัน ปุถุชนไม่สามารถที่จะรู้จิตของพระโสดาบัน และพระโสดาบันก็ไม่สามารถที่จะรู้คุณสมบัติของพระสกทาคามี อนาคามีและพระอรหันต์ได้ พระอนาคามีก็ไม่นึกคิดหรือรู้ข้อปฏิบัติของพระอรหันต์ พระอรหันต์จึงเป็นผู้ที่รู้จิตใจของพระอริยบุคคลชั้นต่ำได้ทั้งหมด แต่พระอรหันต์นั้นก็ไม่สามารถที่จะรู้ในจิตใจของพระพุทธะ คือความคิดที่เป็นพระพุทธเจ้านั้นได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นการศึกษาและปฏิบัติในพระพุทธศาสนา แม้นว่าเราจะเป็นปุถุชนแต่ว่าถ้าได้

ปฏิบัติก็จะได้บรรลุมรรคผลเช่นเดียวกัน พระอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ก็คือ พระผู้ที่ตั้งอยู่ในองค์อรหันตมรรค เรียกว่า เสขะ แปลว่าผู้ที่ยังต้องศึกษา เพื่อคุณธรรมชั้นสูงๆ ขึ้นไป คือผู้ที่บรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดแล้ว เรียกว่า พระอะเสขะ คือ ไม่ต้องมีการศึกษาอีก เพราะเป็นผู้ที่ได้อยู่จนพรหมจรรย์แล้ว อันคำว่าพรหมจรรย์นี้ก็คือความประพฤติที่ประเสริฐอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เมื่อจะประกาศอย่างนี้พวกเราชาวพุทธศาสนิกชนไม่ใช่พระเสขะและไม่ใช่พระอเสขะ ท่านจึงเรียกว่า เนวะเสกขานาเสกขะ คือ ว่าจะเป็นพระเสขะก็ไม่ใช่ หรือว่าจะเป็นพระอเสขะก็ไม่ใช่ วันพระเราถือ ศีล ๘ แต่ว่าเลยวันพระไปแล้ว แม้แต่ศีล ๕ ก็รักษาเอาไว้ไม่อยู่ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า พระเสขะก็ไม่ใช่ พระอเสขะก็ไม่ใช่เป็นเนวะเสกขานาเสกขะ คือธรรมะที่เราปฏิบัติก็เรียกว่า เนวะเสกขานาเสกขะธรรมะ คือธรรมของผ้ที่ยังไม่แน่ว่าจะเป็นเสขะหรือว่าไม่เป็นเสขะ แต่ว่าปฏิบัติเพื่อความเป็นเสขะ มีหลักตามแบบพระบาลีท่านจัดหรือว่าท่านวางเอาไว้ เราทั้งหลายไม่สามารถที่จะรู้ในจิตใจของพระอริยบุคคล แม้พระโสดาบันได้แต่เราจะรู้ได้ด้วยการสังเกตในข้อปฏิบัติของท่านพระพุทธเจ้าพระองค์ตัดข้อปฏิบัติเพื่อที่จะได้สังเกตว่า ใครเป็นพระอรหันต์ ใครสมควรเพื่อบรรลุพระอรหันต์ ด้วยอาศัยเครื่องสังเกตอาการกิริยาข้อปฏิบัติตามพระพุทธภาษิต ที่พระองค์ได้ตรัสที่ได้ยกเอาไว้ขึ้นเป็นนิเขปบทเบื้องต้นนั้นว่า **ฉ ภิกฺขเว ธมฺมา ปหาย ปุคฺคโล อรหตฺตํ สจฺฉิกาตุํ กตเม ฉ มานํ โอมานํ อติมานํ อธิมานํ ถมฺภ อตินิปาตํ** ซึ่งแปลเนื้อความว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๖ ประการนี้ได้แล้ว ควรเพื่อจะกระทำให้แจ้ง ซึ่งอรหัตตผล ธรรม ๖ ประการก็คือ มานะ โอมานะ อติมานะ อธิมานะ ถัมภะ อตินิปาตะ รวมเป็น ๖ ประการ ถ้าใครประพฤติละ ๖ อย่างนี้ได้แล้ว ควรเพื่อที่จะเป็นพระอรหันต์ คือว่า สามารถที่จะเป็น

พระอรหันต์ได้ ธรรม ๖ อย่าง ถือว่าเป็นแบบ ๖ อย่าง จึงเป็นเครื่องจับความเป็นพระอรหันต์ของผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอรรถาธิบายเป็นลำดับไป มานะก็คือความถือตัว ซึ่งตรงกันข้ามกับความเข้าใจในภาษาไทยของเรา ซึ่งในภาษาบาลี มานะท่านหมายเอากิเลส แต่ว่าในภาษาไทยท่านหมายความถึงว่า เป็นความเพียร ความขยัน ความพยายาม เช่นเราจะใช้คำว่า มานะพยายาม หรือว่าผู้ใหญ่ก็มักจะสอนเด็กๆ ให้ศึกษาเล่าเรียนว่าให้มีมานะ ขยันหมั่นเพียรให้มากๆ เพื่อที่จะได้ความรู้สอบไล่ได้ มานะจะแปลตรงๆ ว่านับ แต่เมื่อแปลอย่างนี้แล้วมันไม่ได้ความเข้าใจ ท่านจึงได้แปลว่า ความถือตัว หรือ นับตัว แต่ว่าถือในทางที่เป็นกิเลส มานะนั้น ได้แก่ ถือตัว ถือก๊ก ถือเหล่า ถือหมู่ เป็นเหตุให้เกิดกิเลส คือเป็นเหตุทำให้ใจไม่สบาย เพราะถือวินัยสบายใจ พระที่ไม่ถือวินัยนี่ร้อนใจ กลัวว่า เขาจะท้วงติงว่าตัวนี้บกพร่อง กลัวว่าเขาจะจับผิดได้ แต่ถ้าว่าพระเณรของเราถือวินัยก็เกิดความสบายใจ เพราะเป็นพระเหมือนๆ กันกับเพื่อน เป็นชี อุบาสกอุบาสิกาถือศีลก็สบายใจ เพราะมันเป็นเหมือนๆ กันกับเพื่อน แต่ไม่ได้ถือเพื่อเอาไปข่มขู่ผู้อื่น ลบหลู่ผู้อื่นอันนี้ไม่เป็นกิเลส เพราะในที่สุดก็ไม่ต้องถืออย่างพระอรหันต์นี้ท่านถือวินัย พระภิกษุที่เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ยังต้องถือพระวินัย แต่พอเป็นพระอรหันต์แล้วจะถือพระวินัยก็เหมือนกับไม่ถือ เพราะว่าชีวิตจิตใจของท่านเป็นศีล เป็นธรรม เป็นวินัยไปหมด ที่จะทำอะไรด้วยความคิด ที่จะเป็นความชั่วนั้นท่านไม่กระทำ มันเหมือนๆ กับเรานี้อาศัยเรือจ้างข้ามฟาก เมื่ออยู่ในเรือ เราก็ต้องถือว่าเราได้อาศัยเรือ แต่ว่าพอเรือจอดที่ฝั่งแล้ว การที่เรารู้สึกว่าเรานั้นนั่งเรือนั้น มันก็หมดไปฉะนั้น โอมานะ ก็แปลว่าถืออีกนั่นแหละ แต่ว่าถือชนิดปักลง คือ กดตัวของตัวให้ต่ำลง อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า อตฺตานํ น ปเทโปโส เกิดมาเป็นคนไม่ควรยอมตน

ไม่ควรให้ตน ซึ่งหมายความว่า อย่ากดตนให้ต่ำ อาการที่เรารู้สึกว่า เราสู้เขาไม่ได้ นักเรียนในชั้นก็นึกว่า เออเรานี่สู้เขาไม่ได้ ทนไม่ไหว ภิกษุสามเณรเรียนบาลี เรียนนักธรรมก็นึกว่า โอ้เราสู้เขาไม่ได้ ไม่ไหว แค่นี้ก็พอแล้วเราปัญญาไม่ถึง เรียกกันว่า ตีตนไปเสียก่อนไข้ อย่างนี้ก็เป็นโอมานะ คือการหดตัวให้ต่ำ เป็นกิเลสชนิดหนึ่งเหมือนกัน อติมานะ คือ ถือหยิ่ง ก็คือถือ ให้มันมากจนดูหมิ่นคนอื่น เหยียดผู้อื่น เรียกว่าหยามผู้อื่น ขบผู้อื่นเห็นว่าตัวนั้นดีกว่าเขา นี่เป็นอติมานะ อธิมานะ แปลว่าถือหยิ่งเหมือนกันแต่ความหมายสำคัญอยู่ที่ว่าตัวของตัวเราว่าได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นอาการที่ไม่ดี เป็นอาการที่เข้าใจผิด แต่ว่าผู้ที่มีความรู้สึกอย่างนี้นั้น ทางพระวินัยท่านไม่ได้ปรับว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม เพราะไม่ได้แกล้งแต่เข้าใจผิดว่า เป็นอย่างนั้นจริงๆ ถัมภะ แปลว่า หัวดื้อ คำว่า ถัมภะ เป็นชื่อของอย่างอื่น แปลว่าเป็นชื่อของเสา เป็นชื่อของกิเลสตัวหัวดื้อ เป็นอุปกิเลสคือหัวดื้อหัวแข็ง หัวกระด้างกระเดื่อง อตินิปาตะ แปลตามศัพท์ว่า ยังตนให้ตกยิ่ง ได้แก่ การที่ตนทำให้ตัวของเราต่ำต้อยแล้ว กดให้ต่ำลงไปอีก คือกดตัวให้เลวลงๆ จนไม่มีราคา มีอะไรที่เราเคยมี มันเสียไปหมด ตกไปหมดทำตนให้เสื่อมเสียหมด เสียอยู่แล้วปล่อยให้มันเสียมากขึ้น ต่ำลงไปอีก นี่เป็นอตินิปาตะ ก็รวมเป็นธรรม ๖ อย่าง พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่าใครยังมีความไม่ดี ๖ อย่างนี้ ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ใครละธรรม ๖ อย่างนี้ได้ ควรเพื่อที่เป็นพระอรหันต์ ก็คือเป็นพระอรหันต์นั่นเอง ใครเป็นพระอรหันต์หรือใครไม่เป็นพระอรหันต์นั้นเราสังเกตได้ด้วยธรรม ๖ อย่างนี้การเป็นพระอริยบุคคลนั้น ท่านเป็นแล้วท่านไม่ได้บอกใคร เราต้องสังเกตเอาเอง ดังนั้นเราต้องสังเกตกิริยาอาการของท่านเท่านั้น เพราะฉะนั้นความเป็นพระอรหันต์ท่านให้สังเกตที่ว่าละกิเลสได้หมด แต่คนที่ยังไม่เป็นก็เพียงแต่ว่า ประพฤติปฏิบัติตามๆ ท่านเท่านั้น เพราะฉะนั้นการที่เรา

สังเกตก็อาจจะรู้ได้ยากหรือรู้ไม่ได้ อย่างที่ขันติดาบสท่านกล่าวไว้ว่า ขันติของท่านนี้อยู่ลึกในหัวใจ ผ่าหัวใจออกไปแล้วแบะออกมาดูก็ยังไม่เห็นขันติของท่านความที่ท่านทูลพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ได้ประทุษร้ายต่อท่านปรากฏในขันติวาทีชาดก เพราะฉะนั้นคุณสมบัติของผู้ที่ปฏิบัติจนให้บรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น เราจะปฏิบัติตามท่าน เราต้องสังเกตนานๆ เพราะการสังเกตจึงรู้ไม่ใช่สังเกตเพื่อคอยจับผิด สังเกตเพื่อที่จะปฏิบัติตามท่านอย่างที่ท่านมักจะกล่าวคำถามที่ว่า สังเกตแล้วเราจะได้อะไรบ้าง เราก็จะได้ความรู้จักท่านด้วยเราเอง เพิ่มความรู้ของเราด้วย เพราะคำว่าปฏิบัติปฏิบัตินี้เราแปลว่า จำนงเฉพาะ ไปเฉพาะหรือแปลว่าถึงเฉพาะ มันก็ต้องฝึกฝน คอยเก็บผสมคุณธรรมจากท่าน แม้นว่าเราจะไม่เป็นพระอรหันต์ไม่ได้นิพพาน เราก็คงจะได้นิพพานชั่วคราวหรือเกิดความเคารพเลื่อมใสพอใจในปฏิปทาของท่านหรือไม่พอใจ ไม่ปฏิบัติตาม มันก็ไม่ได้เป็นบาปเป็นกรรมแต่ประการใด เพราะว่าพระพุทธสาสนาของเรานี้ท่านสอนให้เราละกิเลส เพราะฉะนั้นเราต้องสังเกต คือ สังเกตคนอื่นแล้วให้มาสังเกตที่ตัวของเราเองว่า บัดนี้เรามีอะไรบ้าง ในธรรมะ ๖ อย่างนี้ ถ้าไม่มีก็พึงเข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ไปเสียแล้ว เพราะว่าบางทีมันอาจจะไม่มีเป็นธรรมดา ถ้ามีทำให้น้อยลง ถ้าขณะใดเราลดได้ ขณะนั้นเราก็จะได้นิพพานชั่วคราว ที่เรียกกันว่า ตะทังคะนิพพาน ผู้ที่ได้นั้นมันก็เป็นสุขวิหารีคือ มีปกติอยู่เป็นสุข เพราะฉะนั้นสาธุชนทั้งหลาย เมื่อได้ทราบแล้วกำหนดจดจำลองนำไปพิจารณาและปฏิบัติตาม ก็จะเป็นไปตามความเจริญงอกงามในธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรีกาล ดังที่ได้บรรยายมาขอยุติพระธรรมเทศนาในเรื่องของการละธรรม ๖ ประการ แต่เพียงนี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

อัตตทีปกถา กัณฑ์ที่ ๔

ตั้งนะโมฯ ๓ จบ

ตสฺมา ติหานนฺท อตฺตทีปา วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณาติ

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณาศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระบรมศาสดา มีชื่อเรียกว่า พระพุทธศาสนาว่าด้วยการกระทำตนให้เป็นเกาะ เป็นที่พึ่งเพื่อฉลองศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใสของท่านสาธุชนผู้ใคร่ธรรมตามสมควรแก่เวลา พระพุทธภาษิตนี้มีมาในมหาปริพพานสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจในปีที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก่อนแต่จะตรัสพุทธภาษิตนี้มีเรื่องเล่าไว้ในพระสูตรว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เสด็จไป ณ กรุงไพศาลี ซึ่งในครั้งแรกก็ประทับในสวนมะม่วงของนางอัมพปาลี ซึ่งนางอัมพปาลีขณิกาได้ทูลเชิญเสด็จรับภัตตาหาร ณ ที่อยู่ของตน พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เมื่อพระองค์เสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว นางก็ถวายสวนเป็นอาราม สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงได้รับแล้วประทับอยู่โดยสมควรแก่เวลา เสด็จดำเนินไปโดยมีพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะและมีพระภิกษุสงฆ์หมู่อื่นตามเสด็จตามสมควร เมือเสด็จไปถึงบ้านเวหุวคามรับสั่งกับพระภิกษุทั้งหลายว่า พวกเธอจงอยู่จำพรรษาในวัดนี้เป็นที่สนิทคุ้นเคยมีมิตรสหาย ส่วนตัวเราจะอยู่จำพรรษา ณ บ้านเวหุวคามนี้ ครั้นออกพรรษาแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประชวรปักขันธิกาพาธ มีอาการมากน่าวิตก แต่ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ เห็นว่ายังไม่สมควรที่จะ

เสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงได้ทรงเยียวยาให้อาการอาพาธนั้นสงบหาย เป็นปกติ พอที่จะเสด็จพระดำเนินไปในที่อื่นได้ พระอานนท์เห็นว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าหายจากพระประชวรแล้วจึงได้เข้าเฝ้าแล้วก็ทูลปรารภว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประชวรนั้น พระอานนท์เองรู้สึกว่า มืดมนไปทั่วทิศแม้นว่าความเฉลียวฉลาดและปฏิภาณในเรื่องคิดธรรมะ แต่ว่าก็คิดไม่ออกอัดอั้นตันใจ แต่ก็ยังมีความอิ่มใจอยู่ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ได้บอกลาผู้มีอุปการะคุณหรือว่าผู้ที่มีความคุ้นเคยหรือหมู่ภิกษุสงฆ์แล้ว ยังจะไม่เสด็จดับขันธปรินิพพานสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์พระองค์ได้ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุสงฆ์จะหวังอะไรกับเราอีกเล่า ธรรมและวินัยอันเราได้แสดงบัญญัติไว้แล้ว อาจาริยมุฏฐิ คือ กำมือแห่งอาจารย์ในธรรมของพระตถาคตไม่มีคำว่ากำมือแห่งอาจารย์นั้น ซึ่งมีอธิบายว่าอาจารย์ต่างๆ นั้นสอนศิษย์สอนไม่หมด แม้นว่าจะสอนดีอย่างไรแต่ก็สอนให้ไม่หมด เพราะว่าเกรงว่าศิษย์นั้นจะดีเหมือนครูหรือว่าดีกว่าครู แต่สมเด็จพระบรมศาสดานั้นพระองค์ตรัสสอนอย่างแบบมือ คือ ไม่กำเอาไว้สอนให้จนหมด ผู้ที่ได้รับคำสอนก็ได้บรรลุมรรคผลนิพพานเช่นเดียวกับพระองค์แล้วก็ตรัสว่า กายของตถาคตนั้นร่วงโรย ล่วงกาลผ่านวัยมามากแล้ว วัยล่วงไปเกือบ ๘๐ ปี สังขารดุจเกวียนชำรุดและซ่อมไว้ด้วยไม้ไผ่ฉะนั้น เธอทั้งหลายจะหวังอะไรในเรา เมื่อใดเราได้เข้าในสมาธิ เมื่อนั้นร่างกายจึงจะเป็นสุข ดังนี้แล้วจึงตรัสพุทธภาษิตดังที่ได้ลิขิตไว้ในเบื้องต้นนั้นว่า **ตสฺมา ติหานนฺท อตฺตทีปา จิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา** เพราะเหตุนั้นแล อานนท์เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นเกาะ จงเป็นผู้มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นเกาะ อย่ามีสิ่งอื่น

เป็นที่พึ่ง จงเป็นผู้มีธรรมะเป็นเกาะ จงเป็นผู้มีธรรมะเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง ดังนี้ โดยอธิบายความตามพุทธภาษิตนั้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ตรัสมิให้ใครเป็นผู้ปฏิบัติตาม พระพุทธศาสนาเป็นห่วงรูปอื่น ขอให้มั่นใจในธรรมปฏิบัติเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คำว่า **อัตตา หิ อัตตะโนนาโถ** ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งของตน **โกหิ นาโถ ปโร สิยา** คนอื่นใครเล่าเป็นที่พึ่งได้ **อัตตาหิ สุทันเตน นาถัง ลัพภติ ทุลละภัง** เพราะว่าบุคคลผู้มีตนอันฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้โดยยาก ดังนี้นั่นก็หมายความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นพระองค์ประทานพระโอวาทให้พุทธบริษัท ทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา นั้นได้ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตน คือให้เป็นเกาะให้เป็นที่พึ่ง อย่าให้มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง และพระองค์ก็ยังทรงไขความเอาไว้ว่า อันคำว่าทำตนให้เป็นที่พึ่ง ให้เป็นเกาะเป็นที่พึ่งนั้น ก็คือว่า ให้มีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง อย่าให้มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง นี่เป็นความโดยย่อในพระบาลีซึ่งมีมาในมหาปรินิพพานสูตร เมื่อพระองค์ทรงไขความดังที่ว่ามาแล้วว่าให้มีธรรมเป็นเกาะ ให้มีธรรมเป็นที่พึ่ง ดังนี้แล้วก็ทรงแสดงว่า อันคำว่าธรรมะเป็นเกาะเป็นที่พึ่งที่พระองค์ได้ตรัสนี้ ทรงหมายความว่า สติปัฏฐาน ๔ คือ ให้เจริญในกาย เจริญใจเวทนา เจริญในจิต และเจริญในธรรม คือให้เจริญในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน นั้นนะหมายความว่า สติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธรรมะและก็เป็นเกาะและเป็นที่พึ่ง ตามพุทธภาษิตดังนี้ โดยหลักนี้ในทางปฏิบัติจึงได้ความว่าสติปัฏฐาน ๔ นั้นมีอยู่ในตน เมื่อกล่าวถึงสติปัฏฐานก็พาดพิงไปถึงตน เพราะว่ากายก็เป็นกายของเรา เวทนาก็เป็นเวทนาของเรา จิตมันก็เป็นจิตของเรา ธรรมะก็คือธรรมะที่เกิด

ขึ้นในจิตของเรา มิใช่ที่คนอื่น ถ้าว่าเราไปเจริญสติปัฏฐานที่อื่นหรือว่าเจริญกายานุปัสสนาในกายของคนอื่นอย่างนี้ มันไม่เป็นสติปัฏฐาน มันเป็นธรรมะอย่างอื่น กาเย กายานุปัสสี วิหะระติ มีปกติพิจารณาเห็นกายในตนอยู่ นั้นหมายความว่า ให้เห็นกายของเรามิใช่กายของบุคคลอื่น เพราะถ้าเป็นกายของคนอื่นมันก็เป็นกรรมฐานของคนอื่น มิใช่กายานุปัสสนาสติปัฏฐานของเรา จะพิจารณาอย่างไร สมเด็จมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรสพระองค์ทรงแปลสติปัฏฐาน หรือว่ามหาสติปัฏฐาน ทั้งสูตรไว้ในหัวข้อสั้นๆ ๔ อย่าง มีปรากฏอยู่ในหลักสูตรธรรมะนักธรรมชั้นตรีซึ่งภิกษุสามเณรหรือว่าผู้ที่ศึกษาในธรรมะ ก็คงจะได้รู้ได้เห็นได้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งพระองค์ทรงแปลว่าให้ตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้เห็นว่า กายก็สักแต่วากาย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา แล้วตั้งสติพิจารณาอยู่เนืองๆ การพิจารณาเวทนาว่า เวทนามันก็สักแต่ว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา แล้วตั้งสติพิจารณาอยู่เนืองๆ การพิจารณาจิตว่า จิตก็สักแต่ว่าจิต ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา แล้วตั้งสติพิจารณาอยู่เนืองๆ การพิจารณาธรรมว่า ธรรมะไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา แล้วตั้งสติพิจารณาอยู่เนืองๆ พระอธิบายนี้พระองค์ทรงอธิบายในมหาสติปัฏฐานทั้งสูตร ซึ่งมีหลายหน้ากระดาษ ให้มีเนื้อความสั้นๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ซึ่งเป็นอุปการะให้สาธุชนจะได้พึงกำหนดพิจารณา และนำไปปฏิบัติ ซึ่งบางท่านนั้นอธิบายตามมติของตนเองว่า สติปัฏฐานนั้นอันที่จริง มันมีอยู่อย่างเดียวมิใช่มี ๔ อย่าง ที่มี ๔ อย่างนั้นมันเป็นฝอย ซึ่งตัวจริงมีอย่างเดียว เช่นว่าเราพิจารณากายพิจารณาอย่างไรก็ตาม หรือว่าจะพิจารณาโดยความเป็นธาตุ ๔ มีดิน น้ำ

ไฟ ลม ก็ตาม หรือว่าพิจารณาโดยอาการกิริยา คือ การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ก็ตาม เมื่อพิจารณาไปๆ แรกๆ มันยังหยาบ เพราะยังเป็นกาย กายนั้นปรากฏ มันยังเห็นว่าธาตุ ๔ ยังเป็นอายตนะ ยังเป็นตัวหยาบๆ เมื่อลืมตาแล้วก็เห็น แต่พอเป็นตัวกรรมฐาน พอมันสงบระงับ พอเป็นสติปัฏฐานนี้ ส่วนที่หยาบๆ มันดับไป อย่างลมหายใจเข้า หายใจออก เมื่อครั้งแรกๆ มันก็ยังกระทบอยู่ที่ปลายจมูก แล้วก็ให้รู้สึกว่ามันยังอุ่นๆ เพราะว่าบัดนี้เรายังหายใจเข้า บัดนี้เรายังหายใจออก แต่ว่าพอพิจารณาไปๆ จนว่าจิตนี้มันละเอียด สงบ ระงับ ลมที่มันสงบ แม้ต้องหายใจเหมือนกันว่า ไม่ได้หายใจ อันที่เราก็ยังหายใจอยู่นั่นเอง ซึ่งในตอนนี้มันไม่ได้ปรากฏแก่ตา มันปรากฏรู้ว่ากระทบที่ปลายจมูก ซึ่งในตอนนี้กายานุปัสสนาสติปัฏฐานมันก็เป็นธรรม ท่านจึงว่า เอโก ธัมโม เป็นธรรมอย่างเดียว แล้วเวทนานั้นเล่ามันก็เหมือนกัน มันเป็นสุขในชั้นแรกก็ลิงโลด มันเป็นทุกข์ชั้นแรกก็อึดอัด ไม่สบายกายไม่สบายใจ เป็นเฉยๆ มันยังไม่สุข มันยังไม่ทุกข์ ก็ให้รู้มันไว้ชั่วในขณะนั้น มันจะแปรเป็นสุขเป็นทุกข์ต่อไป ตกลงว่า เวทนานั้นมันก็คือสุขกับทุกข์ ซึ่งชั้นแรกๆ มันก็เป็นอย่าง เช่นว่าเรานั่งกรรมฐาน พอนั่งไปแรกๆ นั่งไปนานๆ มันก็ไม่มีอะไร จิตมันยังไม่สงบ มันให้รู้สึกเมื่อยหรือว่ารู้สึกปวดตามตัว นี่เป็นทุกขเวทนา แต่เมื่อทำไปอีกจนจิตสงบระงับ อันความรู้สึกที่เราไม่ได้จดจ่ออยู่ที่หัวเข่า ความรู้สึกเราไม่ได้จดจ่ออยู่ที่ตัวที่ตนของเรา ความรู้ไม่ได้จดจ่ออยู่ที่สะเอว ความรู้สึกมาอยู่ที่ความสงบ หรือว่าความเฉย ตอนนี้เองนั่งเท่าไรๆ มันก็ไม่เจ็บ มันก็ไม่ปวด ไม่เมื่อย อันความเจ็บ ความปวด ความเมื่อย มันหายไปหมด ไม่ใช่แต่ว่า จิตมันไม่ไปจดจ่อ มันไม่ไปเกาะอย่างนี้ มันก็เป็นธรรมะ พิจารณาจิตนี้ก็เหมือนกัน

ในเวลาที่จิตมันยังหยาบๆ มันก็รู้ว่าบัดนี้จิตเรานั้นยังมีราคะ บัดนี้จิตหายจากราคะ บัดนี้จิตมีโทสะ บัดนี้จิตหายจากโทสะ บัดนี้จิตกำลังหวง บัดนี้จิตหายจากความหวงเป็นต้น ครั้นเราเจริญไปๆ จิตมันก็สงบ มีความสงบเยือกเย็น อย่างคำบาลีที่ว่า เอโก นิภาวะ คือมีภาวะหนึ่งเป็นเอกผุดขึ้นในใจ ในขณะนี้นั้นเป็นธรรม มิใช่อย่างอื่น เพราะว่าจิตนี้มันสงบ ระงับธรรมะนั้นก็เหมือนกัน ก็คือเป็นธรรมตามนั้นที่ท่านได้อธิบายไว้ ญาติโยมก็ลองกำหนดพิจารณาดู ท่านว่าที่มันเป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น มันเป็นเวลาที่มันอยาก แต่ว่าพอมันละเอียดแล้วมันก็เป็นธรรม เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน มันเป็นเวทนาก็แต่ในเวลาที่มันหยาบ แต่พอมันละเอียดแล้วมันก็เป็นธรรม จิตตานุปัสสติสติปัฏฐาน มันเป็นจิตก็แต่ในเวลาที่มันหยาบ แต่พอมันละเอียดแล้วมันก็เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ลองพิจารณาดู สติปัฏฐานนี้นึกยาก กำหนดยาก และอธิบายก็ยาก พิจารณาก็ยาก แต่ว่าถ้าเราเจริญได้แล้วจะเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง เป็นพำนักอาศัย เราทำอะไรไม่ได้อย่างที่ตรัสไว้ในพระสูตรหรือที่ได้อธิบายไว้ เราหยิบขึ้นมาพิจารณาสักอย่างเดียว คือว่าเมื่อไปไหนก็ให้ไปด้วยสติปัฏฐานก่อนที่เราจะไปไหน เราก็นึกว่า วันนี้เราพาสติปัฏฐาน ๔ ไปด้วย คือ พากายไปด้วย พาเวทนา พาจิต พาธรรมไปด้วย กาย เวทนา จิต ธรรมนี้พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ใช่สัตว์ตัวตนเราเขา ไปไหนก็ไปด้วยให้ได้รับความรู้สึกว่า กายเราก็เป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน รู้สึกสุข ทุกข์ ก็เป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ชอบหรือไม่ชอบก็เป็นจิตตาปัสสนาสติปัฏฐาน คิดดีหรือคิดให้เป็น ก็เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน นึกอยู่เพียงเท่านี้ เรียกว่าเราได้เจริญสติปัฏฐานอย่างย่อๆ หรือเจริญสติปัฏฐานตามที่เรานึกได้

รู้สึกว่าจะแปรไป แต่ก็คงไม่ผิด เพราะฉะนั้นให้เรานึกอยู่เสมอๆ ว่า เราจะไปไหนก็ไปกับสติปัฏฐาน ถ้าเราไปสองคนกับคนใช้ ก็ให้คิดว่า เออนี่เราไปกับสติปัฏฐาน ๘ ของเรา คือ ของเรา ๔ และของคนอื่น ๔ ถ้าเรามีคนขับรถอีกคนหนึ่งเราก็นึกว่าวันนี้ในรถเรามีสติปัฏฐานอยู่ ๑๒ คือของเรา ๔ ของเด็ก ๔ ของคนขับรถอีก ๔ นึกอย่างนี้แล้วเจริญต่อไปว่า สติปัฏฐานนั้น พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงสอนให้เราพิจารณาแต่เพียงว่า มิใช่สัตว์ มิใช่บุคคลตัวตนเราเขา ถ้าเรานึกได้อย่างนี้ในเวลาที่ประสบอะไร จะทำให้เรานั้นโกรธ เราจะตั้งยั้งคิดขึ้นได้ คือ ไม่โกรธ เพราะถ้าโกรธมันก็โกรธสติปัฏฐาน เพราะทุกคนนั้นเป็นสติปัฏฐาน ถ้าเราโกรธสติปัฏฐานก็เป็นอันว่าเรานั้นโกรธพระพุทธเจ้าด้วย บาปหนักบาปหนา ใครบ้างจะโกรธพระพุทธเจ้า นอกจากพวกเดียรถี นิครนฯ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายไม่มีใครโกรธพระพุทธเจ้าเลย เพราะท่านว่าแต่ของดีเท่านั้น ของเสียท่านไม่ว่า ไม่สอนอะไรเราเลย เมื่อนึกถึงอย่างนี้ เราก็ได้ปัญญาขึ้น เราก็ไม่โกรธ เราคือสติปัฏฐาน คนอื่นก็คือสติปัฏฐาน ถ้าเราไปรักก็ไปรักสติปัฏฐานไม่ถูก เพราะพระพุทธเจ้าพระองค์รับสั่งว่า นั่นไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา ไปรักสติปัฏฐานทำไม ถ้าเราไปโกรธ ก็โกรธสติปัฏฐานไม่ได้อีก ไม่ใช่ไปโกรธแต่เฉพาะสติปัฏฐานเท่านั้น โกรธไปจนถึงโกรธพระพุทธเจ้าด้วย เพราะว่าสติปัฏฐานนี้ พระพุทธเจ้าท่านทรงแสดงไว้ ถ้าเราประพฤติปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ได้ชื่อว่ามีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง คนตกน้ำทะเลเพราะเรือแตก ต้องขึ้นเกาะขึ้นฝั่งได้ก็พ้นอันตราย คนที่อดอยากยากแค้น พอมีคนช่วยเหลือก็พ้นอันตราย อุปมาข้อนี้ฉันใด นักปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนาก็ฉันนั้น เมื่อใดนึกถึงพระธรรมของ

พระพุทธเจ้าได้ เมื่อนั้นก็จะได้ชื่อว่ามีเกาะเป็นที่พึ่งที่อาศัย เมื่อทำได้อย่างนี้ก็ได้จะชื่อว่า ได้ประพฤติตามพระพุทธภาษิต ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรัสไว้ว่า **ตสฺมา ติหานนฺท อตฺตทีปา วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณาติ** เพราะเหตุนั้นแล ดูก่อนอานนท์ พวกเราเธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง และอย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง ดังนี้ ประพฤติปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็จักเป็นไปเพื่อความเจริญงอกงามในธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกทิพาราตรีกาล ซึ่งมีนัยดังได้รับประทานวิสัชชนามา ขอยุติลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

พรหมณกถา กัณฑ์ที่ ๕

ตั้งนะโมฯ ๓ จบ

โย พฺราหฺมโณ พาหิตปาปธมฺโม น ขุหุํโก ติกฺขสาโว ยตตฺโต เวทนฺตคู วุสิตพฺรหฺม จริโย ธมฺเม น โส พฺรหฺมโณ พฺราหฺมวาทํ วเทยฺย ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกตีติ.

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณาศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระบรมศาสดา เพื่ออบรมสัมมาปฏิบัติอุดหนุนศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใสของท่านพุทธศาสนิกชนผู้นับถือคือพระพุทธศาสนาตามสมควรแก่เวลา พระอรหันต์นั้นท่านมีปฏิปทาก่อนแต่จะได้บรรลุมรรคผลนิพพานนั้นต่างกัน ไม่เหมือนกับการที่เราได้ศึกษาในทางโลก การศึกษาในทางโลกนั้น ถ้าถึงชั้นสูงสุดก็คือ เป็นปริญญาก็ต้องเรียนจากมหาวิทยาลัย เช่น ปริญญาชื่อนั้นมาจากมหาวิทยาลัยชื่อนั้น เป็นต้น แต่พระอริยสาวก พระอริยสาวิกาในพระพุทธศาสนานั้น ท่านศึกษาจากมหาวิทยาลัยแห่งชีวิตแห่งเดียว หรือมหาวิทยาลัยของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนแล้ว ท่านก็นำกลับไปขบคิดพิจารณาแล้วก็ปฏิบัติในขณะที่กิเลสของท่านยังมาก ท่านก็ยังไม่ได้สำเร็จ เมื่อใดกิเลสดับไปหมดไปด้วยกำลังแห่งการปฏิบัติ เมื่อนั้นท่านก็ได้สำเร็จเป็นอรหันต์ เหมือนกับดวงจันทร์ ซึ่งในขณะใดที่มีเมฆหมอกบดบัง ขณะนั้นก็ส่องแสงสว่างเต็มที่ไม่ได้ แต่ในขณะใดปราศจากเมฆหมอกบดบัง ขณะนั้นก็ส่องโลกให้สว่างไสวได้ฉันนั้น พระอรหันตขีณาสพในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อ

รวมความแล้วก็คือว่าท่านไม่มีกิเลส กิเลสทุกๆ ตัวไม่มีท่าน ท่านจึงเรียกว่าเป็นพระอรหันต์ พระโสดาบันละได้บางตัว บางตัวก็ยังมี ยังละไม่ได้ ราคะโทสะของท่านยังมีอยู่ แต่มันมีชนิดที่เรียกว่ามีอ่อนๆ พระสกาทาคามีท่านก็จะละได้เช่นเดียวกันกับพระโสดาบัน แต่ทำราคะโทสะโมหะนั้นให้เบาบางลง พระอนาคามีละราคะโทสะได้หมด พระอรหันต์ท่านละกิเลสได้ทุกอย่าง ท่านละได้หมด แสดงลักษณะพระอรหันต์ขีณาสพก็คือแสดงว่าท่านมีลักษณะอย่างนั้นๆ กล่าวด้วยการที่ได้มีกิเลสทั้งนั้น ดังพระพุทธอุทานที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นขิเปยทานเบื้องต้น แปลว่า พราหมณ์ผู้ใดลอยบาปธรรมเสียได้แล้ว ไม่มีกิเลสเป็นเหตุขู่ผู้อื่นว่า หึๆ อันเป็นคำหยาบไม่มีกิเลสเป็นเครื่องย้อมใจ ดุจน้ำฝาดมีตนอันสำรวมแล้ว จบไตรเพทอยู่จบพรหมจรรย์ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้นในโลกไหนๆ ควรเรียกตัวเองว่า เป็นพราหมณ์โดยธรรมะดังนี้ พระพุทธดำรัสนี้เป็นพุทธอุทาน ซึ่งเป็นพระวาจาที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งขึ้นด้วยทรงเบิกบานพระหฤทัย ที่มีเรื่องเล่าไว้ในพระสูตรว่า ขณะที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ภายใน ๗ วันนั้นพระพุทธเจ้าท่านประทับอยู่ ณ ภายใต้ร่มไม้ไทร ณ สถานที่ตรัสรู้นั้นเองและภายใน ๗ วันหลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าประทับบัลลังก์ คือ นั่งขัดสมาธิแบบเดียวกับที่เรานั่งกัมมฐานกันในบัดนี้ ทรงเสวยวิมุติสุขคือตามสุขที่พระองค์ได้พบ เพราะในพระหฤทัยของพระองค์นั้น พ้นจากกิเลสเมื่อพ้น ๗ วันแล้วทรงออกจากสมาธิในขณะที่ออกจากสมาธินั้น มีพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เข้าไปเฝ้าสนทนาปราศรัยอย่างที่ปัจจุบันนี้เรียกว่าสัมโมทนียกถา เพื่อให้เกิดการระลึกถึงซึ่งกันและกันแล้วก็ทูลถาม

พระพุทธเจ้าว่า คุณเช่นไรเรียกว่าเป็นพราหมณ์ ธรรมะอะไรบ้างที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ พระพุทธเจ้าพระองค์ไม่ได้ตรัสตอบแบบตรงๆ ว่าคนเช่นไรเป็นพราหมณ์ และพระองค์ ก็รับสั่งเป็นพุทธอุทาน แต่ก็แสดงข้อธรรมะที่ทำคนให้เป็นพราหมณ์สันนิษฐานว่า ในขณะนั้นทรงออกจากสมาธิใหม่ๆ พระองค์ยังทรงเบิกบานเอิบอิ่มในพระหฤทัย และเป็นขณะที่ยังไม่ได้ตกลงพระหฤทัยว่าจะประกาศพระพุทธศาสนา สอนประชาชน แต่ว่าเมื่อเกิดความเบิกบานพระหฤทัยขึ้นแล้ว ทรงเปล่งพระอุทานแสดงข้อธรรมะ คล้ายๆ กับวิทยุเมื่อสมัยเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เบิกบานใจว่าเรื่องได้สงบแล้ว เปล่งออกมาว่า หนักแผ่นดินๆ เป็นตัวอย่าง เพราะพระพุทธเจ้านั้นท่านไม่ได้สอนพราหมณ์นั้น แล้วก็ไม่ได้ตอบพราหมณ์นั้น แต่ว่าพระองค์ได้รับสั่งเป็นพระอุทาน คือพระพุทธอุทานนั้นก็เป็นตอบคำถามของพราหมณ์นั่นเอง อย่างที่ได้ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น และแปลเป็นภาษาไทยไปแล้วนั้น ในพระพุทธอุทานนั้น เราจะได้ใจความว่าพราหมณ์ผู้นั้นถามธรรมะที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสธรรมะที่ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์เหมือนกันคือ ๑. ลอยบาปธรรมเสียได้แล้ว ๒. ไม่มีกิเลสที่จะขู่ผู้อื่นด้วยคำหยาบ ๓. ปราศจากกิเลสเป็นประดุจน้ำฝาด ๔. สำรวมตน ๕. จบไตรเพศ ๖. อยู่จบพราหมณ์จรรย์ ๗. ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้น ตามลักษณะในพระพุทธอุทานนี้ เมื่อคิดในแนวปฏิบัติ ก็รวมอยู่ในคำที่ว่า ลอยบาปธรรมทั้งสิ้น เพราะว่าทุกอย่างเป็นบาปธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นจึงตรัสอย่างนี้ เพื่อที่จะแยกแยะให้ผู้ปฏิบัตินั้นได้เห็นว่า บาปธรรมนั้น คืออย่างไรบ้าง จึงน่าจะแปลหรือน่าจะหมายความ

ว่า ผู้ที่เป็นพราหมณ์ได้แก่ ผู้ที่มีบาปธรรมอันได้ลอยเสียแล้ว แล้วก็ละได้แล้ว คือไม่มีกิเลสขู่คนอื่นด้วยคำหยาบ ไม่มีกิเลสประดุจน้ำฝาด สำรวมตนดีแล้วจบไตรเพท อยู่จบพรหมจรรย์ ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้น นี่แหละเราเรียกว่าลอยบาป ญาติโยมที่ฟังธรรมคงจะนึกว่า หลายอย่างจำยาก หรืออาจจะนึกว่า บาปอะไรกันมันถึงได้มากมายก่ายกองอย่างนี้ บาปธรรมมิใช่มีเพียงเท่านี้ กิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปด นั่นแหละบาปธรรม ทั้งพันห้าและทั้งร้อยแปดนั่นแหละเป็นบาปธรรม แต่ก็ได้เคยแสดงไว้แล้วว่ากิเลสนี้มันเป็นญาติเป็นพี่น้องกัน หรือเขารวมเป็นกองทัพกัน โลภโกรธหลงเป็นแม่ทัพ โลภเป็นทัพหน้า โกรธก็เป็นทัพหลวง หลงเป็นทัพหลังคอยส่งเสบียง นอกจากนั้นก็เป็นพลรบทั้งนั้น แม่ทัพที่มันใหญ่ๆ ก็คือ มีอยู่ ๓ ตัว คือ โลภ โกรธ หลง หรือรักโกรธหลง บางแห่งท่านเรียกว่า ราคะ โทสะ โมหะ บางแห่งท่านเรียกว่า โลภะ โทสะ โมหะ โลภ โกรธ หลง ๓ ตัวนี้ จึงเรียกว่าอกุศลมูล แปลว่ารากเหง้าหรือมูลราก เป็นทางมาแห่งอกุศลธรรม ความชั่ว หรือบาปธรรมนั่นเอง ในศาสนาพราหมณ์ท่านลอยบาปท่านทำกันง่ายๆ คืออาบน้ำ เช่นอาบน้ำในตอนเช้า ก็สำรวมในใจเสียว่าบาปที่เราทำในตอนกลางคืนทั้งหมดนี้ ข้าพเจ้าก็ลอยเสียในตอนเช้า ถ้าอาบน้ำในตอนเย็น ก็ให้สำรวมใจว่า บาปที่เราทำในตอนกลางวันทั้งหมดนี้ข้าพเจ้าลอยเสียในตอนเย็น แต่ลอยบาปในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้ทำง่ายอย่างนั้น ท่านต้องปฏิบัติ ในเบื้องแรกๆ นั้นก็ต้องรู้ว่า กิเลสตัวไหนเป็นอย่างไร เช่นกิเลสเป็นเหตุให้ขู่ผู้อื่นด้วยคำหยาบ ถ้ามีกิเลสตัวนั้นเกิดขึ้นแล้วก็มักจะว่า เขาดุด่าว่าร้าย เสียดสี ทำให้เจ็บใจ นี่มันก็เป็นบาป ละ

กิเลสตัวนี้ได้แล้ว ก็เป็นอันลอยบาป แต่ว่าอยู่นิ่งๆ แล้วจะละกิเลสนี่มันทำไม่ได้ เราต้องอยู่เฉยๆ แล้วละไม่ได้ ไม่มีธรรมะประจำใจแล้ว ยิ่งแก่ตัวกิเลสมันก็ยิ่งมีมาก กิเลสมิใช่ว่ามันจะหมดไปเฉยๆ มันต้องลอย คือว่ามันต้องปฏิบัติ เพื่อที่จะกำจัดกิเลส กิเลสที่เป็นเหตุให้ขู่ผู้อื่น ดุผู้อื่นนั้นเห็นจะเป็นพวกโทสะ โกรธ อุปนาหะเข้าไปผูกโกรธไว้พวกเดียวกันทั้งนั้นโกรธ ประทุษร้าย ปองร้าย ผูกโกรธ การลอยก็ต้องลอยด้วยการเจริญเมตตา หลักการปฏิบัติท่านบอกเอาไว้อย่างนั้น กิเลสประดุจน้ำฝาดนั้นได้แก่ราคะความกำหนัด เพราะราคะนั้นมันย้อมใจ ท่านว่าเมื่อราคะเกิดขึ้นแล้ว ดวงใจของเรานี้นั้น มันเหมือนกับน้ำที่เขาไปผสมกับสีทำให้เห็นผิดเป็นชอบ น้ำที่ใสสะอาดตามปกตินั้น มองดูเงาหน้าก็เห็นใบหน้า เมื่อเราหยดสีผสมลงไป สีเขียวสีแดงสีดำหรือสีอะไรก็ได้ พอเราหยอดสีลงไปแล้ว น้ำนั้นขุ่นมองไม่เห็นเงาหน้า เพราะฉะนั้นจึงมีคำว่า วิราคาวิมุจจติ เพราะปราศจากการย้อม คือย้อมไม่ติด จึงจะหลุดพ้น ให้ลอยด้วยเจริญในอสุภะเพราะว่าราคะนั้นมันเกิดขึ้นด้วยเรื่องของความสวยความงามทั้งสิ้น ท่านให้นึกตรงกันข้าม ให้ใจนั้นเชื่อว่า ไม่สวย ไม่งาม สกปรก โสโครก ปฏิกูล แล้วแต่เราจะนึกเอา ราคะทั้งหลายมันก็จะเบาไป เรื่องอื่นๆ ก็ต้องนึกเช่นเดียวกัน เวลาที่เราพลัดพรากจากของรักของชอบ สิ่งของที่เรามีอยู่แล้วมันหายไป มันก็จะเกิดความเสียดาย ก็ให้เรามานึกเสียว่า มันไม่สวยไม่งาม ไม่เที่ยง เป็นอนิจจัง ไม่ได้แน่ไม่ได้นอน ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ตั้งแต่ตั้งโลกกันมาเลยทีเดียว ไม่เห็นว่าของใครมันจะอยู่แน่อยู่นอน ตัวเองผสมผเส สิ่งของเต็มบ้านเต็มเรือน เต็มกุฏิ รกที่สุด ตัวเองละไปแล้วเป็น

ของคนอื่นทั้งหมด ถ้าลูกหลานมีกตัญญูกตเวทีหน่อย เขาก็จะทำบุญให้มากหน่อย ถ้าลูกหลานมันขาดความกตัญญูกตเวที เต็มไปด้วยโลภะเจตนา มันก็ทำไม่ค่อยจะเต็มใจ นึกไปนึกมา ความเสียดายก็จะได้หายไป เป็นอันว่าเรานั้นได้ลอยกิเลสตัวรักตัวเสียดายไปเสียได้ ยะตัตโต สำรวมตน ก็คือว่ามีศีล เวทันตะคู อยู่จนไตรเพท ไตรเพทของพราหมณ์นั้น มีอย่างไรไม่ได้ตรัสหมายไว้ ในพระบาลีนี้เป็นแต่ว่าพระองค์ไว้เพียงให้คลายๆ กัน ตรัสหมายไตรเพทในพระพุทธศาสนา คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคผลนิพพาน กิเลสดับหมดไป จัดว่าจนไตรเพท อยู่จบพรหมจรรย์ อย่างเราพุทธศาสนิกชน ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ตั้งใจปฏิบัติรักษาโดยเคร่งครัด ที่เราเรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์กันนั่นแหละ เช่น เว้นการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดปด เว้นจากการดื่มสุราเมรัย นี่ก็เป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง ภิกษุสามเณรสำรวมในศีลของภิษุสามเณร ก็ประพฤติพรหมจรรย์ อยู่พรหมจรรย์ แต่ว่ามันยังไม่จบ คล้ายๆ กับนักเรียน เด็กเรียนยังไม่จบ แต่ว่าพระอรหันต์นั้นท่านจบแล้ว อันคำว่าอยู่จบพรหมจรรย์นั้นก็คือว่า ไม่ต้องประพฤติอย่างนี้อีกต่อไป ไม่ต้องรักษาศีล เพราะศีลนั้นมันรักษาท่านแล้ว อย่างเราพุทธศาสนิกชนนี้ต้องทำ ๓ อย่างคือ ถือศีล รักษาศีล แล้วก็ศีลรักษา ถือศีลตัวอย่างเมื่อตะกี้นี้ญาติโยมรับศีลแล้วที่เรียกว่า ถือศีล สมาทานศีล ครั้นสมาทานศีลไปแล้วก็ต้องระวังเพราะว่า ๗ วันเราสมาทานศีลกันครั้งหนึ่ง อาจจะพลั้งเผลออาจประพฤติล่วงศีล อย่างนี้เราเรียกกันว่า รักษาศีล ครั้นรักษาจนเคยจนคุ้นอย่างเดียวกับพระรักษาปาฏิโมกขสังวรศีลจนคุ้น พอนึกจะทำอะไร

ที่ผิด สติก็เตือนว่าจะผิดศีลพระวินัย นึกได้อย่างนี้แล้วก็ไม่ทำจนใจมันคุ้นกับศีล อย่างนี้เราเรียกกันว่า ศีลรักษา แต่ยังไม่จัดว่าอยู่จบพรหมจรรย์แล้วไม่ต้องทำอะไรเติมอีก ศีลของท่านก็เป็นอริยกันตศีล ศีลที่พระอริยเจ้าพอใจเป็นศีลที่บริสุทธิ์ จัดว่าอยู่จบพรหมจรรย์ กิเลสเป็นเครื่องฟูใจของท่านก็ไม่มี กิเลสเครื่องฟูใจมี ๕ คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ในกิเลส ๕ ตัวนี้ลอยตัวใดตัวหนึ่งได้แล้ว มันลอยไปหมด เพราะว่าราคะเป็นแม่ทัพ ถ้าเราฆ่าตัวแม่ทัพได้ ไอ้ตัวอื่นนี้มันก็แพ้หมด เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ก็เรียกว่า พาหิตปาปธัมฺโม มีบาปธรรมอันลอยเสียแล้ว คือลอยกิเลสนั่นเอง ละกิเลสนั่นเอง พระอรหันต์ขีณาสพที่ท่านไม่มีกิเลส ไม่มีอาสวะ จิตใจของท่านบริสุทธิ์ สะอาดปราศจากเครื่องเศร้าหมอง อย่างที่นางจุลลสุภัททาท่านสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกว่ากายกรรมของท่านเหล่านั้นสะอาด วจีกรรมไม่มัวหมอง มโนกรรมบริสุทธิ์ นี่เป็นลักษณะของพระอรหันตขีณาสพในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นท่านสาธุชนทั้งหลาย เมื่อได้กำหนดพิจารณาแล้ว ก็ลองนำไปปฏิบัติหัดลอยบาปกันเสียบ้าง ลอยได้บ้าง ลอยไม่ได้บ้าง มันก็ยังดีกว่าว่าเราไม่ได้ลอยเสียเลย คือปฏิบัติฝึกหัดละ นึกอะไรไม่ออกเวลาราคะ ความกำหนัด หรือความเสียดายเกิดขึ้น ก็ห้ามใจอย่าให้เสียดาย เวลาโทสะเกิดขึ้น ความโกรธเกิดขึ้นก็ห้ามใจไว้ว่าอย่าโกรธ เป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้าเราต้องไม่โกรธ พระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครู ท่านไม่โกรธใครเหล่านี้เป็นต้น กิเลสมันก็จะดับดับชั่วคราว ก็ยังได้ความโปร่งใจ มันเหมือนกับว่าเมื่อเรารู้สึกว่า เนื้อตัวไม่สะอาดเหนะหนะด้วยเหงื่อไคลเราก็ไปอาบน้ำ แล้วเราก็ได้รับความเบา

กายและสบายใจฉะนั้น แต่ว่าเมื่ออยู่ไปๆ มันก็เหนอะหนะ มันก็ต้องอาบน้ำกันอีก การที่เราปฏิบัติธรรมะ มันก็หมั่นทำเช่นเดียวกัน ฉะนั้นเราเป็นปุถุชน ก็ต้องลอยบาปด้วยวิธีนั้น เมื่อมีกิเลสขึ้นก็จับมันลอยน้ำเสีย มีขึ้นอีกก็ลอยอีก อย่าได้ปล่อยให้เผลอ อย่าให้มันต่ำ อย่าให้กิเลสมันเข้าไปครอบงำ เพียงเท่านี้ก็จะได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ซึ่งมีอรรถาธิบายดังได้แสดงมาในเรื่องของการลอยบาป ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ทิฏฐุมัตตาทิกกถา กัณฑ์ที่ ๖

ตั้งนะโมฯ ๓ จบ

ตสฺมา ติหเต พาหิย เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ทิฏฺเฐ ทิฏฺฐมตฺตํ สุตฺเต สุตฺตมตฺตํ วุตฺเต วุตฺตมตฺตํ วิญฺญาเณ วิญฺญาณมตฺตํ ภวิสฺสตีติ

ณ บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณาศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาพระบรมศาสดา เพื่อเป็นอุปการะแก่ผู้มาปฏิบัติ คือ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ท่านสาธุชนที่ได้สดับได้เข้าใจในวิธีปฏิบัติ ที่จะดำเนินไปถึงผลอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา ธรรมะที่จะได้บรรยายต่อไปนี้เป็นพระพุทธดำรัสที่พระองค์ตรัสไว้แก่พระพาหิยทารุจิริยะ ซึ่งมีเรื่องรับรองในพระบาลีว่า ท่านพาหิยะทารุจิริยะนั้นมีความเลื่อมใส เพราะได้ทราบพระคุณสมบัติของสมเด็จพระบรมศาสดานั้นแผ่ไป จึงได้เข้าไปหาพระภิกษุถามถึงพระพุทธเจ้า พระภิกษุจึงแจ้งให้ทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเดี๋ยวนี้ประทับอยู่เมืองสาวัตถี เธอจึงได้ลาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเผอิญไปพบกับพระผู้มีพระภาคเจ้าที่กำลังเสด็จบิณฑบาตอยู่ ณ กรุงสาวัตถีด้วยความปลาบปลื้มใจพอใจที่ได้เห็นพระองค์ ซึ่งน่าเลื่อมใส มีพระอาการสงบระงับ แสดงว่าได้ทรงฝึกหัดมาเป็นอย่างดี ทรงสำรวมระวังกิริยาเป็นอย่างดียิ่ง จึงเข้าไปเฝ้าทูลถามขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงธรรม เพื่อประโยชน์ตนเพื่อความสุขแก่ตน พระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิเสธว่า บัดนี้ไม่เป็นเวลาสมควรจะแสดงธรรม เพราะเป็นเวลาที่เสด็จเที่ยวบิณฑบาตอยู่ ท่านพาหิยะก็ได้อ้อนวอนอีกเป็นครั้งที่ ๒ แต่ใน

ครั้งที่ ๓ ก็ได้อ้างถึงเหตุผลที่ว่า ไม่รู้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ดี ตนเองก็ดี จะมีอันตรายกับชีวิต ล่วงไปเสียเมื่อไหร่ประมาทไม่ได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า พาหิยะเป็นผู้ที่หนักแน่น มั่นคง จึงได้ทรงเตือนเป็นพุทธโอวาทแก่ท่านพาหิยะตามคำบาลีพระพุทธดำรัส อันยกขึ้นไว้เป็นขิเขปบทเบื้องต้น ซึ่งแปลได้เป็นเนื้อความว่า เพราะเหตุนี้แล พาหิยะเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า ได้เห็นก็สักแต่ได้เห็น ได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยิน ได้ทราบก็สักแต่ว่าได้ทราบ ได้รู้ก็สักว่าแต่ได้รู้ แล้วตรัสต่อไปว่า เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ ตัวเธอก็จักไม่มี เมื่อตัวเธอไม่มี โลกนี้ก็ไม่มี โลกหน้าก็ไม่มี ในระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส นั่นแลเป็นที่สุดแห่งทุกข์ ท่านพาหิยะเมื่อได้สดับพระดำรัสเพียงเท่านั้นแล้วติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ กำลังตามเสด็จในที่ทรงบิณฑบาตอยู่นั่นเอง จิตของท่านพาหิยะก็พ้นจากอาสวะ เป็นพระอรหันต์ขีณาสพในพระพุทธศาสนา ออกจากพระพุทธเจ้าแล้วก็ไปตระเตรียมบริขารเพื่อจะบวช เพราะธรรมดาว่าพระอรหันต์ เมื่อครองเพศฆราวาสอยู่ก็จะต้องบวชเสียเร็วๆ ถ้าไม่ทำเช่นนั้นก็มักจะนิพพาน ท่านพระพาหิยะได้กำลังเดินทางไป ถูกโครุ่นตัวหนึ่งมีลูกขวิดถึงชีวิต คือ นิพพาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงทราบ พระองค์ก็ได้ตรัสให้เหล่าพระภิกษุจัดการปลงศพของท่านพาหิยะ และเมื่อจัดการเผาศพเสร็จแล้ว ให้ทำเจดีย์ไว้เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุ เมื่อพระภิกษุจัดการตามรับสั่งเสร็จแล้ว ก็ได้พากันเข้าเฝ้าแล้วทูลถามพระพุทธองค์ว่าสัมปรายภพของท่านพาหิยะนั้นเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่าท่านพาหิยะนั้นท่านเป็นบัณฑิต จิตได้หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเป็นพระอรหันต์นิพพานแล้ว ดังนี้ นี่เป็นเนื้อความตามที่ท่านได้กล่าวไว้ในบาลีพุทธ

อุทยาน ตามเนื้อความนี้เป็นอันได้ความว่า พระพาหิยทารุจิริยะยังไม่ได้บวชแล้วก็ยังเป็นคฤหัสถ์ แต่ได้เป็นอรหันต์ ผู้สิ้นกิเลสอันเป็นพระอริยบุคคลนั้น ถ้าเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีนั้น ยังครองเพศเป็นคฤหัสถ์ก็มี พระโสดาบัน เช่น นางวิสาขาอุบาสิกาเป็นต้น แต่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์นั้นตามธรรมดานิยมท่านต้องบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพราะว่าคฤหัสถ์นั้นเป็นเพศต่ำ ไม่ควรที่จะทรงอรหันตคุณ พระภิกษุสงฆ์เป็นอุดมเพศ คือเพศสูง เพราะฉะนั้น เมื่อคฤหัสถ์สำเร็จเป็นพระอรหันต์จึงต้องบวช ท่านว่า นี่เป็นธรรมดานิยม พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงยกย่องเพศพระภิกษุว่าเป็นเพศที่สูง พระโสดาบัน พระสกทามีพระอนาคามี พระอรหันต์ที่ยังไม่ได้บวชต้องไหว้ต้องกราบต้องแสดงความเคารพพระสงฆ์ปุถุชนแม้บวชในวันนี้ พระโสดาบัน พระสกทามีพระอนาคามี ท่านเหล่านั้นที่เป็นพระภิกษุด้วยกัน ยังต้องกราบไหว้แสดงความเคารพ พระภิกษุที่มีพรรษาแก่กว่าตนแม้เป็นปุถุชน เพศพระสงฆ์เป็นอุดมเพศ แต่คำว่าพระอริยบุคคลนั้น เรียกทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิตคือทั้งผู้บวชและผู้ไม่บวช อย่างนางวิสาขามหาอุบาสิกา เธอก็ถูกเรียกว่าพระอริยบุคคล เพราะท่านเป็นพระโสดาบัน พระอานนท์ก็เป็นพระโสดาบันด้วย บวชเป็นพระภิกษุนั้นด้วย เราก็เรียกท่านว่าพระอริยบุคคลเพราะฉะนั้นคำว่า ภควโต สาวกสังโฆ สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น หมายถึงผู้ที่ทรงเพศเป็นพระ หมายถึงผู้บวชในพระพุทธศาสนา แต่ผู้ที่ได้บรรลุคุณธรรมพิเศษ ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ยังพระสงฆ์เราๆปัจจุบันนี้ เป็นพระสงฆ์ปุถุชน เป็นพระสงฆ์ตามพระวินัยจะเรียกว่าสาวกสงฆ์นั้นไม่ได้ แต่เรียกว่าภิกษุสงฆ์ หรือบรรพชิตสงฆ์ คำว่าสาวกสาวิกานั้น

หมายเอาผู้ที่บรรลุคุณธรรม ท่านพาหิยทารุจิริยะไม่ทันได้บวชนิพพานเสียก่อน ด้วยอุบัติเหตุซึ่งถูกโคแม่ลูกอ่อนขวิด ท่านก็เป็นพระ คือเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงแล้ว ท่านตายก็เรียกว่าท่านนิพพาน เพราะท่านดับขันธ์กิเลสอาสวะได้หมด พระพาหิยะทารุจิริยะได้เห็นความเป็นพระอรหันต์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเวลาที่เสด็จบิณฑบาตอยู่ ท่านได้สรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าว่า ปสาทิกํ น่าเลื่อมใส ปสาทนียํ เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส สงฺวตฺตินฺทฺริยํ มีอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำรวมแล้ว มีหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียบร้อยสมกับเป็นนักพรต อุตฺตมทมถสมตฺถํ อนุปตฺตํ บรรลุถึงความทรมานแล้ว ความสงบระงับอย่างยิ่ง คุตฺตํ ทรงคุ้มครองพระองค์ สุสํวุตฺตํ ทรงสำรวมระวังพระองค์เป็นอย่างดี นาคํ ประเสริฐ นี่เป็นคุณลักษณะในพระพุทธเจ้าที่ท่านพาหิยทารุจิริยะได้พบได้เห็น ท่านเห็นแล้วท่านก็มุ่งเข้าไปเฝ้า เกรงว่าถ้าพระพุทธเจ้านิพพานเสีย ท่านก็จะไม่ได้พบอีก หรือว่าถ้าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ตัวของท่านพาหิยะเองถึงแก่ชีวิตเสียท่านก็ไม่ได้สมบัติไม่ได้ของดีจากพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น การที่ท่านเข้าไปหาพระพุทธเจ้าในเวลาที่พระองค์บิณฑบาตแล้วอ้อนวอนให้ทรงแสดงธรรมนั้น เราจะเรียกว่า ไม่รู้จักกาลเวลานั้นไม่ได้ กาลัญฺญู ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา เป็นสับปุริสธรรม ถ้าเรามองเผินๆ พระพาหิยทารุจิยะไม่รู้จักกาลเวลาพระพุทธเจ้ากำลังเสด็จบิณฑบาตอยู่ยังให้แสดงธรรม แต่เหตุผลของท่านเพียงพอ ท่านว่าถ้าท่านตายเสียก็ไม่ได้ของดีจากพระพุทธเจ้า และก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ ออกจากพระพุทธเจ้าไปยังไม่ถึงบ้าน ยังไม่ได้บาตรจีวรเลยต้องนิพพานเสียในกลางทาง นี่เหตุของท่านสมควร เพราะฉะนั้น

ท่านจึงกาลญฺญู รู้จักกาลเวลา อันตรายของชีวิตนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็เป็นพระสัพพัญฺญูที่ตรัสปฏิเสธในครั้งแรกและในครั้งที่สองว่า อกาโล โข พาหิยะ ดูกรพาหิยะบัดนี้เป็นการที่ไม่สมควร ก็เพื่อที่จะยังภูมิปัญญาหรือฉันทะ อุตสาหะของพาหิยะว่าสูงต่ำอย่างไร พอพาหิยะอ้างว่า ถ้าข้าพระองค์ตายเสีย ข้าพระองค์ก็จักไม่ได้ของดีจากพระองค์ พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเห็นว่า ภูมิปัญญาของพาหิยะนั้นสูง สมควรแก่ธรรมปฏิบัติชั้นสูงขึ้นไป จึงได้โปรดทรงแสดงธรรมพระอรหันตคุณ คุณคือความเป็นพระอรหันต์ ที่ท่านพาหิยะเห็นจากพระพุทธเจ้าคือ ปาสาทิกํ น่าเลื่อมใส ปสาทนียํ เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส สวํตฺตินฺทฺริยํ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันสำรวมแล้ว อุตฺตมทมถสมตตถํ ทรมานพระองค์สงบอย่างยิ่งอย่างสูง คุตฺตํ ทรงคุ้มครองตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สุสํวุตฺตํ ทรงสำรวมระวังเป็นอย่างดี นาคํ ประเสริฐ พระพุทธเจ้าก็เลยตรัสว่า **อหํ นาโค ว สงฺคาเม จาปาโต ปตีตํสรํ อติกฺวากฺยํ ติติกฺขิสฺสํ ทุสฺสีโลหิพหุชฺชโนติ** ซึ่งแปลว่า เราอดทนต่อความก้าวร้าวล่วงเกินของคนอื่นเป็นอย่างยิ่ง เหมือนช้างอดทนต่อลูกศรที่ถูกยิงในสงครามฉะนั้น เพราะคนเรามีจำนวนมากนั้น เป็นผู้ทุศีลซึ่งในที่นี้ พระองค์เปรียบกับพระองค์ว่าเหมือนพญาช้าง นาโค แปลว่า พญาช้าง บางทีเป็นชื่อของงู แปลว่าพญานาค หากเป็นชื่อของงูหมายเอาพญางู คือเป็นพญานาคงูใหญ่ เป็นหัวหน้างูทั้งหมด ส่วนนาโคที่ชื่อของช้างก็หมายถึงช้างใหญ่ หรือพญาช้างที่เป็นราชพาหนะของพระราชา ซึ่งโบราณบัญฑิตได้นำมาถวายพระนามพระพุทธเจ้าว่า นาคะ ซึ่งแปลกันว่าเป็นผู้ประเสริฐ อรรถกถาท่านแก้ว่า นาคํ กโรตีติ นาโค ผู้ใดกระทำซึ่งความประเสริฐ ผู้นั้นชื่อว่านาคะ คือผู้ประเสริฐ

ผู้ที่เป็นพระอรหันต์นั้น น่าเลื่อมใส เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียบร้อยสำรวมดี มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นปกติสมกับเป็นนักพรตทรมานกายวาจาใจ มีกายวาจาใจสงบระงับเป็นอย่างดี ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้วิปริต หรือสมบูรณ์เต็มไปด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อันเป็นอินทรียธรรม ซึ่งเป็นผู้ประเสริฐ แต่ท่านว่า ผู้ที่จะปฏิบัติดำเนินไปสู่ทางพระนิพพานนั้น ท่านว่าไว้อย่างนี้ ภิกษุผู้จะบำเพ็ญปฏิปทาเพื่อไปสู่นิพพาน ต้องละความคด ความโกง มีคดทางกายเป็นต้น ไม่ได้แล้ว ไม่บอดต้องเป็นเหมือนไม่บอด ไม่หนวกต้องเป็นเหมือนหนวก ไม่ใบ้ต้องเป็นเหมือนใบ้ ท่านว่าเอาไว้แค่นี้ คือว่าภิกษุหรือใครก็ตามที่จะเป็นผู้นำปฏิบัติเพื่อถึงพระนิพพานนั้น ต้องซื่อตรง ไม่คด ไม่บอดก็ทำให้เหมือนกับคนตาบอด ไม่ใบ้ก็ทำให้เหมือนคนใบ้ ไม่หนวกก็ทำให้เหมือนคนหนวก ทำเพื่อที่จะปฏิบัติเท่านั้น ไม่ใช่ว่าแกล้งทำ ซึ่งเราโดยมากนี้เรามักจะเป็นคนตาบอดสอดตาเห็น คนหูผึ่งนี้พูดไม่ค่อยจะได้ยิน ถ้าเรานินทาท่านได้ยิน ไม่ตึงจริง แต่ถ้าพูดงานแล้วไม่ค่อยจะได้ยิน เพราะฉะนั้นจึงทำยาก ทำบอด ทำใบ้ ทำหนวก ก็หมายความว่า อย่าเห็น อย่าพูด อย่าต้องการรู้ อย่าต้องการฟัง ให้สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี่เอง แต่ว่าไม่ได้ทำง่ายๆ ถึงกระนั้นเราก็ต้องทำ ข้อสำคัญอย่างที่สุดในเบื้องต้นคือว่า ต้องละความคด มีคดทางกายเป็นต้น ท่านอธิบายในอรรถกถาว่า มือของเรานั้นห้านิ้ว เหยียดให้ตรง แบมือหย่อนลงไปในภาชนะข้าวต้ม ข้าวต้มที่ไม่ร้อนแล้วก็ยกขึ้น ข้าวต้มไม่ติดมาในมือ แต่ถ้าว่าเราหย่อนลงไปแล้วเรางอมือแล้วยกขึ้น ข้าวต้มมันก็จะติดมาในมือ ซึ่งโดยมากเราจะคิดอย่างนั้น ท่านจึงห้ามว่า ให้ลดความคดกายเป็นต้นเสียก่อน ในเรื่องของชาดกก็มี

คือที่บำเพ็ญพรต ดาบส ท่านชอบฉันเนื้อ วันหนึ่งไปเห็นโคธา โคธาถ้าแปลเป็นไทยท่านก็แปลว่าเหี้ย มันอยู่ที่จอมปลวก ท่านก็ไปบำเพ็ญพรตอยู่ในที่นั้น นั่งหลับตาภาวนาใช้ผ้าคลุมศีรษะจนเหี้ยไว้ใจ พอเผลอก็เปิดช่องตีเหี้ยนั้นเพื่อจะเอามาแกงกิน แต่พลาดไปจนเหี้ยได้ตำหนิว่า ท่านขัดเกลาแต่ข้างนอก ข้างในท่านยังรกรุงรังดังนี้ ในครั้งพุทธกาลมีพระบางรูปเมื่อบวชแล้วไม่ทำอะไรเลย ปฏิบัติก็ไม่ปฏิบัติแต่ทำเคร่ง ทำว่าหายตัวได้ เห็นว่าเป็นพระอรหันต์มีคนนิยมนับถือมาก มีหน้ามีตา สมบูรณ์ด้วยปัจจัยลาภ ตัวไม่ได้ปฏิบัติ ไม่มีความรู้ เทศน์ก็ไม่เป็น สอนเขาก็ไม่ได้ ประพฤติก็ไม่ได้ แต่ก็ทำเคร่ง ทำว่าหายตัวได้ เจาะพื้นไว้แล้ว เอาตุ่มใหญ่ๆ ไปตั้งไว้ข้างล่างทำฝาปิดมิดชิดเรียบร้อย มานั่งอยู่ใกล้ๆ มองไปไกลๆ เห็นคนมา พอเขาเข้ามาใกล้ๆ ไม่เห็นเสียแล้ว เพราะเปิดฝาแล้วลงตุ่ม ใครสังเกตไม่ได้ และก็มีลูกศิษย์ทำทีเป็นหน้าม้า เมื่อคนเขาถามว่าพ่อหนู หลวงพ่ออยู่นี่ไปไหนเสีย ฉันยกสำรับมาเมื่อกี้ท่านนั่งอยู่นี่ ท่านหายไปไหนละ หน้าม้านั้นก็ตอบไปว่าท่านไม่รู้บ้างเหรอ หลวงพ่อท่านหายตัวเก่ง บางทีทำสำรับมาวางไว้หน้าเสร็จแล้ว พอไปหยิบของกลับมาจะไปประเคนท่านก็หายไปเสียแล้ว หาตัวไม่พบ คนก็เลยฮือฮานิยมนับถือ เพราะพระเหล่านั้นถ้าปฏิบัติดีจนดำดินได้ หรือบินไปบนอากาศ ล่องหนหายตัวได้แล้ว คนก็นิยมนับถือว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรม อย่างเรื่องที่เล่ามานี้ท่านเรียกว่าพระอรหันต์ตุ่ม พระพุทธเจ้าพระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า ผู้ที่ยังบำเพ็ญปฏิบัติจนบรรลุพระนิพพานนั้น มันต้องละกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต แล้วถ้าไม่บอดก็เป็นคนบอด คืออย่าอยากดูอะไรตั้งใจที่จะศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติเป็นพระเป็นเณร เป็นอุบาสก อุบาสิกา ความอยากนั้นทุกคนมันยังมี เพราะ

กิเลสมันมีแต่อย่าอยากดู อย่าเห็น ความจริงอยากรู้ทุกคน เด็กผู้ใหญ่ก็อยาก เพราะกิเลสมันมี แต่ว่าต้องอดกลั้นไว้ ไม่ดู ไม่เห็น ไม่ฟัง ไม่ใบ้ก็ทำเหมือนใบ้ พูดต้องสำรวมระวัง ไม่หนวกก็ให้เหมือนหนวก ไม่ต้องการได้ยินอะไร ประพฤติปฏิบัติธรรมะไป นิพพานจริงไม่ได้ อาจจะได้นิพพานชั่วคราว ชั่วขณะ ที่เราเรียกกันว่า ตะทังคนิพพาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พระองค์ตักเตือนพระหิยะว่าถ้าได้เห็น ก็สักแต่ว่าได้เห็น อย่าเก็บมาคิดมานึก ได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยิน อย่าได้เก็บมาคิดมานึก ได้ทราบก็สักแต่ว่าได้ทราบ อย่าเก็บมานึกมาคิด รู้แล้วก็แล้วกันไป ทำได้อย่างนี้ ตัวตนก็จะไม่มี ตัวเธอก็จะไม่มี โลกนี้ก็จักไม่มี โลกหน้าก็ไม่มี ระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี เอเสวันฺโต ทุกขัสสะ นั่นเป็นที่สุดแห่งทุกข์ ซึ่งมีอรรถาธิบายดังได้บรรยายมา ขอยุติพระธรรมเทศนาในเรื่องว่า สักแต่ว่าประสบแต่เพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ระเบียบปฏิบัติวัดบางขวาง
ว่าด้วยการพักอาศัย การศึกษา และการปฏิบัติงาน
พุทธศักราช ๒๕๓๘

โดยที่เห็นว่าเป็นการสมควรวางระเบียบปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสามเณรวัดบางขวาง ในส่วนที่เกี่ยวกับการพักอาศัยและการศึกษา เพื่อให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเจริญก้าวหน้าขึ้น

อาศัยมติที่ประชุมสงฆ์วัดบางขวาง เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๘ จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้ เรียกว่า **"ระเบียบปฏิบัติวัดบางขวาง ว่าด้วยการพักอาศัย การศึกษา และการปฏิบัติงาน พุทธศักราช ๒๕๓๘"**

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓ หากมีระเบียบใดที่เคยประกาศใช้ แต่ขัดกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ ๔ ในระเบียบนี้

๔.๑ การพักอาศัย หมายถึง **การอยู่จำในกุฏิ หรือในที่พักอื่นใดทั้งสิ้นที่อยู่ในเขตวัดบางขวาง ตั้งแต่ระยะเวลา ๗ วันขึ้นไป ยกเว้นอาคันตุกภิกษุ**

๔.๒ การศึกษาหมายถึง **การเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ต่างๆ ทั้งพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี แผนกสามัญศึกษา อุดมศึกษา และความรู้ความสามารถทุกชนิด ที่จะได้มาจากการเล่าเรียน ฝึกอบรม ทั้งภายในและภายนอกวัดบางขวาง**

๔.๓ การปฏิบัติงาน หมายถึง **การทำงาน ที่เจ้าอาวาสวัดบางขวาง หรือคณะสงฆ์วัดบางขวางแต่งตั้งหรือมอบหมายให้ทำ หรือผู้ที่เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ของวัดบางขวางแต่งตั้งหรือมอบหมายให้มีอำนาจในการนั้นๆ มอบหมายหรือสั่งให้ทำ**

ข้อ ๕ ให้เจ้าอาวาสวัดบางขวาง หรือผู้ที่เจ้าอาวาสวัดบางขวางมอบหมายเป็นผู้รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

หมวดที่ ๑
การพักอาศัย

ข้อ ๖ พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องมีศีลสามัญญตา

ข้อ ๗ พระภิกษุสามเณรทุกรูป ต้องดูแลที่พักอาศัยของตนให้สะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ

ข้อ ๘ พระภิกษุสามเณรผู้ที่ได้รับให้ดูแลความเรียบร้อย (หัวหน้ากุฏิ) ในแต่ละกุฏิหรือที่พักอื่นๆ ภายในวัดทุกชนิด ต้องรับผิดชอบดูแลความเรียบร้อยของพระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด และผู้ที่พักอาศัยอยู่ด้วยและต้องให้ความร่วมมือแก่ทางวัดเกี่ยวกับรายละเอียดทุกอย่างของสมาชิกทั้งหมดที่พักอาศัยอยู่ด้วยกันนั้น

ข้อ ๙ พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องให้ความเคารพเชื่อฟังหัวหน้ากุฏิที่ตนพักอยู่ด้วย และพระเถระในวัดทุกรูป

ข้อ ๑๐ พระภิกษุสามเณรทุกรูป ต้องให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในกิจกรรมที่วัดจัดขึ้นทุกครั้ง

ข้อ ๑๑ พระภิกษุสามเณรทุกรูป เมื่อจะออกนอกบริเวณวัด ตั้งแต่ ๒ วันขึ้นไป จะต้องบอกลาเจ้าอาวาส หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสก่อน และต้องเรียนให้ทราบทุกครั้งหลังจากกลับมาแล้ว เว้นไว้แต่ได้รับข้อยกเว้นตามพระวินัยบัญญัติ

ข้อ ๑๒ พระภิกษุสามเณรทุกรูปที่ขอเข้ามาพักอาศัยในวัด จะต้องซ้อมสวดมนต์ในบทที่กำหนดไว้ให้ผ่านก่อน จึงจะได้รับเข้าอยู่ในสังกัดวัด โดยต้องขอเข้าซ้อมสวดมนต์กับผู้ที่เจ้าอาวาสแตงตั้งมอบหมาย และถ้าซ้อมสวดมนต์ไม่ผ่านภายในระยะเวลา ๒ ปี จะถูกเสนอชื่อต่อประชุมสงฆ์เพื่อพิจารณาให้ออกจากวัด ยกเว้นพระภิกษุที่เป็นเถระ บทสวดมนต์ที่กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

๑๒.๑ นมการสิทฺธิคาถา (โย จกฺขุมาฯ)

๑๒.๒ สมฺพุทฺเธ (สมฺพุทฺเธ อฏฺฐวีสญฺจฯ)

๑๒.๓ นโมการอฏฺฐกคาถา (นโม อรหโตฯ)

๑๒.๔ มงฺคลสุตฺตคาถา (อเสวนา จฯ)

๑๒.๕ รตนสุตฺตคาถา (ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํฯ)

๑๒.๖ กรณียเมตฺตสุตฺตคาถา (กรณียมตฺถกุสเลนฯ)

๑๒.๗ ขนฺธปริตฺตคาถา (วิรูปกฺเข หิ เมฯ)

๑๒.๘ ไมรปริตฺตคาถา (อุเทตยญฺจกฺขุมาฯ)

๑๒.๑๐ อาฏานาฏิยปริตฺตคาถา (วิปสฺสิสฺส นมตฺถุฯ)

๑๒.๑๑ องฺคุลิมาลปริตฺตปุพฺพกํ โพชฺฌงฺคปริตฺตํ (ยโตหํ ภคินิฯ)

๑๒.๑๒ วฏฺฏกปริตฺตคาถา (อตฺถิ โลเกฯ)

๑๒.๑๓ ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ (ยนฺทุนฺนิมิตฺตํฯ)

๑๒.๑๔ ทุกฺขปฺปตฺตา จ นิทฺทุกฺขา (ทุกฺขปฺปตฺตา จฯ)

๑๒.๑๕ สจฺจกิริยคาถา (นตฺถิ เม สรณํฯ)

๑๒.๑๖ ปพฺพโตปมคาถา (ยถาปิ เสลาฯ)

๑๒.๑๗ อริยนคาถา (ยสฺส สทฺธาฯ)

๑๒.๑๘ ภทฺเทกรตฺตคาถา (อตีตํ นานฺวาคเมยฺยฯ)

๑๒.๑๙ พุทฺธอุทานคาถา (ยทา หเวฯ)

๑๒.๒๐ วิปสฺสนาภูมิปาฐคาถา (อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราฯ)

๑๒.๒๑ ธมฺมนิยามสุตฺตคาถา (เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควาฯ)

๑๒.๒๒ ติลกฺขณาทิถา (สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติฯ)

๑๒.๒๓ อคฺคปฺปสาทสุตฺตคาถา (อคฺคโต เว ปสนฺนานํฯ)

๑๒.๒๔ ถวายพรพระ (อิติปิโส ภควาฯ และพาหุฯ)

๑๒.๒๕ ยถา วาริวหา ปูรา และสพฺพีติโย (ยถา วาริวหาฯ และสพฺพีติโยฯ)

๑๒๒๖ กาลทานสุตฺตคาถา (กาเล ททนฺติฯ)

๑๒.๒๗ มงคลจักกวาฬน้อย (ย่อ) (รตนตฺตยานุภาเวนฯ)

๑๒.๒๘ โภชนทานานุโมทนาคาถา (อายุโท พลโทฯ)

๑๒.๒๙ อาทิยสุตฺตคาถา (ภุตฺต โภคาฯ)

๑๒.๓๐ ติโรกุฑฺฑกณฺฑคาถา (ย่อ) อทาสิ เม อกาสิ เมฯ)

๑๒.๓๑ เทวตาทิสฺสทักขิณานุโมทนาคาถา (ยสฺมึ ปเทเสฯ)

๑๒.๓๒ เทวตาภิสมฺมนฺตนคาถา (ยานีธ ภูตานิฯ)

๑๒.๓๓ วิหารทานคาถา (สีตํ อุณฺหํ ปฏิหนฺติฯ)

๑๒.๓๔ นิธิกณฺฑสุตฺตคาถา (ย่อ) (ยสฺส ทาเนน สีเลนฯ)

ข้อ ๑๓ พระภิกษุสามเณรทุกรูปจะต้องทำวัตรเช้า-เย็น และฟังเทศน์ในวันธัมมัสสวนะ ไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนครั้งที่มีทั้งหมดในแต่ละเดือน ยกเว้นผู้ที่อยู่ในช่วงปฏิบัติหน้าที่ของสงฆ์ หรือผู้ที่มีเหตุสุดวิสัยจริงๆ

ข้อ ๑๔ พระภิกษุสามเณรผู้ที่จะรับศิษย์วัดหรือผู้มาขออาศัยอยู่ด้วยตั้งแต่ระยะเวลา ๑ เดือนขึ้นไป ไว้ในความควบคุมดูแล ต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑๔.๑ จะต้องแจ้งให้หัวหน้ากุฏิทราบ เพื่อให้หัวหน้ากุฏิพาเข้าพบเจ้าอาวาส เพื่อขออนุญาตพักอาศัยอยู่ในวัดต่อไป

๑๔.๒ จะต้องพาเข้าพบเจ้าหน้าที่ของวัดผู้มีหน้าที่ทำทะเบียน เพื่อแจ้งข้อมูลทำทะเบียนไว้ ก่อนที่จะเข้าพักอาศัย

๑๔.๓ จะต้องควบคุมดูแล ให้เป็นผู้มีความประพฤติมีระเบียบเรียบร้อย

๑๔.๔ จะต้องควบคุมดูแลให้ช่วยทำความสะอาดบริเวณวัด และช่วยกิจกรรมพิเศษของวัดในทุกครั้งที่วัดจัดขึ้นในแต่ละโอกาส

๑๔.๕ ในกรณีศิษย์วัดหรือผู้ที่มาขอพักอาศัยอยู่ด้วยนั้นขอย้ายออกจะต้องแจ้งให้หัวหน้ากุฏิทราบ เพื่อหัวหน้ากุฏิจะได้เรียนให้เจ้าอาวาสทราบต่อไป

๑๔.๖ ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบนี้ จะถูกคณะสงฆ์ประชุมพิจารณาโทษ และศิษย์วัดหรือผู้ที่มาขอพักอาศัยอยู่ด้วยนั้น จะถูกพิจารณาโทษตามกฎหมายบ้านเมือง และให้ออกจากวัดในทันที

๑๔.๗ ในกรณีที่ศิษย์วัดหรือผู้ที่มาขออาศัยอยู่ด้วยนั้นประพฤติไม่เหมาะสม ให้ผู้พบเห็นแจ้งให้หัวหน้ากุฏิทราบ เพื่อให้ไปปรับปรุงแก้ไข และถ้าหากว่าผู้นั้นยังมีความประพฤติไม่เหมาะสมอีก ให้ผู้พบเห็นแจ้งให้เจ้าอาวาสทราบเพื่อพิจารณาโทษ ทั้งหัวหน้ากุฏิ ทั้งพระภิกษุสามเณรผู้ที่รับไว้ในความควบคุมดูแล และศิษย์วัดหรือผู้ที่มาขอพักอาศัยอยู่ด้วยนั้น

ข้อ ๑๕ ศิษย์วัดทุกคนจะต้องปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

๑๕.๑ จะต้องมีความประพฤติเป็นระเบียบเรียบร้อย

๑๕.๒ จะต้องช่วยทำความสะอาดบริเวณวัด และช่วยทำกิจกรรมพิเศษของวัด ในทุกครั้งที่วัดมีกิจกรรม

๑๕.๓ จะต้องรับใช้พระภิกษุสามเณรทุกรูป

๑๕.๔ จะต้องเคารพเชื่อฟังพระภิกษุสามเณรทุกรูป

๑๕.๕ ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบนี้ จะถูกหัวหน้ากุฏิ หรือคณะสงฆ์พิจารณาโทษถึงขั้นให้ออกจากวัดได้

หมวด ๒
การศึกษา

ข้อ ๑๖ พระภิกษุสามเณรทุกรูปที่เข้ามาพักอาศัยในวัด จะต้องสอบนักธรรมหรือบาลีให้ได้ในชั้นใดชั้นหนึ่ง ภายใน ๒ ปี ยกเว้นผู้ได้รับอนุญาตเป็นกรณีพิเศษเฉพาะรายจากเจ้าอาวาส หรือคณะสงฆ์วัดบางขวาง

ข้อ ๑๗ พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสก่อน จึงจะสามารถออกไปศึกษานอกบริเวณวัดได้

ข้อ ๑๘ พระภิกษุที่มีพรรษาต่ำกว่า ๕ พรรษา และสามเณรทุกรูปต้องเรียนและสอบให้ถึงนักธรรมชั้นเอก และต้องเรียนและสอบบาลีในทุกชั้น ที่ทางวัดจัดการเรียนการสอน ยกเว้นพระภิกษุผู้ที่ทำหน้าที่สงฆ์ที่เจ้าอาวาสมอบหมายแต่งตั้ง หรือผู้ที่ได้รับอนุญาตเป็นกรณีพิเศษเฉพาะรายจากเจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์วัดบางขวาง

ข้อ ๑๙ พระภิกษุที่มีพรรษาต่ำกว่า ๕ พรรษา และสามเณรทุกรูปยังสอบเปรียญธรรม ๓ ประโยคไม่ได้ ไม่มีสิทธิ์ขออนุญาตออกไปศึกษานอกบริเวณวัด

ข้อ ๒๐ พระภิกษุสามเณรนักเรียนทุกรูป จะต้องเรียนในชั้นที่ทางวัดเปิดการเรียนการสอนเสมอ ตามเกณฑ์ดังนี้

๒๐.๑ ขาดเรียนได้ไม่เกิน ๔ ครั้ง ใน ๑ เดือน

๒๐.๒ กรณีขาดเรียนเกิน ๔ ครั้ง ใน ๑ เดือน ให้ตัดกิจนิมนต์ ๑ เดือน

๒๐.๓ กรณีตัดกิจนิมนต์ถึง ๒ ครั้ง จะถูกเสนอชื่อต่อที่ประชุมสงฆ์เพื่อพิจารณาจำหน่ายออกจากวัด

๒๐.๔ กรณีลาป่วย ลากิจ หรือมาสาย ถือว่าขาดเรียน ยกเว้นกรณีทำกิจของสงฆ์ ทั้งนี้ให้อยู่ในดุลยพินิจของอาจารย์ผู้สอน

๒๐.๕ นักเรียนที่ไม่ตั้งใจเรียนให้อาจารย์ผู้สอนเสนอชื่อต่อที่ประชุมสงฆ์ เพื่อพิจารณาจำหน่ายออกจากวัด

หมวด ๓
ภัณฑาคาริกและภัตตุทเทสก์

ข้อ ๒๑ ให้มีพระภิกษุทำหน้าที่ภัณฑาคาริก โดยมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

๒๑.๑ เป็นผู้ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบพอ

๒๑.๒ เป็นผู้ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง

๒๑.๓ เป็นผู้ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความงมงาย

๒๑.๔ เป็นผู้ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว

๒๑.๕ เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่

๒๑.๖ เป็นผู้มีอายุพรรษาไม่ต่ำกว่า ๕ พรรษา ยกเว้นผู้ที่ได้รับความเห็นชอบจากสงฆ์

๒๑.๗ เป็นเป็นผู้มีการศึกษาไม่ต่ำกว่านักธรรมโท ยกเว้นผู้ที่ได้รับความเห็นชอบจากสงฆ์

ข้อ ๒๒ ภัณฑาคาริกภิกษุต้องได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าอาวาส โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์วัดบางขวาง

ข้อ ๒๓ ภัณฑาคาริกภิกษุ ปฏิบัติหน้าที่ ตามที่พระวินัยบัญญัติไว้ และต้องทำและจัดเก็บหลักฐานการใช้จ่ายไว้

ข้อ ๒๔ ภัณฑาคาริกภิกษุที่ได้รับแต่งตั้ง มีกำหนดปฏิบัติหน้าที่

คราวละ ๑ ปี ในระหว่างเดือนตุลาคม-กันยายน ของทุกปี

ข้อ ๒๕ ให้มีพระภิกษุทำหน้าที่ภัตตุทเทสก์

ข้อ ๒๖ ภัตตุทเทสกต้องมีคุณสมบัติตามความในข้อ ๒๑.๑-๒๑.๗ ในระเบียบนี้

ข้อ ๒๗ ภัตตุทเทสกภิกษุได้รับหมอบหมายให้ทำหน้าที่ โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์วัดบางขวาง

ข้อ ๒๘ ภัตตุทเทสกภิกษุปฏิบัติหน้าที่ตามพระวินัยบัญญัติ

ข้อ ๒๙ ภัตตุทเทสกภิกษุได้รับหมอบหมาย มีกำหนดปฏิบัติหน้าที่คราวละ ๖ เดือน ในระหว่างเดือนมกราคม-มิถุนายน และกรกฎาคม-ธันวาคม ของทุกปี

ข้อ ๓๐ ให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษาโดยมีเจ้าอาวาสวัดบางขวางเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง และมีกรรมการที่ปรึกษาอีกไม่ต่ำกว่า ๔ รูป แต่ไม่เกิน ๙ รูป โดยผ่านการเห็นชอบจากคณะสงฆ์ และแต่งตั้งโดยเจ้าอาวาสวัดบางขวาง

ข้อ ๓๑ คณะกรรมการที่ปรึกษา มีหน้าที่ให้คำปรึกษาและคอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานภัณฑาคาริกและภัตตุทเทสก์ ให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ

หมวดที่ ๔

คนงานวัด

ข้อ ๓๒ ให้มีคนงานวัด โดยให้เป็นไปตามระเบียบปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

๓๒.๑ ต้องมีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย

๓๒.๒ ต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย และแต่งเครื่องแบบของวัดในขณะปฏิบัติหน้าที่

๓๒.๓ ต้องมีความเคารพต่อพระภิกษุสามเณรทุกรูป

๓๒.๔ ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่

๓๒.๕ ต้องปฏิบัติงานตามหน้าที่ให้สมบูรณ์

๓๒.๖ ต้องปฏิบัติงานตามคำสั่งของพระภิกษุที่ทำหน้าที่ภัณฑาคาริกและหัวหน้าคนงาน

๓๒.๗ ต้องช่วยกันทำความสะอาดสถานที่ทั้งก่อนและหลังจากเสร็จงานแล้ว ให้สะอาดเรียบร้อย

๓๒.๘ ผู้ที่เป็นเวรประจำสถานที่ จะต้องจัดเตรียมอุปกรณ์และสถานที่นั้นๆ ให้พร้อม และจัดเก็บให้เรียบร้อยหลังจากเสร็จงานในแต่ละวัน

๓๒.๙ ต้องไม่ติดสิ่งเสพติดร้ายแรง เช่น กัญชา ฝิ่น เฮโรอีน และยาม้า เป็นต้น

๓๒.๑๐ ห้ามดื่มสุราหรือเสพสิ่งมึนเมาในขณะปฏิบัติหน้าที่

๓๒.๑๑ ห้ามรับงานและเรียกร้องค่าใช้จ่ายจากเจ้าภาพเองโดยไม่ได้ผ่านพระภิกษุที่ทำหน้าที่ภัณฑาคาริก

๓๒.๑๒ ห้ามนำวัตถุสิ่งของของวัดไปใช้ หรือให้ผู้อื่นใช้โดยพลการ

๓๒.๑๓ หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามระเบียบปฏิบัตินี้ จะถูกพิจารณาโทษถึงขั้นให้ออกจากงานได้

หมวดที่ ๕
การพิจารณาโทษ

ข้อ ๓๓ พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องปฏิบัติตามพระวินัย ตามกฎระเบียบนี้ และตามกฎระเบียบอื่นทั้งหมดของวัด โดยเคร่งครัด

ข้อ ๓๔ พระภิกษุสามเณรที่ไม่เอื้อเฟื้อปฏิบัติตามความในระเบียบปฏิบัตินี้ จะได้รับการพิจารณาลงโทษ ดังต่อไปนี้

๓๔.๑ เมื่อสงฆ์พิจารณาแล้ว เห็นว่าเป็นความผิดร้ายแรงทางพระวินัย ให้ลาสิกขา และถ้าหากว่าเป็นความผิดทางกฎหมายบ้านเมืองด้วย จะต้องส่งไปรับโทษตามกฎหมายนั้นอีก ตามกระบวนการของกฎหมายบ้านเมือง

๓๔.๒ เมื่อสงฆ์พิจารณาแล้ว ถ้าเป็นความผิดไม่ร้ายแรง ให้ว่ากล่าวตักเตือน

๓๔.๓ โทษนอกจากนี้ และโทษของผู้ที่ไม่ใช่พระภิกษุสามเณร ให้พิจารณาโทษตามที่ระบุไว้ในระเบียบข้อนั้นๆ และตามดุลพินิจของผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลในการนั้นๆ ตามเหมาะสม

ประกาศ ณ วันที่ ๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๘

ลงชื่อ พระอุดมศีลคุณ

(พระอุดมศีลคุณ)

เจ้าอาวาสวัดบางขวาง

ขอน้อมรับกับปิยภัณฑ์ ๕๐๐ พับ

พระครูใบฎีกากิจจา แห่งวัดสามพราน นครปฐม

สาธุ อนุโมทนา

ขอประทานกราบขอบคุณ
เจ้าประคุณสมเด็จฯ

ขอกราบขอบพระคุณ
พระมหาเถรานุเถระ
เจ้าคณะพระสังฆาธิการ
พระภิกษุและสามเณรทุกรูป

ขออนุโมทนา
ญาติโยมสาธุชนทุกท่าน
ที่ได้กรุณามาร่วมแสดงมุทิตา
มาร่วมเป็นเจ้าภาพเครื่องไทยธรรม
ภัตตาหาร-พิมพ์หนังสือ-เหรียญที่ระลึก-ย่าม
ถุงผ้า-น้ำดื่ม-ดอกไม้ธูปเทียน-และกัปปิยภัณฑ์ เป็นต้น

ในงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี
และสมโภชปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสตร์
พระเดชพระคุณ พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)
เจ้าอาวาสวัดบางขวาง เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี (ธ)

ได้ดำเนินมาด้วยความเรียบร้อยโดยลำดับ
หากผิดพลาดขาดตกบกพร่องประการหนึ่งประการใด
ขอประทานอภัย ขออภัย มา ณ โอกาสนี้ด้วย

คณะสงฆ์
อุบาสกอุบาสิกา และศิษยานุศิษย์
วัดบางขวาง นนทบุรี

ที่ระลึกในงานฉลองอายุพิพัฒนมงคล ๘๐ ปี (อะสีติวัสสายุกาล) พระเทพวรเมธี (ดรุณ สุมโน)